

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL
NAZİRLİYİ

Jurnal 1970-ci ildən çap olunur.

2010, № 2 (191)

MƏKTƏBƏQƏDƏR
VƏ
İBTİDAİ TƏHSİL

(Elmi - metodik jurnal)

2

2010

Baş redaktor: prof. Y.S. Kərimov

Redaksiya heyəti:

Aydın Əhmədov

Faiq Şahbazlı

Arif Muradov

Nəriman Alnagryeva

Asəf Zamanov

Nurlana Əliyeva

Vaqif Əmiraslanov

Vidadi Xəlilov

Ramiz Əliyev

Mirzəfər Həsənov

Azadxan Adigözəlov

Həqiqət Hacıyeva

Zemfira Əsədova

Esmira Ağayeva

Bibixanım İbadova

Könül Həsənova

Xalidə Tahbova
(məsul katib)

*Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin kənd rayonları
üzrə ümumi təhsil şöbəsinin müdürü*

*Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin dərslik və
nəşriyyat şöbəsinin müdürü*

*Azərbaycan Respublikası Təhsil Muzeyinin direktor müavini
Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin məktəbəqədər
təhsil sektorunun müdürü*

*Bakı Pedagoji Kadrların İxtisasartırma və Yenidənəhəzir-
lanma Institutunun direktoru, fizika-riyaziyyat elmləri
doktoru, professor*

*Azərbaycan Dövlət Pedagoji Kollecinin direktoru, filologiya
elmləri doktoru*

*Bakı Məktəbəqədər Pedagoji Texnikumunun direktoru,
tarix elmləri namizədi*

*Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutu-
nun məktəbəqədər və ibtidai təhsil şöbəsinin müdürü,
pedagoji elmlər doktoru, professor*

*Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutu-
nun psixologiya və yaş fiziologiyası şöbəsinin müdürü,
psixologiya elmləri doktoru, professor*

*Azərbaycan Müəllimlər Institutunun kafedra müdürü,
professor*

*Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universitetinin professoru,
fizika - riyaziyyat elmləri doktoru*

*Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universitetinin dosenti,
biologiya elmləri namizədi*

*Nizami rayonu, 175 nömrəli körpələr evi- uşaq bağçasının
müdiri*

*İ. Əsfandiyev adına Elitar Gimnaziyasının ibtidai sınıflar üzrə
direktor müavini*

*Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutu-
nun ibtidai təhsil kurrikulumu şöbəsinin müdürü, pedagoji
elmlər namizədi*

*Nəsimi rayonu, 111 nömrəli körpələr evi- uşaq bağçasının
tərbiyəçisi*

*Azərbaycan Respublikasının Təhsil Problemləri İnstitutu-
nun aparıcı elmi içəri, pedagoji elmlər namizədi.*

Yığınmağa verilmiş 10.05.2010. Çapa imzalanmış 16.06.2010.

Kağız formatı 70x100 1/16. Şərtli çap varlığı 7,5.

Sifariş № 07. Tiraj 1000. Qiyməti 2 manat 50 qəpik.

Redaksiyanın ünvanı: AZ 1010. Bakı. Zərifə Əliyeva küçəsi, 40.

Tel. 493-84-41, mob. (050) 370-60-11.

«RS Poliqrafi» MMC-nin mətbəəsində hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.

Ünvan: Bakı ş. A. Məmmədov, 113.

Y.S. Kərimov təyəti:

likası Təhsil Nazirliyinin kənd rayonlar
şöbəsinin müdürü

likası Təhsil Nazirliyinin dərslik və
müdiri

likası Təhsil Muzeyinin direktor müavini

likası Təhsil Nazirliyinin məktəbəqədər
mudarı

jarın İxtisasərtürmə və Yenidənəzər-
direktoru, fizika-riyaziyyat elmləri

Pedaqoji Kollecinin direktoru, filologiya

Pedaqoji Texnikumunun direktoru,

kasının Təhsil Problemləri İnstitutu-
nın ibtidai təhsil şöbəsinin müdürü,
professor

kasının Təhsil Problemləri İnstitutu-
nın fiziologiyası şöbəsinin müdürü,
 direktoru, professor

Institutunun kafedra müdürü,

Pedaqoji Universitetinin professoru,
dərə doktoru

Pedaqoji Universitetinin dosenti,

ümürlü körpələr evi- uşaq bağçasının

Gimnaziyanın ibtidai sınıflar üzrə

azının Təhsil Problemləri İnstitutu-
nın şöbəsinin müdürü, pedagoji

ümürlü körpələr evi- uşaq bağçasının

şöbəsinin Təhsil Problemləri İnstitutu-
nın pedagoji elmlər namizədi.

İşə imzalanmış 16.06.2010.

Çap səviyi 7,5.

Mənət 50 qəpik.

Əliyeva küçəsi, 40,

70-60-11.

İstifadəçilərdən çap olunmuşdur.
S. 113.

MÜNDƏRİCAT

Məktəbəqədər təhsil: problemlər, vazifələr.....4

Yeni pedagoji texnologiyalar

Oxu ilə bağlı məzmun standartlarını reallaşdırarkən.....8

Müəllimin əməkdaşlıq bacarığının vacibliyi.....12

Məktəbəqədər təhsil

Məktəbə hazırlığın təşkili qaydaları.....17

Uşaqların inkişafında oyunun rolu.....20

Beynəlxalq məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin iş təcrübəsindən.....25

Ətraf alamlə tanışlıq üzrə məşğalələrin təşkili.....30

Uşaqların məktəb təliminə hazırlanmalarında oyunların rolu.....35

Məktəbəqədər təlimin səmərəli təşkili yolları.....40

Bağçayaşlı uşaqlarda həndəsə elementləri haqqında təsəvvürlerin formalasdırılması.....44

Fənlərin tədrisi və qabaqcıl təcrübə

III sinifda «Nitq hissələri» mövzusunda dərs.....48

Uşaqların vətənpərvəlik təribiyəsində ətraf alamlə tanışlıq məşğalələrinin rolu.....51

Şagirdlərdə riyaziyyata maraq yaratmağın yolları.....55

Riyaziyyatın tədrisi prosesində şagirdlərin variasiyalı təşəkkürünün inkişaf etdirilməsi.....58

IV sinifda kəsrlər mövzusunun tədrisinə dair dərs nümunəsi.....63

Kiçikyaşlı məktəblilərdə əməyə hörmət təribiyəsi.....66

Psixologiya və defektologiya

İnkliüziv təhsil.....70

Qrammatik çalışmalar vasitəsilə nitq və təfəkkürün inkişaf etdirilməsi.....74

Tərbiyə məsələləri

Şəxsiyyət məktəbdə formalasır.....81

İndividuálniyiñ podxod k detyam v processse trudovogo vospitaniya.....82

Musiqi üzrə sinifdən xaric işlərin kiçikyaşlı məktəblilərin estetik təribiyəsinə təsiri.....85

Ekologiya ili

Hər kos yüz il yaşaması.....91

Qələbə - 65

Böyük Vətən Müharibəsində faşizm üzrə qələbənin çalınmasında Azərbaycan xalqının rolu.....102

Üzeyir Hacıbəyov - 125

Dahi bəstəkar.....108

Təhsilimizin tarixindən

Qori Müəllimlər Seminarıyasının naxçıvanlı məzunları.....111

Bizim iş yoldaşlarumuz

Tanınmış metodist alim.....117

Sizsin kitab rəfiniz

Milli-mənəvi dəyərimiz.....119

Fiziki tərbiyə üzrə ilk dərs vəsaiti.....120

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL: PROBLEMLƏR, VƏZİFƏLƏR

prof. Y.Ş. KƏRİMÖV

Cəmiyyətin hər hansı sahəsinin inkişafı, idarə olunması ölkədə təhsilin səviyyəsindən, təhsilin səviyyəsi isə onun bünövrəsinin necə qoyulmasına dan asılıdır. Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda qeyd edildiyi kimi, təhsilin ilk pilləsi olan məktəbəqədər təhsil erkən yaş dövründən uşaqların fiziki, psixi və intellektual inkişafının formallaşmasını təmin edir.

Təsadüfi deyildir ki, respublikamızda məktəbəqədər təhsilin inkişaf etdirilməsi və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması üçün prezident cənab İlham Əliyevin 12 aprel 2007-ci il tarixli, 2089 nömrəli sərəncamı ilə «Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin yeniləşdirilməsi Programı» (2007-2010-cu illər) təsdiq edilmişdir. Həmin dövrdən programın həyata keçirilməsi istiqamətində əməli tədbirlər yerinə yetirilir. Ölkə üzrə 14 yeni məktəbəqədər təhsil müəssisəsi tikilib istifadəyə verilmiş, Bakı şəhərində 10 məktəbəqədər təhsil müəssisəsi əsashı təmir edilmişdir. Heydər Əliyev fondu tərəfindən Qəbələdə 70 yerlik uşaq bağçası tikilib istifadəyə verilmiş, Bakının Xəzər rayonunda 4 bağça əsashı təmir edilmişdir. Respublika üzrə 53 uşaq bağçası yumşaq avadanlıq yataq ləvazimatı ilə təchiz olunmuşdur. 32 müəssisə bərk avdanlıqla 49 müəssisə müxtəlif növ avadanlıqlarla təchiz edilmişdir.

Bütün bunlarla yanaşı, hələ də məktəbəqədər təhsil sistemi sahəsində həllini gözləyən problemlər çoxdur. Bu problemlərin bir neçəsinə nəzərdən keçirək.

Hər şeydən əvvəl, məktəbəqədər təhsil müəssisələri şəbəkəsinin genişləndirilməsinin təhsil quruculuğunu bir nömrəli məsələsi olduğu unudulmamalıdır. Bu gün məktəbəqədər təhsil binalarının 32 faizində 1683 məcburi köçküñ və qaçqın ailəsi yaşayır. Bu, problemin həllini xeyli çatınlaşdırır. Məktəbəqədər müəssisələrin şəbəkəsinin genişləndirilməsi üçün dövlət səviyyəsində əsaslı iş aparılmalıdır.

Bu gün məktəbəqədər yaşı uşaqların ictimai təlim-tərbiyə müəssisələrinə cəlb olunma səviyyəsi çox aşağıdır. İnkişaf etmiş ölkələrdə bu problem yüksək səviyyədə həll olunur. Uşaqın 3 yaşından məktəbəqədər müəssisədə xüsusi hazırlıq keçməsi onun məktəb təliminə hazır olmasına təmin edir. Ona görə də bu qayda bir çox ölkələrdə qanuniləşdirilmişdir. İsraildə uşaq bağçasına getməyən uşaq məktəbə qəbul olunmur.

Keçmiş SSRİ-yə daxil olan bəzi respublikalarda I sinifə gələnlərin 80-85 faizi məktəbəqədər müəssisələrin məzunları idi. O zamanlar Azərbaycanda I sinifə uşaqların 24 faizi məktəbəqədər müəssisələrdən cəlb olunur-

bu. Bu gün həmin faiz 17-ni keçmir. Əslində davamıyyət nəzərə alınarsa, təzədən daha aşağıdır.

Beşyaşlıların qısamüddətli qruplarda məktəbə hazırlanmaları üçün programın təsdiq olunması töqdirəlayıq haldır. Beşyaşlıların uşaq bağçası və ya məktəbdə hazırlıq qrupuna cəlb edilmələri, orada sistemli məşğələlərin köməyi ilə I sinifdə təlimə hazırlanmaları tərbiyəçi, müəllim və valideynlərdən gərgin əmək və böyük səy tələb edir. Məktəbəqədər müəssisələrdə və məktəblərdə təşkil olunmuş kurslardan kənarda qalan beşyaşlılarla təhsilin təşkilinin nöqsanlı olacağı şübhəsizdir.

Araşdırmaclar göstərir ki, məktəbəqədər təhsil müəssisələri içərisində müasir tələblərə, Avropa standartlarına tam cavab verən bağçalar tətəkdir. Nəinki kəndlərdə, rayon mərkəzlərində, həmçinin iri şəhərlərdə, hətta Bakıda fəaliyyət göstərən bağçaların bəzilərində səviyyə çox aşağıdır. Uşaq bağçalarının tarixən tərbiyə müəssisəsi adlanması ənənəsi hələ də yayılır. Bəzi bağçalar uşaqları sağ-salamat saxlayıb, valideynlərinə təhvil verən bir qurum vəzifəsini yerinə yetirir. Normal hesab olunan bəzi bağçalarda tərbiyəçilər, əsasən, uşaqların gün rejimini gözləmək, onların uşaq havada oynamalarını, gəzinti və ekskursiyalarını təşkil etmək, didaktik oyunlara, quraşdırma, rəsmətmə, nəğmə oxuma və əyləncələrə yer verməklə valideynlərin rəğbətini qazanmağa çalışırlar. Həmin məşğələlərin program üzrə planlı, elmi-didaktik cəhətdən düşünülmüş şəkildə, sistemlə aparılmasına əməl olunmur. Onun nəticəsidir ki, ana dili, məzəniyyət üzrə sistemlisiz iş gedir, ətraf aləmlə tanışlıq, texnologiya, təsviri incəsənət, musiqi və nəğmə üzrə ilkin nəzəri məsələlər öyrədilmir, zəruri yardımçılar aşilanmir.

Ana dili məşğələlərində nitqin səs mödəniyyəti, lügət ehtiyatının tematik prinsip üzrə zənginləşdirilməsi, cümlə qurmaq vərdişlərinin inkişafına xidmət edən mümarisələrin təşkili, rabitəli nitqin inkişafı, nitqin təmizliyi üzrə iş unudulur. Savad təliminə ya müraciət olunmur, ya da sistemlisiz iş görülür. Bütün bunlar lazım olan-olmayan şeirlərin əzbərəlməsi ilə əvəz olunur. Digər fənlər üzrə də eyni xarakterli faktları sadalamaq mümkündür.

Bələliklə, bağça məzunlarının keyfiyyət göstəriciləri I sinfin tələblərinə cavab vermir. Bu gün məktəbəqədər təhsilin məzmununa yeni yanaşma tələb olunur.

Bəs bir vəziyyətin səbəbkərini təkcə tərbiyəçilər deyil. Onların fəaliyyətinə istiqamət verən sənədlərin qaydaya salınması sahəsində xeyli iş görülməlidir. Vaxtilə məktəbəqədər təhsilin konsepsiyası (layihə) hazırlanmış, lakin müzakirəsi keçirilməmiş, təsdiq olunmamışdır.

Təhsil islahatına əsas təhsildən başlanırdı. Yaxşı ki, sonralar fikir dəyişdi və bu işə ibtidai mərhələdən başlandı. Əslində bu işə məktəbəqədər

təhsildən başlanmalı idi ki, I sinifdə kurrikulumların hansı bünövrə üzərində qurulacağı məlum olsun. Bu prosesdə yol verilən didaktik-psixoloji boşluqlar məktəbəqədər təhsilin standartlarında və kurikulumda nəzərə alınmalıdır.

Günün ən vacib məsələlərindən biri pedaqoqların hazırlığıdır. Pedaqoji təməyülli ali və orta ixtisas məktəblərində tərbiyəçi hazırlığının təşkilinə xidmət edən standartlar, ixtisasartırma və yenidən hazırlama üzrə proqramlar məktəbəqədər müəssisələrinin uyğunlaşdırılmalıdır. Tərbiyəçi olacaq tələbələrin pedaqoji təcrübələrinin müddəti artırılmalı, təcrübənin harada, kimlərin rəhbərliyi ilə, necə keçirilməsi diqqət mərkəzində göstirilməlidir.

Hər şey qaydasında olsa belə, məktəbəqədər müəssisələrin tipi, xarakteri nəzərə alınmadan müvəffəqiyyət əldə etmək mümkün deyil. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, müəssisənin mərkəzdə, iri şəhərlərdə, rayon mərkəzində, ucqar kənddə fəaliyyət göstərməsi, azərbaycanlıların, yoxsa azsaylı xalqların nümayəndələrinin kompakt yaşadıqları yerlərdə fəaliyyət göstərməsi, bağçada xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (zəifgörən, zəifəsidən, psixi cəhətdən ləngiyən, nitqi nöqsanlı: pəltək, kəkələyən, tintin və s.) uşaqların olması, inklüziv tərbiyənin tələbərinin nəzərə alınıb-alınmaması, müəssisədə uşaqların (qrupların) sayı, azkomplektli uşaq bağçaları, bağçanın təchizati (xüsusiyyətlərə əsaslı olma) və s. uşaqların inkişafına güclü təsir göstərir. Ona görə də bütün bunlar ölçülüb-biçilməli, düşünlümüş fəaliyyət sistemi təşkil edilməlidir.

Bağçada differensiasiya və fərdi yanaşma təmin olunmalıdır. Əvvəlki müddəada sadaladıqlarımız differensiasiyanın nəzərə alınmasını təkidlə tələb edir. Hər bir bağçada fəaliyyətin müxtəlif mərhələlərində diaqnostik təhlil aparılmalı, fərdi xüsusiyyətlər aşkarla çıxarılmalıdır. Uşaqların fəaliyyət sahələrinə görə qruplaşdırılması, bacarıqların, maraq və meylin müəyyən edilməsinə, istedadın aşkarla çıxmamasına şərait yaradır. Diaqnostik təhlil məzunların I sinfə hansı səviyyə ilə getdiklərini müəyyənləşdirməyə əsas verir. Buna əsaslanan sınıf müəllimi uşaqların inkişafı üzrə işi təbii axarında apara bilir.

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin fəaliyyətini hərəkətə götirmək, onları inkişafə təhrik etmək üçün təcrübə mübadiləsinin təşkili çox vacibdir. Respublikamızda müasir pedaqoji texnologiyalarla fəaliyyət göstərən bağçalar çoxdur. Onların bəzilərinin iş təcrübəsi jurnalımızda öz əksini tapır.

Yaxşı olar ki, uşaq bağçalarının kollektivləri bilavasitə qabaqcıl bağçaların binası, orada iş şəraiti, məşğələlərin təşkili ilə tanış olsun, təcrübə mübadiləsi aparsınlar. Onu da qeyd edək ki, bəzən ən geridə qalmış hesab edilən bağçanın fəaliyyətində də nə isə yeni, maraqlı bir şey

acmaq mümkündür. Deməli, ümumiyyətlə, təcrübə mübadiləsi məsləhət göstərir. Şübhəsiz, xarici ölkələrin təcrübəsinə müraciət etməyə də ehtiyacımız var, lakin bu prosesdə ehtiyatla hərəkət etmək, mexaniki hərəkətmələrə yol verməmək lazımdır.

Valideynlərin pedaqoji maarifinin təşkili də çox mühüm məsələdir. Mütəşəhidələr göstərir ki, bu gün sosial sıfariş vəziyyətdən daha üstün əzəmi tələb edir. Övladlarını hər cür rahatlıq, zəngin interyer, yüksək keyfiyyətli yemək, səriştəli pedaqoji kollektivin olduğu bağçaya verməyə çalışın, onların gələcəyinin, əsasən, bağçadan asılı olduğunu zənn edən valideynlərlə dil tapmaq tərbiyəçi üçün çətindir.

Mövcud bağça valideynlərin bir qismini qane etmədiyindən onlar övladlarını oraya vermək istəmirlər. Bəziləri, sadəcə olaraq, uşaq bağçanın mahiyyətini, tərbiyəçilərin fəaliyyətinin xarakterini bilmədiklərindən onlarla münaqişəyə girir, əsassız etirazlarını bildirirlər. Ona görə də hər bir bağçada valideynlər guşəsi yaradılmalı, orada pedaqoji, metodik, psixoloji materiallar qoyulmalı, vaxtaşırı valideyn yiğincəqləri keçirilməli, onlarla fərdi müsahibələr təşkil olunmalıdır. Valideynlərin maariflənməsinə həsr olunmuş rayon (şəhər) konfranslarının keçirilməsi də faydalıdır.

Toxunduğumuz problemin əhatə dairəsi çox genişdir. Onların hamisindən bir məqalədə söz açmaq mümkün deyil, lakin həmin məsələlərin tam olmayan siyahısını verməyi lazımlı bildik: bina və bağçayani sahə; təchizat (avadanlıq, ləvazimat, ərzaq); uşaqlara tibbi xidmət; pedaqoji təməyülli təhsil müəssisələrində baza uşaq bağçaları; bağça-məktəb komplikasi; özəl uşaq bağçaları; müəssisə uşaq bağçaları; evlərdə təşkil olunmuş uşaq bağçaları; xüsusi uşaq bağçaları; uşaq bağçası ilə məktəb arasında əməkdaşlıq; bağçanın metodik təminatı; əyani vəsait və didaktik material; məzəqə vəsaitləri; nəticələrin qiymətləndirilməsi üçün meyarların tərtibi; monitorinqin keçirilməsi; bağça ilə əlaqədar elmi-tədqiqat işləri və s.

Bütün bunların həlli məktəbəqədər təhsilin tələb olunan səviyyədə inkişafını təmin edəcəkdir.

**OXU İLƏ BAĞLI MƏZMUN STANDARTLARINI
REALLAŞDIRARKƏN**

Bibixanım İBADOVA,
pedaqoji elmlər namizədi, dosent

bütün siniflərində verilməsi

Oxu bacarığı insanın idrak fəaliyyətinin inkişaf səviyyəsinin göstəricilərindəndir. Məhz oxu vasitəsilə insan həyatı daha yaxşı dərk edir.

Ana dili fənn kurrikulumunda I sinifdə oxu ilə bağlı «2.2.5. Kiçikhəcmli mətnləri müəyyən olunmuş tələblərə uyğun sürətli, düzgün, şüurlu, ifadəli oxuyur.» məzmun standartının ibtidai təhsil mərhələsinin

məzdən əvvəl həmin standartdakı fikrin mahiyyətini anlamaq lazımdır.

Məzmun standartları, məlum olduğu kimi, bilik və fəaliyyətdən ibarətdir. İlk baxışda sadə görünən bu standartda bir neçə fəaliyyət əks olunur. Məzmun standartlarını reallaşdırarkən onu təlim məqsədinin çevirməzdən əvvəl həmin standartdakı fikrin mahiyyətini anlamaq lazımdır.

Düzgün oxu – rəvan oxudur ki, bu zaman sözün mənası təhrif edilməməlidir.

Şagirdlər oxu zamanı hərflərin, hecaların, sözlərin əlavə olunmasına, buraxılması və ya yerdəyişməsinə yol verirlər. Bunu yaradan səbəblər:

1. gözəl mənimsəmənin mükəmməl olmaması;
2. nəfəs catışmazlığı;
3. orfoeziya normalarını bilməməsi;
4. sözün leksik mənasını bilməməsi;
5. sözü gümana görə oxuma.

Düzgün oxu bacarığı aşılamağı qarşısına məqsəd qoymuş müəllim deyilənləri, eləcə də nitq texnikasının tələblərini (səslərin tələffüzü, vurgu və s.) nəzərə almalıdır.

Sürətli oxu – oxuduğunun məzmununu anlamaq şərtiələ cəld oxumaqdır. Bu sürət müəyyən vaxt ərzində oxunmuş sözlərin sayı ilə (məsələn, 1 dəqiqədə 50 söz....) ölçülür.

Səslə oxu ilə yanaşı, səssiz oxu da mövcuddur. Bu da sürətli oxuya xidmət edir. Maraqlıdır ki, zaman keçdikcə insanlar səssiz oxuya üstünlük verirlər. Bu bacarığı şagirdlərdə formalasdırmaq üçün hansı işlər aparılmalıdır?

Əgər müəllim ərifba təlimi dövründə səslərin tələffüzü və sözlərin bütöv oxunması istiqamətində işi düzgün qurarsa, şagird sonrakı mərhələdə

ənmiş sürətli oxu bacarığına yiylənmiş olar. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, oxu sürəti təhsildə müvəffəqiyət qazanmanın əsas amillərinəndir. Odur ki, sinifdən-sinflə keçdikcə bu istiqamətdə sistemli, məqsədyönlü iş aparılmalıdır.

Mətn üzrə iş şagirdlərin sürətli oxu bacarığına müsbət təsir göstərir. Belə ki, şagirdlər həmin mətndən tapşırıga əsasən sözlər seçərkən, cümlələr üzrə yaradıcı iş apararkən mətni yenidən oxumalı olurlar.

Düzgün və sürətli oxu olmadan ifadəli oxuya nail olmaq mümkün deyil.

Ifadəli oxu – ilk əvvəl sözün dəqiq və aydın tələffüzü, nitqin canlılığı və sadəliyi, əsərdəki ideyanın bədii təsvir vasitələrindən istifadə etməklə oxucuya çatdırılmasıdır. Ifadəli oxunun vasitələri: intonasiya, vurğu, fasılə, melodika.

Ifadəli oxu düzgün və sürətli oxu vasitələrini özündə birləşdirir. Səsde, intonasiyada emosional hissələrin – sevinc və kədər, nifrat və məhəbbət, ciddilik və zarafat, kinaya və rəğbat, eləcə də sadalama, ümumiləşdirmə və s. öz əksini tapması; mətnə uyğun – tez, ahəngdar, axıcı oxu sürətinin seçiləməsi; cümlədə ifadə olunan fikri müəyyənləşdirmək məqsədilə səsli sözü və ya söz birləşməsini məntiqi vurğudan istifadə etməklə fərqləndirməsi şagirdin ifadəli oxu bacarığını göstərən meyarlardır.

I sinifdə ifadəli oxu dərsinin aparılması üzrə nümunə:

Mövzu: «Circirama və qarışqa». Müəllim şagirdlərə dərs prosesində oxu ilə bağlı bir neçə istiqamətdə tapşırıq verir:

- Səssiz oxuyun.
- Ucadan oxuyun.
- Cümə-cümə oxuyun.
- Hansı cümlələrin oxusunu səsin, intonasiyanın dəyişməsini tələb edir?
- Qarışqanın təəccübünü, acı gülüşünü, circiramanın ciriltisini səsinizdə ifadə edin. İntonasiyanın dəyişməsinə diqqət yetirin.

Rollar üzrə oxu. 3 nəfər yazı taxtasının qarşısında dayanır. Birinci şagird müəllifin, ikinci şagird Qarışqanın, üçüncü şagird Circiramanın sözələrini oxuyur. Digər şagirdlər onları qiymətləndirirlər. Rollar dəyişir. Beləliklə, bütün sinif ifadəli oxuya cəlb olunur. Oxu zamanı əsərdə ifadə olunan fikrə, obrazlara görə səs, intonasiya dəyişir ki, bu da ifadəli oxunun formallaşmasına xidmət edir. Oxu bilavasitə şifahi nitqlə bağlıdır. Şifahi nitqin köməyi ilə ifadəli oxu formallaşır.

Şüurlu oxu – oxu zamanı müəllifin niyyətini başa düşməyi, oxunmuş əsərə şəxsi münasibətini müəyyənləşdirməyi tələb edir.

I sinif şagirdlərində oxu bacarığı o zaman yaranır ki, o, hərflərə nəzər yetirəndə hərflərin birləşməsindən əmələ gələn sözü görür və onu tələffüz edir. Burada təkcə görmə deyil, eyni zamanda, yaddaş, zehin də rol oynayır. Belə ki, sözləri oxuyanda təkcə hərfləri bir-birinin ardına

düzməkə kifayətlənmir, bir neçə hərfdən sonra artıq bütöv sözü tələffüz edir, sözlə əlaqədar məzmunu dərk edir, anlayır, daha sonra oxuduğunu dəyərləndirir. Beləliklə, şüurlu oxu vərdişinə yiyələnmək bacarığı sistemli iş tələb edir.

I sinfin ana dili fənn kurikulumunda oxu məzmun xəttinin oxuyub-anlama hissəsindəki alt standartların düzülüşü, demək olar ki, bu sistemə uyğun gəlir.

I sinifdə oxu prosesində sistemlilik.	Məzmun standartları
Şagird hərflər sistemini mənimşayır.	2.2.1. Nitq səslərini ayrıca və heca daxilində tələffüz edir.
Hərflərdən sözlər düzəldildikdə oxu prosesi yaranır	2.2.2. Səsləri həcalarda birləşdirib oxuyur. 2.2.3. Sözləri hecalarla oxuyur. 2.2.4. Sözləri bütöv oxuyur.
Şagird oxuduğu sözün arxasında dayanan mənəni anlamağa çalışır. Mənndə hadisələrin başvermə səbabını və son nəticəni öyrənir.	2.2.5. Kiçikhəcmli mətnləri müəyyən olunmuş tələblərə uyğun düzgün, sürətli, ifadəli, şüurlu, oxuyur. 2.2.8. Mənndəki əsas fikri müəyyənləşdirir və sadə formada ifadə edir.

Dörsləri dinləyərkən məlum oldu ki, müəllimlərin əksəriyyəti məzmun standartlarını məqsədə çevirərkən standartları olduğu kimi yazır. Qiymətləndirmə meyarları da təlim məqsədi əsasında müəyyənənəşdirildiyindən müəllimlər oxu ilə bağlı standartları hər bala uyğun (beş bal nəzərdə tutulur) xirdalamaqda (hissələrə ayırmalı) çətinlik çəkir. Müəllim oxu ilə bağlı qiymətləndirmə meyarlarını müəyyənənəşdirərkən bu parametrləri nəzərə almalıdır.

I sinifdə «2.2.5. Kiçikhəcmli mətnləri müəyyən olunmuş tələblərə uyğun sürətli, düzgün, şüurlu, ifadəli oxuyur.» standartını reallaşdırarkən təlim məqsədi kimi bu ardıcılılığı qeyd edir.

Qiymətləndirmə meyarına çevirəndə, (nəzərə alınmalıdır ki, şagird I sinfin sonunda minimum 25 söz oxumalıdır) «sürətli oxuyur» ifadəsi 5 bala görə hissələrə necə bölünməlidir?

Meyarlar	1	2	3	4	5
sürətli oxuyur	5-9	10-12	15-18	20-22	25

Həmçinin oxu sürətini qiymətləndirərkən səssiz oxu bacarığını da nəzərə almaq olar. Yəni şagird I dəqiqədə neçə sözü səssiz oxumaqla mənasını dərk edir.

Oxu bacarığını formalasdırmaq üçün şagirdlərin idrak fəaliyyətinin xüsusiyətlərini nəzərə almaq lazımdır. 6-7 yaşlı uşaqlarda məntiqi təfəkkür kifayət qədər formalasdırmışdan əyani təsir, sonra əyani obrazlı xa-

akter, nəhayət, mücərrəd məntiqi təşəkkür yaranır. Kiçikyaşlı məktəblilər idrak fəaliyyətinin bu mərhələləri təlimin xarakterində öz izini qoyur. Belə oxu fəaliyyəti öz növbəsində oxumazdan əvvəl, oxu prosesində və etuyandan sonra mətn üzərində düşünməyi nəzərdə tutur. Oxu vərdişlərinə əsaslanan məhz belə «düşünərək oxuma» şagirdin mədəni ənənə ilə (fırsla) ünsiyyət, ədəbiyyat aləminə dalma, şəxsiyyətin inkişafı vasitəsinə çevrilir.

Oxu ibtidai təhsil mərhələsinin əsas vəzifələrindən biri olmaqla bərabər, digər fənləri mənimsemək, eləcə də informasiya bolluğu əsrində zəruri məlumatları əldə etmək, şagirdin intellektual səviyyəsini yüksəltmək üçün etibarlı vasitədir.

Sınıf müəllimi fənlərin, demək olar ki, hamısını özü tədris etdiyindən təkcə ana dili dərsində deyil, digər dərslərdə də sözlərin düzgün tələffüzü, intonasiyanı gözləməsini təmin etməli, baş verən nöqsanların aradan qaldırılması istiqamətində fəal iş aparmalıdır.

Şagırdlər müxtəlif dialekt şəraitində yaşadıqlarından nitqlərində müxtəlif çalarlar, dialektizmlər özünü göstərir. Bu müxtəlifliyi vahid məcraya yönəltmək müəllimin öhdəsinə düşür. Bu iş bütün fənlərin tədrisində, həmçinin sinifdən xaric tədbirlərdə aparılmalıdır.

Müəllim oxu zamanı baş verə biləcək səhvleri nəzərə almali və onların aradan qaldırılması, eləcə də şagırdlərlə səssiz oxu bacarığının formallaşması istiqamətində işə geniş yer verməlidir. Bu məqsədlə şagırdlərdə oxu vərdişlərinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bir neçə oyun xarakterli məşğələni müəllimlərin nəzərinə çatdırmağı lazımlı bildik.

Oxusu zəif olan şagırdlər bir qrupa yiğilir onlara şəhər oyun xarakterli tapşırıqlar verilir. Yaxşı olar ki, belə tapşırıqlar, 5-10 dəqiqə vaxt ayırmalı, hər gün və ya iki gündən bir keçirilsin.

1. Müşahidələr göstərir ki, sözlərin sonu oxunmur, səhvlərə yol verilir. Bunun üçün sözün birinci hissəsi buraxılır, ikinci hissəsi oxunur. Belə oxu zamanı şagird başa düşür ki, sözün əvvəli kimi, sonu da əhəmiyyət kəsb edir. Bu, sözün təhrif olunmadan oxusuna müsbət təsir göstərir.

2. Sözün buraxılmış hissəsinin tapılması. Sözün (*armud, qəzet, qəhrəman*) bir hissəsi verilir. Digər hissənin axtarışına başlanılır. Əvvəlcə bir hərf (*armu*□), sonra iki hərf (*qə*□), daha sonra bir neçə hərfl(*qəh*□) buraxılır. Belə tapşırıq şagırdlərin görmə yaddaşını möhkəmləndirir.

3. Mətndən verilmiş sözlərin tapılması. Mətndən ən çox rast gəlinən bir - iki söz seçilir və həmin sözləri tapmaq tapşırılır. Şagird həmin sözlərin altından xətt də çəkə bilər. Bu tapşırıq sözü bütöv şəkildə qavramağa, yadda saxlamağa xidmət edir.

MÜƏLLİMİN ƏMƏKDAŞLIQ BACARIĞININ VACİBLİYİ

Vüsalə QULİYEVA,

Azərbaycan Müəllimlər İnstytutunun müəllimi

Müasir dövrdə şəxsiyyətönümlü təhsilin əsas prinsipi qarşılıqlı əməkdaşlıqdır. Əməkdaşlıq prinsipi yalnız demokratikləşdirilmiş təlim prosesində öz əksini tapır. Demokratikləşdirilmiş təlim şagirdin gələcəkdə cəmiyyətdə öz layiqli yerni tutmasına, dünyagörüşünün formallaşmasına şərait yaratır. Ümumiyyətlə, demokratik təhsilin əsas məqsədi mövcud cəmiyyətə uyğun vətəndaş tərbiyə etmək və şagirdləri demokratik cəmiyyətdə fəaliyyət hazırlamaqdır.

Təlim prosesində əməkdaşlıq dedikdə, daha fəal, qarşılıqlı, birgə fəaliyyət başa düşülür. Şagirdlər birgə fəaliyyət zamanı daim məsuliyyət daşıyır və hər hansı bir işdə əməkdaşlıq edə bilirlər.

Təcrübə göstərir ki, təlim-tərbiyə prosesində əməkdaşlıq prinsipinin tətbiqi prosesində yüksək səviyyədə nəticələrin əldə olunması ilk növbədə müəllim-dən asılıdır. Müəllim bu məsələnin mahiyyətinə dərindən bələd olmalıdır, respublikada həyata keçirilən uğurlu təhsil islahatlarının tələblərini nəzərə almalıdır. Müəllim üçün vacib olan əsas qabiliyyətləri belə qruplaşdırmaq olar: 1) elmi biliklər; 2) dünyagörüşü; 3) şagirdlərlə ünsiyyət bacarığı; 4) öyrətmə bacarığı; 5) şəxsi keyfiyyətlər.

Əməkdaşlıq prinsipi üzərində qurulan dərsdə kiçikyaşlıların həm marağı, həm fəallığı, həm də insanlıq üçün vacib sayılan keyfiyyətlərin nəzərə alınması vacibdir.

Kiçikyaşlı məktəblilərdə qorxu, stress kimi psixoloji proseslər daha tez yaranmaqla onların təlim fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir. Sınıf müəllimi dərsdə humanist, demokratik və əməkdaşlıq mühiti yaratmağı bacarmalıdır ki, belə psixoloji gərginliyin yaranmasının qarşısı alınsın. İbtidai sınıflarda müəllimin əməkdaşlıq prinsipinə əməl etməsi daha vacibdir, çünki təlim prosesində kiçikyaşlıların qayğıya, səmimiyyətə, özünə inama daha çox ehtiyacı vardır. Hər bir şagird şəxsiyyətinə hörmətlə yanaşıldığını, müəllim tərəfindən qiymətləndirildiyini, ona böyük qayğı göstərildiyini duysara, təlim prosesində həvəslə iştirak edər.

Müəllim əməkdaşlıqla yanaşı, kiçikyaşlı şagirdlər arasında sağlam rəqabət yaratmağı da bacarmalıdır. Əməkdaşlıq mühitində böyüyen və sağlam rəqabətin nə olduğunu anlayan şagirdlər cəmiyyətin parlaq gələcəyidir.

Kiçikyaşlı məktəblilərin təlim fəaliyyəti elə təşkil olunmalıdır ki, bütün sinfin müvəffəqiyəti fərdlərin uğuru kimi ortaya çıxın. Qarşıqli əməkdaşlıq principinə əsaslanan bu prosesdə müəllim şagirdlərin inkişafına təkan verdiyi kimi, şagirdlər də müəllimin fəaliyyətini nizamlayırlar.

İbtidai siniflərdə əməkdaşlıq principini əsas götürən müəllim kiçikyaşlı məktəblilərin psixi, fiziki inkişafına düzgün təsir göstərməklə yanaşı, sosial inkişafına da imkan yaratmış olur. Biliklərə sərbəst yiylənmək, qazandığı bilikləri yoldaşlarına öyrətmək, yoldaşlarının fikrinə hörmətlə yanaşmaq və s. bu kimi təlim şəraitü şagirdin sosial inkişafını sürətləndirir.

Müəllim kiçikyaşlı məktəblilərlə əməkdaşlıq qurduğu zaman şagirdin fərdi xüsusiyyətlərini, təlim maraqlarını və tərbiyəvi amillərin rolunu nəzərə almalıdır. Prof. Ə.Ağayev yazır: «Hər bir fəal, işgüzar Azərbaycan müəllimi şagirdlərin sosial şəraitini, ictimai mühitini, milli mentalitetini, adət-ənənələrimizi, fənnin, mövzunun fundamentallığını və ya praktikliyini, fənlərarası əlaqəni, hətta bilgilərin integrasiyasını, yaş və anlaq, həyat təcrübəsi səviyyəsini, pedaqoji-metodik, psixoloji-iradi xüsusiyyətləri nəzərə alməli, prosesin təşkilinə yaradıcı yanaşmalıdır.» (2)

İbtidai siniflərdə müəllim –şagird əməkdaşlığının qurulması üçün müəllim dözümlü, səbrli olmalı, ünsiyyət mədəniyyətinə yiylənməli, şagirdlərin psixoloji və fərdi xüsusiyyətlərini hərtərəfli öyrənməli, şagirdlərə hörmətlə yanaşmalı, qayğı göstərməlidir.

Kiçikyaşlı məktəblilərin hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyət kimi yetişmələrdə mütəşəkkil və səmimi kollektiv mühüm rol oynayır. Belə kollektivdə şagirdlər nəcib, əxlaqi keyfiyyətlərə yiylənir, bir-birinə tabe olmayı, kömək etməyi öyrənir, onlarda təşəbbüskarlıq, müştəqillik yaranır, dostluq və yoldaşlıq münasibətləri möhkəmlənir. Kiçikyaşlı məktəblilər nə qədər əməkdaşlıq mühitində fəaliyyət göstərsələr, bir o qədər savadlı, humanist və demokratik ruhda şəxsiyyət formalaşdırılmış olarıq.

Təcrübə göstərir ki, problem baxımından təlim mühitini üç kateqoriyaya ayırmalı olar. Bunlar yarış, fərdi və qrup əməkdaşlığına əsaslanan təlim mühitiidir.

1. Yarış – bəzi şagirdlərin udduğu zaman digərlərinin uduzduğu və kimin ən yaxşı olduğunu üzə çıxarmaq üçün şagirdlərin bir-biri ilə yarışlığı təlim mühitiidir. Belə təlim mühitinin həyata keçirilməsi prosesində aşağıdakı xüsusiyyətlər üzə çıxır. Şagirdlər:

- Udmağı və məğlub olmayı qəbul edirlər.
- Digər şagirdlərlə sağlam rəqabət aparırlar.
- Daim bilik və bacarıqlarını qarşılaşdırırlar.
- Özlərini qiymətləndirirlər.

2. Fördi təlim mühitində şagird yoldaşlarının fəaliyyəti ilə maraqlanır, öz məqsədlərinə çatmaq üçün fəaliyyət göstərir. Belə təlim mühitində aşağıdakı xüsusiyyətlər üzə çıxır:

- Şagirdlər öz-özlərinə fəaliyyət göstərilər.
- Şagirdin rəqibi yənə özüdür.
- Şagirdin yoldaşları ilə bərabər olması mümkün deyil.
- Dərsin məqsədi hər şagirdin bilik səviyyəsində açıqlanır.
- Şagird məqsədinə çatmağa çalışır.
- Qiymətləndirmə fördidir və digər nəticələrlə müqayisə olunmur.
- Müəllim kömək edən, dəstəkləyəndir.

3. Nəticəyə əsasən qrup üzvlərinin ya birlikdə qalib gəldiyi, ya da birlikdə möglüb olduğu, ortaq məqsədlər ətrafında bərabər fəaliyyəti tələb edən qrup əməkdaşlığına əsaslanan təlim mühitiidir. Bu prosesdə aşağıdakı xüsusiyyətlər nəzərə alınır:

- Məqsəd hər şagird üçün əsas olaraq göstərilir.
- Fərqli qabiliyyətləri, bacarıqları, mənimsemə xüsusiyyətləri olan şagirdlər üçün qruplar yaradılır.
- Qruplarla dərsin məqsədinə çatmaq fəaliyyəti daha da asanlaşdırır.
- Hər şagirddən yoldaşları ilə normal ünsiyyət olması tələb edilir.
- Fikirlər, ideyalar, düşüncələr bölüşdürülr.
- Qrup üzvləri məsuliyyət daşıyır və problemlə bağlı öz qrupuna kömək edirlər. Onlar müqayisə etmək, dəstək vermək bacarığına yiyələnlərlər.
- Qiymətləndirmədə hər kəsin qrupun fəaliyyətinə köməyi əsas götürülür.
- Uğurlarına görə yalnız qruplar bir-biri ilə müqayisə edilir.
- Müəllim problem yaradan, dəstəkləyən, istiqamətləndirəndir.

Bu təlim kateqoriyalarından aydın göründüyü kimi, qrup əməkdaşlıq mühiti daha səmərəli və məqsədə uyğundur.

Dərs prosesində şagird-şagird əməkdaşlığının qurulmasında qruplarla işin xüsusi yeri vardır. Qruplarla öyrənmə şagirdlərin qrup daxilində bir-biriləri üçün məsuliyyət daşımağa və bir-birilərindən öyrənmələrinə şərait yaradan təlim mühitiidir. Qruplarla öyrənmədə uğurun qiymətləndirilməsi tək-tək şagirdlərin deyil, qrupların bir-birilə müqayisə olunmasına əsaslanır.

Bildiyimiz kimi, məktəb illərində aşılanan münasibətləri insan sonrakı illərdə cəmiyyət həyatına tətbiq edir. Bu istiqamətdə müəllim - şagird münasibətlərinin demokratikləşməsi günün tələbi kimi öncə çəkilir.

Müəllim əməkdaşlığı təkcə sınıfda, dərs prosesində deyil, valideynlərlə də qurmağı bacarmalıdır, çünki kiçikyaşlı məktəblinin psixoloji inkişafına mənfi təsir göstərən amillərdən biri də ailədə və məktəbdə qurulan münasibətlərdə vahidliyin gözlənilməməsidir. Bunun qarşısını almaq üçün müəllim daim çalışmalıdır ki, valideyn əməkdaşlığını geniş şəkildə aparsın.

Müəllim – valideyn əməkdaşlığı şagirdin təlimə məsuliyyətli yanaşmasını artırır. Bu əməkdaşlıq zamanı müəllim kiçikyaşlı məktəblinin inkişafı üçün əla şəraitinin olub-olmamasını aydınlaşdırır.

Kiçik qruplarla əməkdaşlıqla əlaqədar prof. A.Mehrabovun belə bir fikrini əsas götürə bilərik: «Bu təlim növü müxtəlif təlim səviyyəli oğlan və qızlar üçün nəzərdə tutulur. Müəllim yeni materialı izah edir və sonra qruplara onu möhkəmləndirməyi, bütün detalları ilə dərk edib anlamağı tövsiyə edir. Bu zaman şagirdlərin fəaliyyətlərinin formallaşması istiqaməti üzrə iş təşkil olunur. Bu məqsədə qruplara müəyyən tapşırıqlar verilir, vacib qaydalar, istinad nöqtələri müəyyənləşdirilir. Şagirdlər qruplara bölünür, «saqılı» xətt üzrə fəaliyyət təşkil olunur. Bu zaman əlaçı və zəif olmasından asılı olmayaraq tapşırıq növbəti şagird tərəfindən sıra ilə icra olunur. Hər bir tapşırıq astadan izah edilir, şagirdlərin fəaliyyəti müəllim tərəfindən nəzarətə götürülür. Tapşırıqların icrasından sonra müəllim hər dərsdə müxtəlif qruplarla bu tapşırığın üzərində ümumi müzakirə təşkil edir.». (1)

Əməkdaşlıq ideyasının əsas götürüldüyü müasir təlim prosesini aşağıdakı tədbirlər üzərində qurmaq mümkündür:

- Şagird özünün bir şəxsiyyət kimi formallaşması, demokratik ruhda böyüməsi üçün biliavasitə şəxsi məsuliyyət daşımali, müəllim isə zəruri şərait yaratmalı, istiqamət verməli, kömək göstərməlidir.
- Məktəbli özünü təkcə pedaqoji təsirlərin obyekti kimi deyil, həm də daha çox öz fəaliyyətinin subyekti kimi hiss etməli, onun fərdi qabiliyyətlərinin inkişafı daim nəzərə alınmalıdır.
- Müəllim hər bir şagirdin daxili aləminə bələd olmalı, maraq və azurlarını bilməli, pedaqoji prosesdə nəzərə almalıdır.
- Müəllimlə şagird arasındaki münasibətlər demokratik xarakter daşımali, məktəbli öz fikirlərini müəllimdən gizlətməməli, müəllim isə ona kömək etməlidir.
- Şagird dərsdə hər an hiss etməlidir ki, müəllim xeyirxah adamdır, ona kömək edən, yol göstərəndir.
- Müəllim məktəblinin daim irəliyə can atmasına nail olmalıdır.
- Kiçikyaşlı məktəblinin inkişafı, imkan daxilində, ev tapşırıqlarından asılı olmamalı, təlim materialı, bir qayda olaraq dərsdə mənimsədilməli, dərsdən sonraki fəaliyyət isə fərdi maraq zəminində təşkil edilməlidir.
- Dərsdə məktəblinin heç bir suali, onu narahat edən heç bir məsələ diqqətdən kənardə qalmamalı, humanist pedaqogikanın dialoq, müzakirə, diskussiya metodlarına əməl olunmalıdır və s.

Ibtidai sinif müəllimləri dərsdə əməkdaşlıq mühiti yaratmaqla aşağıdakı üstünlükleri əldə edirlər:

1. Əməkdaşlıq prinsipinə əsaslanan təlim prosesində şagirdlərdə yaranan psixoloji gərginliyin qarşısını alır.
 2. Dərs boyu şagird müəllim tərəfindən qiymətləndirildiyini, ona böyük qayğı göstərildiyini duysa, daha yüksək həvəslə çalışır.
 3. Müəllim dərsdə şagirdlərinə inam hiss etdirməklə şagirdlərdə daha məqsədli fəaliyyət və problemi özləri həll etmək bacarığı formalaşdır.
 4. Şagirdlərdə digər yoldaşlarının da bılık və bacarıqlar əldə etməsi üçün məsuliyyət hissi formalaşır.
 5. Müəllim şagirdlərin inkişafına təkan verdiyi kimi, şagirdlər da müəllimin fəaliyyətini nizamlayır.
 6. Əməkdaşlıq prinsipinə əsaslanan təlim prosesində bütün iştirakçılar fəaliyyətə qoşulur.
 7. Şagirdin dərsa davamıyyəti yaxşılaşır, dərsdən qalma hallarına təsadüf edilmir.
- Qeyd olunanlardan belə bir qənaətə gəlmək our ki, demokratik təhsil programında müəllim - şagird əməkdaşlığı, müəllimin şagirdə qayğısı, şagirdin müəllimə inamı mühüm amillərdəndir.

Ədəbiyyat

1. Mehrabov A.O., Abbasov Ə., Zeynalov Z., Həsənov R. Pedaqoji texnologiyalar. «Mütərcim», Bakı, 2006.
2. Ağayev Ə.Ə. Təlim prosesi: ənənə və müasirlik. «Adiloğlu», Bakı, 2006.
3. Paşayev Ə.X., Rüstəmov F.A. Pedaqogika. «Nurlan», Bakı, 2007.
4. Nəzərov A., Məmmədov R. Pedaqoji ustalıq (mühazirə xülasələri). «Müəllim», Bakı, 2008.

Резюме

Важность умение сотрудничества преподавателей

Очень важно принципов сотрудничества преподавателями в первоначальный классах. Потому что в процессе обучения дети нуждаются в заботе, в искренность и в уверенность в больше мере.

Для создать сотрудничество между преподавателями и младшеклассниками в первоначальный классах преподаватель должен иметь конкретные качества личности.

Summary

Necessity of the cooperation ability of the teachers of primary class.

It is more necessary keeping the cooperation principle of the teacher in primary classes. Because, little adults have a care, sincerity, faith in oneself to more needs in the process of training.

Teacher must own for building in primary classes of the cooperation of teacher-pupil to some qualities.

MƏKTƏBƏ HAZIRLIĞIN TƏŞKİLİ QAYDALARI

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı əsasında Azərbaycan Respublikasının təhsil naziri Misir Mərdanovun 2010-cu il fevral ayının 2-də verdiyi əmrin surəti jurnalımızın bu nömrəsində dərc olunur.

1. Ümumi müddəələr

1.1. Bu qaydalar «Təhsil haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun hazırlanmışdır və məktəbə hazırlığın təşkili məsələlərini tənzimləyir.

1.2. Məktəbəqədər təhsil təhsilin ilk pilləsi olmaqla uşaqların intellektual, fiziki və psixi inkişafını, sadə əmək vərdişlərini yiyələnmələni, istedad və qabiliyyətlərinin üzə çıxarılmasını, sağlamlığının qorunmasını, estetik tərbiyəsini təmin edir.

1.3. Beş yaşlı uşaqlar üçün məktəbəhəzirliq zəruridir.

1.4. Məktəbəqədər yaşı uşağın təhsili onun inkişafının süni surətdə təzəşməsinə deyil, zənginləşdirilməsinə istiqamətləndirilməlidir.

1.5. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində məktəbəhəzirliq qrupları 5 yaşdan 6 yaşadək uşaqları əhatə edir və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, bütün məktəbəqədər təhsil müəssisələrində, ehtiyac olduğu halda, 5 yaşlı uşaqlar üçün məktəbəhəzirliq qrupları təşkil olunmalıdır.

1.6. Beşyaşlıların məktəbə hazırlığı «Məktəbəqədər müəssisələrdə tərbiyə və təlim programı» əsasında (məktəbəqədər təhsil üzrə kurrikulum) həyata keçirilir. Eyni zamanda yeni alternativ programlardan da istifadə oluna bilər.

1.7. Beşyaşlıların məktəbə hazırlığı məktəbəqədər təhsil müəssisələrində, ümumtəhsil müəssisələrinin müvafiq strukturlarında, ailədə və qısamüddətli təlim qruplarında aparıla bilər. Uşaqları məktəbəqədər təhsil müəssisələrinə getməyən valideynlər üçün uşaqlarını məktəbə hazırlamaq istiqamətində maarifləndirilmək məqsədi ilə müxtəlif xidmətlər təşkil edilə bilər.

1.8. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaqların fiziki, əqli və psixoloji cəhətdən məktəbə hazırlığını müəyyənləşdirmək məqsədi ilə onların diaqnostikası həyata keçirilməlidir.

2. Məktəbə hazırlığın məqsədi və vəzifələri

2.1. Məktəbə hazırlığın əsas məqsədi beşyaşlı uşaqların tələb və imkanlarını nəzərə almaqla onların məktəbə hazırlıq mərhələsində inkişafı, tərbiyəsi və təhsili prosesini təşkil etməkdir.

2.2. Məktəbə hazırlığın vəzifələri uşaqlarda oxumaq həvəsinin, onların məktəbə müsbət emosional münasibətinin inkişaf etdirilməsi və möhkəm-ləndirilməsi, uşaqların məktəbə müvəffəqiyyətlə adaptasiya olunması üçün onlarda şəxsi-sosial xüsusiyyətlərin formalasdırılmasıdır.

3. Məktəbə hazırlığın təşkili üçün qoyulan tələblər.

Məktəbə hazırlığın təşkili üçün aşağıdakı tələblər qoyulur:

- məktəb təliminə hazırlanan uşaqların psixoloji və psixofizioloji xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi;
- məktəbəqədər yaşı uşaqların müvəffəqiyyətli təhsil və tərbiyəsinin təşkili əsaslarının müəyyənləşdirilməsi;
- gələcək birinci sinif şagirdlərinin şəxsi keyfiyyətlərinin aşkar çıxarılması;
- uşaqların inkişafının izlənilməsi üçün müşahidə gündəliklərinin aparılması;
- istedadlı uşaqların aşkar çıxarılması, onların potensial imkanlarının inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə hər bir uşaqın fərdi-psixoloji xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi istiqamətində müvafiq işlərin aparılması;
- uşaqın məktəb təliminə hazırlığı zamanı hər şeydən əvvəl onun aşağıdakılari əhatə edən fiziki, şəxsiyyətönümlü, intellektual və sosial hazırlığı nəzərdə tutulmalıdır.

Fiziki hazırlıq:

- uşaqın sağlamlığının vəziyyəti, uşaq orqanizminin morsofunksional yetişkənliliyi;
- hərəki fəaliyyətin, xüsusilə xırda motorikanın koordinasiyasının inkişafı;
- fiziki və əqli qabiliyyətin inkişafı.

Şəxsiyyətönümlü hazırlıq:

- müstəqillik, məsuliyyətlilik, fəallıq, təşəbbüskarlıq;
- başqasını dinləmək və öz hərəkətlərini onunla razılışdırmağı bacarmaq;
- müəyyən edilmiş qaydalara riayət etmək, qruplarda çalışmaq bacarmaq;
- ünsiyyətin, özünüqiymətləndirmənin formalasdırılması.

İntellektual hazırlıq:

- obrazlı təfəkkürün, təxəyyülün, yaradıcılığın, məntiqi təfəkkürün inkişafı;

- idraki fəaliyyət vasitələrinə (müqayisə etmə, analiz, klassifikasiya, ümumilləşdirmə), ana dilinə və nitqin əsas formalarına (dialog, monoloq), digər spesifik uşaq fəaliyyəti növlərinin daxilində təlim elementlərinə (quraşdırma, rəsm, yapma və müxtəlif oyunlar) yiyələnmək;
- prosesləri (obyektləri) müqayisə etmək, ümumləşdirmək, qruplaşdırmaq, əlamətlərinə görə ayırmak, nəticə çıxarmağı bacarmaq.

Sosial hazırlıqlı:

- yüksək əxlaqi təsəvvürlərin və vətəndaşlıq hissələrinin (vətənpərvərlik, humanistlik, digər millətlərə hörmət) inkişafı;
- böyükərlər və yaşıdları ilə ünsiyyətin qurulmasında yüksək mədəni davranış qaydalarının mənimsənilməsi;
- öz hərəkətlərində əxlaq normalarının rəhbər tutulması və onlara riayət olunması.

4. Uşaqların məktəbə hazırlığının təşkili.

4.1. Uşaqların məktəb təliminə hazırlığının effektivliyini artırmaq məqsədi ilə təlim məşğələlərində didaktik oyunların tətbiq edilməsi faydalıdır. Tərbiyəçi uşağın oyuna olan marağından istifadə edərək, didaktik oyunu təlim məqsədini yönəltməlidir. Didaktik oyunlar təlimi uşaqlar üçün əlverişli və cəlbedici formada həyata keçirməyə imkan verir, bu zaman təlim vəzifəsi həm də uşağın oyun vəzifəsi olur.

4.2. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin məktəbəhəzirliq qruplarında həftəlik məşğələlərin sayı 12 olmalıdır.

O cümlədən:

Ana dili və bədii ədəbiyyat üzrə iş	1 məşğələ
Savad təliminə hazırlıq və nitq inkişafı	1 məşğələ
Ətraf ələmlə tanışlıq (təbiət və ictimai həyat hadisələrinə marağın tərbiya edilməsi)	1 məşğələ
Azərbaycan (rus) dili	2 məşğələ
Sadə riyazi təsəvvürlərin inkişafı	1 məşğələ
Təsviri incəsənat və kəsib yapısdırma (həftəaşırı)	1 məşğələ
Quraşdırma, gil işi (həftəaşırı)	1 məşğələ
Musiqi	2 məşğələ
Fiziki mədəniyyət	2 məşğələ

Hər məşğələnin müddəti 25-30 dəqiqədir. Məşğələlər arasında fasılı 10 dəqiqədir. Zehni gərginlik tələb edən məşğələlərdə 11 dəqiqədən bir idman dəqiqəsi keçirilir.

4.3. Gün rejimi Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilən «Məktəbəqədər müəssisələrdə tərbiyə və təlim programı»na uyğun olaraq təşkil olunur.

UŞAQLARIN İNKİŞAFINDA OYUNUN ROLU

İradə HƏSƏNOVA,

*N.Nərimanov adına 45 nömrəli orta məktəbin
tədris hissə müdiri*

Uşaqların istər fiziki, istərsə də psixoloji inkişafında oyunun rolu böyükdür.

Bu baxımdan uşaqların yaşadıqları mənfi və ya müsbət hadisələr onların oynadıqları oyunda da özünü göstərir. Uşaqın stresi, daxili dünyasındaki çatışmaşlıqlar, qorxu və qayğıları müxtəlisf oyunlarla müalicə edilə bilər. Hətta yaşadığı sixintili hadisələrdən azad olmaq üçün oyun onun üçün «çıxış yolu» da ola bilər. Buna görə də çox vaxt mütəxəssislər psixoloji travma keçirən uşaqlar üçün oyun terapiyası tətbiq edirlər.

Oyunun uşaqlara göstərdiyi müsbət təsirlərden biri də onun sosial inkişafını sürətləndirməsidir. Uşaqlar oyunun köməyi ilə bir-birləri ilə ünsiyyət qurur, yeni dostlar, tanışlar qazanırlar. Uşaqlar eyni zamanda oyunun köməyi ilə dostlarını tanıır, onların sevdikləri və ya sevmədikləri xüsusiyyətləri öyrənirlər. Uşaqlar həmçinin başqalarına hörmət etmək, səbirli olmaq, stresdən yaxa qurtarmaq, problemləri həll etmək və liderlik kimi xüsusiyyətləri də oyun vasitəsilə əldə edirlər.

Oyundan kənarda qalma uşaq üçün psixoloji baxımdan travmaya çevrilə bilər. Belə uşaqlar yaşıdlarına qarşı daha təcavüzkar olurlar. Ata-analar da uşaqları ilə oyun oynayaraq aralarındaki ünsiyyəti möhkəmləndirməlidirlər.

Psixoloq və pedaqoqlar uşaq oyunlarına müxtəlisf mövqedən yanaşırlar. Z.Freyd deyirdi ki, uşaq həyatda sürücü olmaq istəyir, tərbiyəçi olmaq istəyir, amma onun buna imkanı yoxdur, lakin oyun prosesində isə o istəsə həkim, istəsə sürücü və ya tərbiyəçi ola bilər.

D.Elkoninin fikrinə görə oyuna özünəməxsus fəaliyyət növü kimi yanaşılmalıdır, çünkü bu fəaliyyət müxtəlisf anlayışlar toplusu deyil, L.Viqotski oyunu həyatı həqiqətlərə uşaq özünəməxsus münasibəti kimi səciyyələndirir. Göstərir ki, oyunların gedisi xəyalı situasiyaların yaradılması, yaxud bir əşyanın əlamət və xassələrinin digərinə köçürülməsi ilə xarakterizə olunur. Ümumiyyətlə, psixoloqların (Zaparoes, Leontyev, Re-pina, Lyublinskaya, Muxina və b.) bu problemin münasibəti birmənalıdır.

Görkəmli pedaqoq A.S.Makarenko oyun haqqında valideynlər üçün müəzziş mühazirədə deyir: «Yaşlı adamın həyatında iş, fəaliyyət, qulluq kimi əhəmiyyətə malikdir, uşaqın da həyatında oyun o qədər vacib və əhəmiyyətlidir. Uşaq oyunda necadırsə, sonra işdə də bir çox cəhətdən elə istifadədir. Ona görə də gələcək xadimin tərbiyəsi, hər şeydən əvvəl, oyun prosesindən keçir»(5, s.376).

M.Həmzəyevə görə oyun fəaliyyəti uşaqlıq illərində onun özünməsəs həyatı dərk etmə yoludur. Oyun prosesində fantaziya, təxəyyül böyük yer tutur. İlk baxışda adama elə görünə bilər ki, uşaqlar oynayarkən real aləmdən uzaqlaşır, həqiqi olmayan aləmə, uydurma aləmə daxil olur, oyun zamanı həyatda mövcud olmayan hadisələri eks etdirirlər. Burada uşaq, hər şeydən əvvəl, onu əhatə edən adamların hərəkətlərini, onların emosiyini, bir-birilə qarşılıqlı münasibətini konkret və fəal şəkildə eks edir.

Uşaq oyunlarının tədqiqatçıları onların mənəvi inkişafındakı rolunu müxtəlif nöqtəyi-nəzərdən qiymətləndirirlər: məsələn, onlar oyunları uşaqlarda təxəyyülün, fantaziyanın inkişafı, bədii vasitələrlə uşaqın daxili emosiyalarını təsiri, yaşıdlarla müsbət qarşılıqlı münasibətin yaranması, mənəvi keyfiyyətlərin formalasdırılması baxımından qruplaşdırırlar. Deməli, uşaq ilk müstəqil fəaliyyətə oyun vasitəsilə başlayır. Oyunda öz istəyindən, arzusundan asılı olaraq hərəkət edir.

Uşaqlar oyun oynayarkən, gerçek həyatda görüb sevdikləri rol oynayırlar. Çox vaxt isə valideynlərini yamsılayırlar. Yəni valideynlər onlarla davranırlarsa, onlar da kuklalarla, yoldaşları ilə oynadıqda həmin obrazı canlandırırlar. Bir də görürsən ki, balaca qızçıqaz öz kuklasını dəmlayır, ona acıqlanır, hətta döyür də. Balaca oğlan özünü oşl kişi kimi göstərərək, adı qələmi atasının siqareti tutduğu kimi tutur. Bunu görən valideyn isə uşaqın oyuna müdaxilə edib, onu siqaret çökən obrazı yaratdıq üçün danlayır. Üstündən heç 1 saat keçməmiş ata siqareti yandırıb damağına basır. Hər şeyə maraq göstərən uşaq isə bu səhnəni görçək özürinə haqlı olaraq düşünür: «Bəs atam deyirdi ki, siqaret pis şeydi, pis şeydisə, özü niyə çəkir? Yaxşı şeydisə, mənə niyə icaza vermirlər?» Beləliklə, buraxılan belə kiçik səhvələr uşaqın tərbiyəsinə çox ciddi təsir göstərir.

Uşaqlar oynadıqları zaman onun hər dəqiqliyindən böyük bir zövq alır, həm də öyrənirlər. Uşaqların ətrafını öyrənmək üçün böyük maraq və istekləri olur. Büyüklerin bu maraq və istəyə yalnız münasibətləri, uşaqların bu marağını azaldır. «Dərsini bitirdikdən sonra oynaya bilərsən» -şəklində olan ifadələr, uşaqlara oyun ilə dərsin bir-birinə zidd olduğunu düşünməyə əsas verir. Uşaqlar isə oyunu çox sevdikləri üçün dərsə, məktəbə həvəsləri azalır.

Uşaqların məktəb təliminə hazırlanmalarının effektivliyini artırmaq məqsədilə təlim məşğələlərində oyunların tətbiqi faydalıdır. Tərbiyə uşağın oyuna olan marağından istifadə edərək oyunu təlim məqsədi yonoltmalıdır.

Oyun uşağı təlimə və əməyə hazırlayır. Oyun prosesində uşaq böyükleri təqlid edərək onların əmək fəaliyyətini, hərəkətlərini, danişmalarını yamsılayır, bu yolla yaşlıların təcrübəsini mənimşəyir. Oyun sonralar uşaq yaşa dolduqca onun həyatında həm də istirahət vasitəsi olur.

Oyun uşaq şəxsiyyətinin formalaşmasında, onun məktəb təlimində hazırlanmasında aparıcı fəaliyyət növüdür. Məktəbəhazırlıq dövründə uşaq oyunlarının məzmunu bir neçə dəfə dəyişir. Məktəbəhazırlıq mərhələsində uşaqların əsas fəaliyyəti-rollu oyunlardır. Bu dövrdə uşaqlar başqa oyun növlərinə də maraq göstərirler: qaydalı, didaktik, mütəhərrik, yaradıcı, xalq oyunları və s.

Uşaqların oyun prosesində əqli qabiliyyətlərinin inkişafına böyük əhəmiyyət verən İtalya pedagoqu D.A.Kolotso belə hesab edirdi ki, düzgün seçilmiş və düzgün rəhbərlik edilən oyun zamanı uşağın yerinə yetirdiyi mühakimə və əqli nəticə məhz ona görə böyük tərbiyəvi əhəmiyyətə malikdir ki, bu onun şəxsi təcrübəsindən irəli gəlir. O, uşaqlara mühakimə və əqli nəticəni hazır şəkildə verməyi zərərli hesab edir, müstəqil mühakimə qurmaq əvəzinə mühakimələrin mexaniki təkrarlanmasının əleyhinə çıxırı (8, səh 235).

Məşğələrdə oyun prosesində tərbiyəçi utancaq və ya tərəddüb edən uşaqlara xüsusi diqqət yetirməli, onlara fərdi yanaşmalı, hər birini oynaya cəlb etməli, onlarda öz qüvvələrinə inam yaratmalıdır. Xüsusilə, diqqətinin davamsızlığı, kollektividə davranışları və s. ilə fərqlənən uşaqlara nəzarət edilməlidir. Bu uşaqlar fərdi yanaşmaya, tamamlayıcı izaha ehtiyac duyurlar.

Tərbiyəci oyunun inkişaf xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq onun sürətinə fikir verməlidir, çünki həddindən artıq sürət uşaqları qıcıqlandırır, oyun qaydasının pozulmasına səbəb olur, ləng sürət isə uşaqları yorur. Uşaqlar yaşlılar tərəfindən müşahidə olunmalarına ehtiyac var, lakin onların tez-tez müdaxilə etmələri məsləhət görülmür. Belə hal uşaqları müstəqillikdən məhrum edir, oyuna marağı azaldır.

Bəzi valideynlər məktəb yaşama çatmış uşağa oyunçılardan uzaqlaşmayı, yalnız kitab, dəftər, qələmlə vaxt keçirməyi tökid edirlər. Əlbəttə bu doğru deyil. Uşaq oyunları nəinki məktəbəqədər yaşda, hətta ibtidai məktəb dövründə də qadağan edilməməlidir. Valideyn uşağa düzgün istiqamət verməli, ilk növbədə uşağın oynayarkən nəyi düzgün yerinə yetirmədiyi, nə üçün bu və ya digər hərəkətin icrasının düzgün olmadığı izah edilməlidir.

İdrak maraqlarının aşılanması ilə yanaşı, uşaqda məktəbə, kollektivə, müəllimə düzgün münasibət tərbiyə edilməlidir. Uşağın nəzərində məktəbi ikinci doğma ev kimi, müəllimi qayğılaş ata-ana kimi, kollektivin üzvlərini mehriban dostlar kimi canlandırmağa səy göstərilməlidir.

Oyun zamanı əsəbi uşaqlar özlərinə diqqətli münasibətin göstərilməsinə xüsusilə möhtacdırlar. Onlar daha asanlıqla qıcıqlanır, tez yorulur, əsəbi hala düşür və kollektiv oyunu pozurlar. Oyun zamanı onlara diqqətlə göz qoyma və yorğunluğun ilk əlamətləri göründükdə onların sərəncamına sakit fərdi məşguliyyət üçün yararlı material verməklə onları məharətlə çəkindirmək lazımdır.

Uşaqlar kinoda və cizgi filmlərdə gördükətləri hərəkətləri də oyun zamanı təkrar edirlər. Onlar personajların vuruşmasına, əl-üz hərəkətlərini necə ifadə etmələrinə, sözlərinə xüsusilə fikir verir və bir çox hallarda onları təqlid edirlər. Həm də yalnız zaruri əhəmiyyəti olan hərəkətləri deyil, tələb olunmayan hərəkətləri də oyuna gətirirlər.

Uşaqlar həmişə oyun zamanı birinci olmağa çalışırlar. Idman oyunları zamanı qazandıqları qələbə onları sevindirir, ruhlandırır, məglubiyyət işə kədərləndirir.

Əgər bəzi valideynlər uşaq oyununa rəhbərlik etməyib onu tam nəzarətsiz qoyursa, elə valideynlər də var ki, oyuna həddindən çox diqqət yetirir uşaqların müstəqilliyini tamamilə əllərindən alırlar. Onlar həmişə uşaqların oyunlarına müdaxilə edir, qaydalarını göstərir, nəql edir, əyləncəli məsələlər verirlər. Bəzən bununla da kifayatlanməyərək bu məsələləri uşağın əvəzinə özləri həll edirlər. Beləliklə, uşaqlar bu zaman sadəcə müşahidəçiyo, oyunun ikinci dərəcəli iştirakçısına çevrilirlər. A.S.Makarenko haqlı olaraq göstərir ki, belə valideynlərin uşaqlarına ancaq bir şey qalır: valideynə qulaq asmaq və onu təqlid etmək. Əslində burada uşaqdan daha çox onun valideynləri oynayırlar. Belə valideynlərin uşaqları bir şey quraşdırıb tikir və tikinti zamanı çətinlik çəkirəsə ata, yaxud ana dərhal uşağın yanında əyləşib deyir: «Sən yaxşı eləmirsən, bax, mən sənin üçün düzəldim, gör necə eləmək lazımdır». Uşaga kömək etmək, ona istiqamət vermək zəruridir, lakin hər şeyi uşağın əvəzinə yerinə yetirmək onu oyundan kənar etməkdən başqa bir şey deyildir. Belə valideynlərin uşaqları çətinlikləri aradan qaldırmağa, gördükətləri işin keyfiyyətini müstəqil sürətdə yaxşılaşdırmağa adət etmirlər. Uşaqlarda belə bir inam yaranır ki, yalnız yaşlılar hər işi yaxşı yerinə yetirə bilirlər. Ona görə də onlar oyunu, yaxud gördükətləri bir işi yaxşılaşdırmağa cəhd etmirlər. Valideynin uşağın işinə qarışması ondan böyük ustalıq tələb edir. Uşaq oyununa düzgün olmayaraq qarışmaq çox vaxt onun pozulmasına, tamamilə əhəmiyyətsiz bir şeyə çevrilmesinə səbəb olur. Uşaq oyununa

yalnız o zaman qarışmaq lazımdır ki, oyun həqiqətən düzgün olmayı istiqamətdə getsin, tərbiyəvi cəhətdən qüsurlar olsun.

Valideyn uşaqların oyunlarının sönük şəkildə keçməsinə yol verməmə öz sual və məsləhətləri ilə oyunun şən və canlı keçməsinə şəra yaratmalıdır. Oyun zamanı şən əhval-ruhiyyənin olması oyunun uşağı inkişafındakı müsbət rolunu artırır. Oyun zamanı şən əhval-ruhiyyə uşağıın əsəb sistemində müsbət təsir göstərir, ürəyin və tənəffüz aparatının fəaliyyətini yüksəldir. Oyundakı şən əhval-ruhiyyə uşağıın hərəkətlərinin sürətli və gümrah olmasına kömək edir. Bu oyunlar uşağıın zehni və irad proseslərinin də inkişafına səbəb olur. Məhz buna görə də uşağıın şən bəzən də səs-küylü oyunlarının qarşısını almaq düzgün deyil. Bəz valideynlər belə hallarda uşağıın üstünə qışdırır: «Başım ağrıdı, bəzdir qışqırıdn, otur sakit oyna, səsin çıxmاسın» deyirlər. Valideyn övladının səs-küylü oyununa da dözməlidir.

Uşaqların oyunlarında müxtəlif formalarda iştirak etmək mümkündür. Əgər uşaq oyunu davam etdirə bilmir, çətinli çəkirsa, oyun maraqsız keçirən valideyn maraqlı bir sual verməklə, oyuna yeni bir epizod əlavə etməklə onu canlandırma bilər.

Valideynin uşaq oyunlarında iştirakinin tərbiyəvi əhəmiyyəti böyükdür. Valideyn uşaqla birlikdə oynamaqla onu hərtərəfli öyrənməyə imkan tapır. Bu isə uşaga düzgün yanaşmaq, onu düzgün tərbiyə etmək üçün başlıca şərtdir. Oyun zamanı uşağıın marağı, onun nəyə doğru meyə etməsi, nə kimi bacarıqlara malik olduğu, hafızəsinin xüsusiyyətləri, təxəyyülü və iradəsinin inkişaf səviyyəsi və s. özünü aydın şəkildə göstərir. Bunları öyrənməklə valideyn uşağıın inkişafında nə kimi qüsurların olduğunu müəyyənləşdirə bilər və bu qüsurları aradan qaldırmaq üçün lazımi tədbirlər görər.

Digər tərəfdən, valideynin uşağıın oyununda iştirakı uşaqda ona məhəbbət, hörmət tərbiyə edər.

Uşağıın oyunu onun həyatının bir hissəsidir. Ona görə də uşağıın oyununa çox diqqətlə yanaşmaq lazımdır.

Valideynlər uşaqların oyununa düzgün rəhbərlik etmək, onu vaxtında və düzgün istiqamətləndirməklə oyunun maraqlı, məzmunlu və mütəşəkkil keçməsinə kömək etməlidirlər. Bununla onlar oyun prosesində uşağıın hərtərəfli inkişafı, onun həm psixi, həm də fiziki cəhətdən kamilləşməsi üçün əlverişli şərait yaratmış olarlar.

Ədəbiyyat

1. Həmzəyev M.Ə. Ailədə uşaqların məktəbə hazırlanması. Bakı, 1972.
2. Həmzəyev M.Ə. Ailədə uşaqların oyunlarına rəhbərlik. «Maarif», Bakı, 1965.
3. Qədirov Ə.Ə. Yaş psixologiyası. «Maarif», Bakı, 2002.

4. Quliyeva B. Ailədə altıyaşlı uşaqların mütəhərrik oyunlarının təşkili və
—. «Məktəbdə bədən tərbiyəsi». 1977.
5. Makarenko A.S. Seçilmiş pedaqoji əsərləri. Bakı, 1950.
6. Salamova S. Kiçik məktəbəqadər uşaqların əqli inkişafında didaktik oyunların
—. «İbtidai məktəb və məktəbəqadər tərbiya», 1997, №2.
7. Zmanovski Y.F. Sağlam uşaqlar böyüdək. «İşiq», Bakı, 1992.
8. Колотко Д.А. Детские игры, их психологическое значение. Пер. сital. 1911.
9. Игра дошкольника. изд. «Просвещение», М., 1989.
10. Психология и педагогика игры дошкольника. Материалы симпозиума. (Под.
ред. А.В.Запорожца и А.П.Усовой). М., 1996.

Роль игр в развитии детей

Резюме

Участие родителей в детских играх имеет большое воспитательное значение. Играя
вместе с ребёнком, родитель имеет возможность узнать его всесторонне. Во время игры
можно выясняются интересы и наклонности ребёнка к чему-либо, его умения,
особенности его памяти, уровень развития воображения и силы воли и т.д.

Role of the play development of the children

Summary

The participation of parent on the child games is a great educative significance.
Parents learn their children with playing them. During the game it is showed child
interest, their wish to smth, their ability, characteristics of their memory, development
level of their imagination and will etc.

BEYNƏLXALQ MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL MÜƏSSİSƏSİNİN İŞ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Mehriban ŞIRZADOVA,

BMTM-in direktoru, pedaqoji elmlər namizədi

Müasir məktəbəqadər təhsilin əsas vəzifələrindən
biri ümumbəşəri dəyərlərin uşaqlar tərəfindən mənim-
sənilməsini təmin etməkdir. Bunların içərisində insan
hüquqlarına, azadlıq və insan ləyaqətinə hörmət,
qayğı, başqalarını başa düşmək, normal ünsiyyət
xüsusi yer tutur. Tərbiyəçilər bütün uşaqların inkişaf-
ını, təhsilini və tərbiyəsini necə təşkil etmək lazımlı
olduğunu bilməlidirlər. Bunun üçün tərbiyəçinin
yüksek peşəkar hazırlığı məsələsi meydana çıxır ki, bu
da onlarla xalqın adət və ənənələri, sosial normalalar,
münasibətlər haqqında biliklərin olmasını və uşaqların
təhsilində onların tətbiqini nəzərdə tutur.

Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda qeyd olunur
ki, məktəbəqadər təhsil təhsilin ilk pilləsi olmaqla, ailənin və cəmiyyətin

maraqlarına uygun olaraq, uşaqların erkən yaş dövründən intellektual fiziki və psixi inkişafını, sadə əmək vərdişlərinə yiyələnmələrini, istedad və qabiliyyətlərinin aşkarlaşmasını, sağlamlığının qorunmasını, təbiət və insanlara həssas münasibətinin formallaşmasını təmin edir.

Beynəlxalq Məktəbəqədər Təhsil Müəssisəsində erkən Oyaşlı uşaqlarla aparılan iş prosesində onların fiziki cəhətdən inkişaf etdirilməsinə, idrak fəallığına və nitq inkişafına xüsusi fikir verilir. Bu sahədə tərbiyəçilərin qarşısında aşağıdakı vəzifələr durur:

- uşaqların ətraf ələmin hadisələri və əşyaları ilə tanışlığı üçün şəraitin yaradılması;
- uşaqların idrak fəallığının stimullaşdırılması, onlar üçün tədqiqatçılığın təşkil edilməsi.

Qarşıya qoyulmuş vəzifələri yerinə yetirmək üçün pedaqoqlar inkişafetdirici əşya mühiti, müstəqil fəaliyyət üçün şərait yaradır, uşaqları yeni təcəssüratlarla təmin edir, onların hissi təcrübəsinə və inkişafına təsir göstərir. Əşyalar, oyuncاقalar, materiallar uşaqların əlləri çatan yerlərə qoyulur ki, onlarla oynamaq istəyi və imkanı yaransın.

Uşaqların yaşıdları ilə ünsiyyətinin təşkilinə də xüsusi diqqət yetirilir. Onların ilk əlaqələri qısamüddətli olur. Bir-birinin maraqlarını və emosional vəziyyətini nəzərə ala bilmədikləri üçün münasibətlər mürəkkəbləşir. Uşaqlar arasında nevrozun, münaqişənin qarşısını almaq üçün tərbiyəçilər qrupda xəş emosional mühit yaradır, uşaqlara bir-biri ilə müsbət qarşılıqlı əlaqə saxlamaqda, ünsiyyət qurmaqda onlara kömək edirlər. Təcrübə göstərir ki, pedaqoq höttə ən balaca uşaqların ünsiyyətinə fikir verdikdə, onlar çox şən əhval-ruhiyyəli olur, öz yaşıdlarının oyununu müşahidə edir, yanaşı və ya birlikdə oynamağı xoşlayırlar. Uşaqların yaşıdları ilə ünsiyyət etmələri üçün onların gündəlik fəaliyyətindəki müxtəlisf situasiyalardan (rejim anları, sərbəst oyunlar, qrupla məşğələlər, xüsusi təşkil edilmiş oyunlar) istifadə edilir. Erkən yaş dövründə uşaqların düzgün inkişafının təmin olunması böyük məktəbəqədər yaş dövründə də müvəffəqiyyət əldə etməyə imkan verir.

Məktəbəqədər yaş dövründə uşaqlarda şəxsiyyətin formallaşması mexanizminin yaranması prosesi baş verir, bir-biri ilə sıx əlaqədə olan emosional və motivasiya sferaları inkişaf edir, özünüdərkərtmə formallaşır. Buna görə də məktəbəqədər yaş dövrü şəxsiyyətin psixoloji mexanizmlərinin yaranması dövrü kimi çox əhəmiyyətlidir, lakin uşağın şəxsiyyət olması üçün onda buna tələbat formalasdırmaq lazımdır. Burada söhbət sosial mühitin şəraitindən, bu mühitlə qarşılıqlı təsirdən və bəşəriyyətin qazandığı mənəvi təcrübənin uşaqlara ötürülməsindən gedir.

Uşaqların şəxsiyyət kimi formallaşmasına təsir göstərən amillər (sosial, mədəni, gigiyenik) içərisində fiziki mədəniyyət mühüm yer tutur. Şəxsiyyətin bir tam kimi kompleks inkişafının bütün aspektləri (psixi, fiziki, intellektual, estetik, mənəvi) üzrə fəaliyyətə fiziki mədəniyyətin rolü

əvəz olunmazdır. Məhz fiziki mədəniyyət vasitəsilə uşaq tədricən mürəkkəbləşən sosial münasibətlər sistemində daxil ola bilir. Nöticəsi isə bütün vasitələr sistemindən – təmrinlərdən, təbiətin şəfaverici qüvvələrindən və gigiyenik amillərdən asılıdır. Burada orqanizmin bütün sistem və funksiyalarından asılı olaraq fiziki təmrinlərə daha çox yer verilir. Məhz buna görə hərəkət həyatın əsas göstəricisi sayılır. Hərəkət insanın bütün həyatını və davranışını müşayiət edir, eyni zamanda inkişafı formalaşdırın başlangıç roluunu oynayır.

Bunları nəzərə alaraq Beynəlxalq Məktəbəqədər Təhsil Müəssisəsində uşaqların fiziki inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Həm qış, həm də yay mövsümündə idman meydançası və müasir qurğularla təchiz edilmiş idman zali uşaqların ixtiyarına verilmişdir. Həyətyani sahədəki yaşlılıq uşaqların sağlamlığına müsbət təsir göstərir. Uşaqlar burada təbiətin sırlarını öyrənir, bu şəraitdə təşkil edilmiş idman yarışlarında fəal iştirak edirlər. Müasir uşaqlar müvafiq bilik, bacarıq və vərdişlər əldə etməklə yanaşı, həyat mövqeyinin əsası hesab edilən intellektual inkişafda malik olmalıdırlar.

Fənlərin integrasiyası da problemin həllinə müsbət təsir göstərir. İnteqrasiya uşaqların dünyagörüşünün formalaşmasına, təbiətdə, cəmiyyətdə və dünyada baş verən hadisələr haqqında təsəvvürlər əldə etməyə imkan verir. Dahi didaktik Yan Amos Komenski yazdı: «Qarşılıqlı əlaqədə olan hər nə varsa, olduğu kimi öyrənilməlidir». Uşaqların intellektual inkişafını təmin etmək üçün aşağıdakı prinsiplər əsas götürülür:

1. Məktəbəqədər yaşı uşaqlarda mədəni vərdişlərin inkişaf etdirilməsi prinsipi. Onların təfəkküründə «dünya obrazı» yaratmaq və bu aləmdə həm uşağı, həm də tərbiyecinin öz yeri olduğunu, təkrarolunmazlığını və bənzərsizliyini başa salmaq.

2. Gün ərzində uşaqların fəaliyyətinin bütün növlərinin idarə olunması prinsipi. Uşaqların qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi və birgə fəaliyyətdən müstəqil fəaliyyətə keçilməsi.

Uşağından olduğu kimi qəbul edilməsi və şəxsiyyət kimi inkişaf etdirilməsi prinsipi.

Uşaqlarla aparılan «Mən dünyani dərk edirəm», «Möcüzələr şəhərinə soyahət», «Sehirlə rənglər aləminə soyahət» məşğələləri buna xidmət edir.

Hər bir innovation fəaliyyət pedaqoqlardan adekvat peşəkar səriştəlilik tələb edir. Yeniliklərin tətbiqində tərbiyəçilərdən təşkilati kommunikativlik, qnostik səriştəlilik, yeniliklərin işlənilməsində isə konstruktivlik və layihələndirmə səriştəliliyi tələb olunur.

Müəssisədə hər bir yeniliyin tətbiqi müvafiq şəraitin yaranması ilə təmin olunur. Belə ki, uşaqların intellektual inkişafının təmin edilməsi müəyyən psixoloji-pedaqoji şəraitin yaranmasını nəzərdə tutur:

- təhsil prosesini pedaqoqla uşağı qarşılıqlı təsirinin şəxsiyyətyönlü modeli əsasında qurmaq;
- didaktik fəaliyyətin təşkilində hər bir uşağı fərdi-şəxsi xüsusiyyətlərini və imkanlarını nəzərə almaq;

- əşya və oyunlarla inkişafetdirici mühit yaratmaq və axtarış fəaliyyətinin təşkilində pedaqoqun rolunu gücləndirmək. (Bu, uşaqların yaradıcı, intellektual potensialını aşkar etməyə və intellektual fəaliyyətinin ayrı-ayrı göstəricilərinin formalaşmasına kömək edir);
- hər bir uşağın müvəffəqiyyətlərinin və inkişafının dinamikasını hesab etmək;

Uşaqların intellektual inkişafından söhbət açarkən xarici dillərin öyrədilməsi məsələsindən yan keçmək olmaz. Bağcada uşaqlara özlərinin və valideynlərinin arzusu ilə ingilis və rus dilləri öyrədirilir. İkinci dili uşaqlara yalnız ana dilində nitqi formalaşdıqdan sonra öyrədirik. Xarici dilin öyrədilməsinə xüsusi elmi-pedaqoji tələblər verilir:

- təlim prosesinin müsbət motivasiya ilə təmin edilməsi;
- bütün mərhələlərdə uşaqların yaradıcılığının stimullaşdırılması və inkişafı;
- uşaqlarda müsbət emosiyaların mühüm komponent kimi formalaşdırılması;
- idrak fəaliyyəti ilə praktik uşaq fəaliyyətinin müxtəlif növlərinin sıx əlaqəsini həyata keçirmək.

Bir qədər böyük uşaqlarda bu amillər öz əhəmiyyətini itirsə də, məktəbəqədər yaş dövründə bunsuz müvəffəqiyyətli təlim və inkişafdan söz açmaq olmaz.

Hər ayın sonunda xarici dillərdə tamaşalar hazırlanır. Rus dilini öyrənən uşaqlar evdə də ünsiyyət qura bilirlər. İngilis dilini öyrənənlər üçün isə bu şərait bağcada yaradılır. İngilis dilini tədris edən müəllim uşaqlarla fərdi iş aparır, cizgi filmləri və kukla teatrlarından istifadə

dil öyrənmələrini sürətləndirir. Uşaqları həyəcanlandıran, hadisələrin, heyvanlar aləminin, nağıl qəhrəmanlarının olunması onlarda danışmağa, fikir söyləməyə daxili ehtiyac yaradır. Siyaset ki, bu tədbirlər uşaqların bədii-estetik zövqünün inkişafına da müsbət təsir göstərir.

İstedadlı uşaqları aşkar çıxarmaq üçün İncəsənət Gimnaziyasından rəsm müəllimi və xoreoqraf dəvət edilmişdir. Rəsmə məşğul olan uşaqların vaxtaşın sərgisi təşkil olunur. Xoreoqrafiya məşğələlərində diqqət, əsasən, uşaqların mimika və jestlərinə, hərəkətlərinə və rəqs elementlərinə yönəldilir. Nəticədə uşaqlar üçün yaradıcı rəqslər nümayiş etdirməyə geniş imkan yaranır.

Müəssisədə tərbiyəçilərin ən başlıca vəzifəsi vətənpərvər övladlar yetişdirməkdir. Bu məqsədlə uşaqlara ölkəmiz, işgal olunmuş ərazilərimiz qaçqınlar və ordumuz, haqqında məlumat verilir. Onların sərbəst fikir söyləmələri üçün imkan yaradılır. «Mənim vətənim Azərbaycandır», «Doğma ölkəm», «Torpaqlarımızı işgaldən azad edək» mövzularında söhbətlər aparılır. İnididən uşaqlarda vətən sevgisinin, milli təəssübkeşliyin təməli qoyulur.

Bağçada tarix muzeyi də təşkil olunmuşdur. Burada xalqımızın keçmişini eksidirən eksponatlar toplanmışdır. Balacalar da inididən bilməlidirlər ki, «Keçmişini bilməyən xalqın gələcəyi yoxdur». Onlar bağçada hər yeni gün uşaqların başları üstündə dalgalanan üçrəngli bayraqımızın altında dövlət himminin oxuması ilə başlanır.

Bələdiyə, uşaq bağçasında aparılan bütün işlər uşaqların hərtərəfli inkişafına, şəxsiyyətin formalaşmasına xidmət edir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsilin yeniləşdirilməsi programı (2007-2010-cu illər). 12 aprel, 2007.
2. Əfəndiyeva S. Körpə yaşı uşaqlar üçün oyun və maşğalalar. Metodik vasait. «Maarif», Bakı, 1973.
3. Mursaqulova R. Uşaqları körpəlikdən düzgün təbiyə edək. «İbtidai məktəb və məktəbəqədər təbiyə», 1977, № 3.

Резюме

В статье излагается опыт работы международного дошкольного образования. Раскрываются особенности развития детей раннего и дошкольного возраста. Указывается содержание и принципы обучения и воспитания детей, воспитывающихся в данном учреждений.

Summary

In article the operational experience of the international preschool education is stated. Reveals features of development of children of early and preschool age. The maintenance and principles of training and education of children who are brought up in given establishments is underlined.

ƏTRAF ALƏMLƏ TANIŞLIQ ÜZRƏ MƏŞĞƏLƏLƏRİN TƏŞKİLİ

Ruxsər MİRZƏZADƏ,

TPI-nin elmi işçisi

Respublikamızda cəmiyyətin sosial və iqtisadi həyatının əsasına insan amili qoyulduğundan yetişməkdə olan gənc nəslə qayğı daim diqqət mərkəzindədir. Xalqımızın həyatında baş verən yeniliklər gənc nəsildə öz milli mənliyini dərk etmək, doğma dilini və vətənini sonsuz məhəbbətlə sevmək kimi mənəvi hissələrin oyanmasına, inkişafına müsbət təsir göstərir.

Məktəbəqədər yaşı uşaqlarda vətənə, xalqa məhəbbət hissini formallaşması üçün onları doğma diyar, xalqın tarixi, mədəniyyəti, adət-ənənələri ilə tanış etmək lazımdır. Məktəbəqədər yaşı uşaqların məktəb təlimini hazırlanmasında, ümumi inkişafında ətraf aləmlə tanışlıq mühüm əhəmiyyətə malikdir. Uşaq gözünü həyata açdığı gündən ətraf mühiti öyrənməyə can atır. Ətraf aləm haqqında ilkin təsəvvürler məktəbəqədər dövrədə formalasmağa başlayır. Ətraf aləmin hadisələri, sadə qanunları və qanuna uyğunluqları arasında qarşılıqlı əlaqəni müəyyənləşdirmək və əldə edilmiş bilikləri praktik fəaliyyətdə tətbiq etmək bacarığı yaranır.

Ətraf aləmlə tanışlıq prosesində uşaqlar Azərbaycanda qurulmuş müstəqil dövlət, onun atributları, ölkəmizin ictimai-siyasi həyatı, bazar iqtisadiyyatına uyğun sahibkarlıq mədəniyyəti, hər bir vətəndaşın hərtərəfli inkişaf imkanları haqqında sadə məlumataya yiyələnirlər.

Ətraf aləmlə tanışlıq üzrə iş məşğələlərdə və məşğələdən kənar vaxtlarda aparılır.

Mövzu: «Dövlət rəmzləri».

Program məzmunu:

Azərbaycanın simvolları-bayraqı, gerbi və himni ilə uşaqların tanışlığı, onlarda dövlət gerbinin yaranması, onun funksional təyinatı haqqında ilkin təsəvvürlərin formalasdırılması; Azərbaycan bayrağının rənglərinin simvolik mənalarının dərk olunmasının təmin edilməsi, vətənpərvərlik hissinin təribiyə olunması; diqqətin, düşünmə qabiliyyətinin, nitqin inkişaf etdirilməsi; uşaqların lügətinin *himn*, *bayraq*, *gerb* sözləri hesabına zənginləşdirilməsi; onlarda vətənə məhəbbət hissinin təribiyə edilməsi.

Vəsait: qlobus, dünyanın xəritəsi; Azərbaycanın bayraqı, gerbi, himni; maqnitofon, Azərbaycanın dövlət himinin audio yazısı; hər bir uşaq üçün Azərbaycanın gerbi təsvir olunmuş maket; Azərbaycan prezidentinin portreti; Azərbaycan, Türkiyə, Rusiya və Gürcüstan dövlətlərinin gerblərinin şəkilləri; aplikasiya üçün rəngli kağız, yapışqan, qayçı.

Lügətlə iş: *dövlət, respublika, bayraq, gerb, himn, prezident*.

Hazırkı işi: qlobusa baxış; ən böyük ölkələr haqqında söhbət; Azərbaycanın xəritəsi ilə iş, Bakı şəhərinin emblemi, Azərbaycanın gerbi və bayraqı ilə tanışlıq.

Məşğələnin gedisi:

Uşaqlar stol arxasında əyləşirlər. Təribiyəçi qlobusu fırladaraq deyir:

– Baxın, yer kürəsində nə qədər ölkə var?! Siz hansı ölkələri tanıyırsınız? (Uşaqların cavabları) Elə bir ölkə var ki, biz onu çox sevir və öz vətənimiz adlandırırıq. Uşaqlar, bu ölkə necə adlanır? (Uşaqların cavabı).

– Düzdür, bu, Azərbaycandır. Kim xəritədə bizim ölkəmizi göstərə bilər? (Uşaq göstərir).

– Yer üzündə hər bir ölkənin, hər bir dövlətin öz rəmzləri var. Kim deyər, onlar hansılardır? Onlar nə üçün lazımdır? (Uşaqların cavabları).

– Bu gün biz sizinlə gerbimiz, bayraqımız və himnimiz haqqında söhbət edəcəyik.

– Baxın, bizim dövlətimizin necə gözəl bayraqı var?! Biz artıq sizinlə bayraq haqqında danışmışıq. Gəlin yada salaq, biz bayraqla tez-tez haradə rastlaşıraq? Bayramlarda, dövlət tədbirlərində, yarışlarda, binaların üzərində, müəssisələrin qarşısında, küçələrdə asılır.

Gimnastik hərəkətlər dəqiqliyi.

– İndi isə bayraqımız haqqında söhbəti davam etdirək. Dövlətimizin bayraqda fərqləndirmə rəmziidir. Qədimdə bayraq əvəzinə başına bir dəstə ot və ya at quyruğu bağlanmış uzun ağacdan (payadan) istifadə edirdilər. Belə «bayraqların» ardınca döyüşçülər gedirdi. Sonralar əsl bayraqlar meydana gəldi.

– Indi Azərbaycanın bayraqını düzəldək (Uşaqların müstəqil fəaliyyəti).

- Göstərin görək, bayraqlarınız necə alınıb? Aşərin, yaxşı düzəldibsiniz. Onları evə aparıb, valideynlərinizə göstərin və bayraq haqqında bildiklərinizi danişin.

İndi isə sizə Azərbaycanın gerbi haqqında danışmaq istəyirəm. Əvvəller bizim dövlətimizin gerbi belə idi (göstərir). O zaman dövlətimiz SSRİ adlanırdı. İndi bizim dövlətimizin gerbi belədir. Baxın, gerbimizdə nə görürsünüz? (Gerbi təşkil edən elementlər haqqında məlumat verilir.). Azərbaycanın gerbi sənədləri təsdiq edən möhürlərdə əks olunur.(Möhürün nümunəsi göstərilir.) Dövlət gerbini bizim ölkəmizin sərhəd dirəklərinə bənd edirlər.

- İndi də Azərbaycanın dövlət himni ilə tanış olaq.

Tərbiyəçi himni sösləndirir. Hamı ayağa qalxır.

- Ölkəmizdə himn ən əsas musiqi əsəridir. Himn çalınanda ayağa qalxıb, onu dinləmək və oxumaq lazımdır. Bu, bizim dövlətimizə, vətənimizə məhəbbətimizi, hörmətimizi əks etdirir. Himnimizin sözlərini şair Əhməd Cavad yazmış, musiqisini dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyov bəstələmişdir.

- Azərbaycanın himmini daha harada eşitmisiniz? (Uşaqların cavabları).

- Himn təntənəli mərasimlərdə, yarışlarda söslənir.

M övzu: «Bədən üzvlərimizi tanıaq».

Program məzmunu:

- İnsan bədəninin ayrı-ayrı orqanlarını və hissələrini fərqləndirmək bacarığını inkişaf etdirmək. Baş, gövdə, sinə, döş, kürək, ciyin, qarın, qol, bilək, əl, qız, bud, baldır, ayaq, dabən, pəncə, barmaq və s. sözləri fəal lügətə daxil etmək; özünə və ətrafdakılara maraq tərbiyə etmək; ətrafdakı insanlara qayıq və hörmətlə yanaşmağı öyrətmək.

Məşğələnin gedişi:

Artikulyasiya gimnastikası: (xorla)

- Günsətin və quşların sabahları xeyir olsun!

Gülümsər üzlərin sabahları xeyir olsun!

- Bir-birinizi baxın və xoşunuz gələn uşağa gülümsəyin.

Suallar:

- Sizin gözləriniz necədir? (dairəvi, iri, aydın, qara, qəhvəyi, qəzəqli, xeyirxah, mehriban).

- Göz (qaşlar, alın) harada yerləşir?

- Nəyə görə gözlərin ətrafında kirpiklər var? (gözleri tozdan müdafiə etmək üçün)

- Alnınizi sığallayın, o necədir? (qabarıq, yastı, böyük, enli).

- Gözlərin altında nə yerləşir? (yanaqlar).

- Burnunuz necədir? (düz, uzun, böyük, balaca).

- Ovurdularınızı hava ilə doldurun. Yanaqlar necə şəkil alır? (qalxır, çökür)

- Ovurdumuzda havanı saxlamağa nə kömək edir? (dodaqlar).

- Güzgüdə dodaqlarınıza baxın. Onlar necədir? (enli, qalın, nazik).

- Dodaqlar nə edə bilirlər? (Onlar danışmağa kömək edir, üfürür, yumulub yeməyi saxlayır, gülümsayır, dartinir, fit çalır).

- Neçə dodağımız var? (iki) Sayı iki olan daha hansı orqanlarımız var...

Mövzu: «Əsgərlər» oyunu.

- Mən sizi əsgərliyə qəbul edirəm, amma bunun üçün siz bilməlisiniz ki, sinəniz, kürəyiniz, yan tərəfləriniz, qarnınız harada yerləşir? Sağ və sol tərəfimiz hansıdır?

Əmlər: Düzlən! Əllər yana! Kürəyi düz tut! Sino qabağa! Qarını dala çək! İki dəfə dartin!...

Mövzu: «Adam şəklinin çəkilməsi».

Tədqiqat:

- Siz əlləri və ayaqları çəkmisiniz, onları bir sözlə necə adlandırmaq olar? (ətraflar).

- Ətraflar aşağı və yuxarı olur. Sxemdə göstərin. (göstərirlər)

- Bizim qollarımız qeyri-adidir. Onlar hissələrdən ibarətdirlər: ciyin, dirsək, əllər (göstərir). Bəs əllərdə nə var? (ovuc, barmaqlar)

Tapşırıq:

- Ovucları müqayisə edin. Kiminki böyükdür? Əldə neçə barmaq var? Bəs birlikdə? Əllərlə nə edə bilirlər? (yazır, şəkil çəkir, yük daşıyırlar)

- Ayaqlarınız necədir? Onlar nə üçündür? Bizim ayaqlarımız da hissələrdən ibarətdir. Sxemdə göstərin: çanaq, dizlər, ayaq, pəncə (göstərirlər)

Tapşırıq:

- Ayağının şəklini çək və başqalarınıninki ilə müqayisə et. Ayaqda daha nələr var? (pəncə, barmaqlar). Biz onun üzərində yeriyirik. Biz ayaqlarımızla nə edə bilirik? (yeriyir, qaçıır, tullanır, təpik atır, əyilirik).

Eksperiment:

- Əllər arxaya, konfetləri stolun üstüne qoyun. (iki uşaq çağırmaq) Konfeti yeməyə çalışın.

- Əgər ayağınız olmasa, stola necə yaxınlaşmaq olar?

Naticə:

- Əllər və ayaqlar bizim həyatımızda çox lazım olur. Ona görə də onları məşq etdirmək və qayğısına qalmaq lazımdır.

Məşğələnin təhlili:

- Məşğələdə nə xoşunuza gəldi? Yeni nə öyrəndiniz? Bədənə necə qulluq etmək lazımdır?

Məktəbəhəzirliq qrupunda məşğələ

Mövzu: «İnsan və onun sağlamlığı», «Uşaq və ətraf aləm».

Məqsədlər:

- məktəbəqədər yaşılı uşaqları uşaq orqanizmi ilə tanış etmək;
- vitaminlərin xeyri və düzgün qidalanma haqqında məlumat vermək;
- sağlam həyat tərzinə can atmağı formalasdırmaq;

- özünə, öz sağlamlığına və xüsusi qayğıya ehtiyacı olanların sağlamlığına qayğı ilə yanaşmağı bacarmaq.

Ləvazimat:

Uşaqların sayı qədər gözcüklü hava kürələri (sehrli ölkədən gələn qəhrəman); cədvəl (uşaqlarda bədən hissələri), uşaqların sayına uyğun oyun üçün əşyalar (təbil, tullanmaq üçün iplər, toplar, tütükler və s.); müxtəlif qida məhsullarının şəkilləri olan kagızlar, A,B,C,D vitaminlərinin adları yazılış papaqlar, şəhər musiqi fonoqramı.

Məşğələnin gedisi:

- Salam, uşaqlar! Baxın, sehrli ölkədən kim uşub gelir? Siz necə də gülməlisiniz?! Mənim sehrli ölkəmdəki adamlara oxşamırsınız. Mənə baxın və müqayisə edin. Sizdə nə var ki, məndə həmin şey yoxdur?

Uşaqların cavabları (bədən)

- Düzdür! Mənim bədənim yoxdur və onun haqqında mümkün qədər çox şey bilmək istərdim.

- Bədən hissələrini sayın.

(Uşaq cədvələ baxıb, bədən hissələrini göstərir və adlarını deyir).

- Əla! Siz öz bədəninizi idarə edə və müxtəlif möcüzələr göstərə bilərsiniz? (bəli, xeyr).

Uşaqların sayına uyğun tapşırıqlar verilir:

- Çalışın əlinizin və ya ayağınızın, həm də hər ikisinin köməyi ilə tapşırıqlar (təbil çıarmaq, ipək tullanmaq, kağızdan dairələr kəsmək, papaq geymək, ələk geymək və s.) yerinə yetirin.

- Afərin, əla alınır! Təsəvvür edin ki, sağ əliniz yoxdur. Çalışın bayaqkı tapşırıqları yerinə yetirəsiniz. Nə vaxt yerinə yetirmək çətin olur? Niyə? (Bəzi tapşırıqları bir əllə yerinə yetirmək mümkün deyil).

- Bədənin hər hansı bir hissəsi olmayan adamları necə adlandırırlar? (əlil).

- Bu insanları qəhrəman adlandırmaq olarmı? Nə üçün? (Onların bəziləri müharibədə vuruşub əlli oldular. Onlar qəhrəmandırlar.)

- Onların daha çox nəyə ehtiyacları var? (köməyə, qayğıya).

- Həyatda bu insanlara kimlər kömək edir? (dövlət, yaxın adamlar, qohumlar, qonşular və sizinlə biz).

- Uşaqlar, siz necə də sağlam və qəşəngsiniz?! Yəqin ki, nə isə bir sərr bılır və öz bədəninizi kömək edirsiniz? (bəli)

Uşaqlar vitaminlər haqqında şeirlər deyirlər.

Vitamin A

Bir şeyi yadda saxla:

Kim ki, ciy kök yeyəcək,

O da yaxşı görəcək.

Vitamin C

Anginaya, soyuqdəyməyə

Xeyrlidir portagal.

Turş olsa da, limonu

Yesəniz, yaxşı olar.

Vitamin B

Səhər tezdən və hər vaxt

Qara çörək, vələmir

Har bir kəsə xeyirdir.

Vitamin D

Balıq yağıni içmək

Sənə xoş olmayıacaq,

İçən, xəstələnməzsen,

Gözəl olar yaşamaq.

- İndi mən sizin sırrınızı bilirom, siz vitamin içirsiniz, düzgün qidalanırsınız. Oyun oynayaq.

«Xeyirli və zərərli qidalalar»

Stolun üzərində müxtəlif qida maddələrinin şəkilləri təsvir olunmuş kartlar qeybulub.

- Xeyirli qidaları seçib səbətə yiğaq. (Uşaqlar şəkilli kartlara baxırlar.)

Bir, iki, üç - qidaları yiğ! (Şəhər musiqi fonoqramı söslənir.)

- Afərin! Tapşırığın öhdəsindən çox yaxşı gəldiniz. Mən bu xeyirli məhsullarla dolu səbəti öz sehrlə ölkəmə aparıram. Ölkəmin adamlarına əməkliyin sırlarından danişacağam. Sağ olun, uşaqlar, mənə kömək etdiniz. Səhər sağlamlığınız haqqında çox şey öyrəndim. Mən öz ölkəmə tələsirəm. Hədiyyə olaraq bu şarları qəbul edin! Sizə xoşbəxtlik arzu edirəm! Sağ olun!

USAQLARIN MƏKTƏB TƏLİMİNƏ HAZIRLANMALARINDA OYUNLARIN ROLU

Raya MURSAQULOVA,

pedaqoji elmlər namizədi, dosent;

Məftunə KƏRİMLİ,

ADPU-nun magistri.

Uşaqların məktəb təliminə hazırlanmalarında onların ətraf aləmlə tanışlığının əhəmiyyəti böyükdür. Adətən, bəzi valideynlər və tərbiyecilər hələ hesab edirlər ki, uşaq nəğmə oxumağı və rəqs etməyi, şeir söyləməyi bacarırsa, demək, o, məktəb təliminə hazırlıdır. Şübhəsiz, bu fikirlər qismən həqiqətə uyğundur, lakin məktəbə hazırlıq anlayışını yalnız bununla məhdudlaşdırmaq yolverilməzdir. Uşaqın məktəbə hazırlanmasından söz açarkən əvvəlcə hazırlığın parametrləri üzərində düşünmək hammdır. Şeir söyləmək, gil və plastilinlə fiqurlar düzəltmək, aplikasiya üzrə fəaliyyət göstərmək yalnız inkişafın bir sahəsi ilə - məktəbə əqli hazırlıqla əlaqədardır. İnfakredilməz haldır ki, uşaqın məktəbə fiziki hazırlığı təmin olunmadan hazırlığın digər sahələrindən söz açmağa dəyməz. Fiziki hazırlıq psixoloji hazırlıq üçün etibarlı zəmindir. Bununla belə, fiziki cəhətdən möhkəmlik göstəricisi də həmişə uşaqın məktəbə tam hazır olduğunu təsdiq etmir.

Uşaqın məktəbəqədər yaşlarından məktəbə hazırlanmasını onda fiziki, əxlaqi - iradi keyfiyyətlərin yalnız I sinifdə deyil, həm də sonrakı

pillələrdə onun müvəffəqiyyətlə oxumasını təmin edəcək psixoloji məxanizmlər kompleksinin formallaşması kimi başa düşmək lazımdır. Bir qədər də konkretləşdirsək, hansı səviyyədə uşağı məktəbə hazır hesab etmək olar? Uşaq fiziki cəhətdən ahəngdar inkişaf etmişə, dirləməyi və eşitməyi bacarırsa, nitq səslərini düzgün tələffüz edə, fərqləndirə bilirsə, lügət ehtiyatı zəgindirsin, fikrini aydın, obrazlı, rabitəli ifadə edə bilirsə, ətraf aləm haqqında, təbiət və cəmiyyətdə baş verəm hadisələr haqqında sadə məlumatı varsa, onlara bələdləşir, onlardan öz fəaliyyətində istifadə etməyi cəhd göstərirsin, 20-yə qədər saymayı, sadə riyazi əməliyyat aparmağı, zamana, məkana bələdləşməyi, sadə rəsmlər çəkməyi, nəğmə oxumağı bacarırsa, öz fəaliyyətini planlaşdırma və ona nəzarət edə bilirsə, özünəxidmət, özünənəzarət, özünüqiyəmləndirmə, özünütərbiyə vərdişlərinə yiyələnmişə, fəaliyyətində müstəqillik, məsuliyyətlilik, əmək-sevərlik, mütəşəkkilik özünü göstərirsin, başqalarından kömək almadan müəyyən tapşırığı təmkinlə, səliqəli, dəqiq, sərrast yerinə yetirirsə, məntiqi əməliyyat aparmağı bacarırsa, hərəkətlərində normal ünsiyyət, kollektivçilik, humanizm, vətənə məhəbbət, vəzifə hissi, qavrayışı, hafızəsi, təfəkkürü formalışmışsa, oxumağa, hər şeyi öyrənməyə həvəs oyanmışsa, deməli, məktəbə hazırlıdır.

Məktəbəqədər dövrə ailədə və uşaq bağçalarında optimal hərəki fəaliyyət və beyin fəallığı üçün əlverişli şərait təmin edilməlidir. Bu, uşaqın məktəbə hazırlanmasında mühüm rol oynayır. Uşaqların məktəbəqədərkı psixi sağlamlığını möhkəmləndirmək mühüm psixo-pedaqoji problemdir.

Məktəbəqədər uşaqlıq dövrü qısa, amma şəxsiyyətin formallaşması üçün çox mühüm dövrdür. Bu illər ərzində uşaq ətraf aləm haqqında ilkin biliklərə yiyələnir, onda insanlara, əməyə, təbiətə obyektiv münasibət formalışmağa başlayır, düzgün davranış üçün adət və vərdişlər toplanır, xarakter tərbiyə olunur.

Oyun prosesində hissi və fiziki qüvvələr: uşaqın diqqəti, yaddaşı, fikri, intizamlılığı, cəldiliyi inkişaf edir. Bundan başqa, oyun obrazlılığı ilə məktəbəqədər yaş dövründə ümumi təcrübəni mənimseməyə dair fəaliyyətdir. Oyunda uşaq şəxsiyyətinin bütün sahələri formalışır. Onun psixikasında böyük dəyişikliklər gedir. Bunlar oyunun mühüm tərbiyəvi imkanlarını izah edir. Psixoloqlar bunu məktəbəqədər yaşı uşaqların aparıcı fəaliyyəti hesab edirlər.

Oyun - sərbəst fəaliyyətdir. Uşaqlar özləri oyun keçirir, yaradıcı oyun təşkil edirlər. Onları ümumi məqsəd, maraq və həyəcan birləşdirir. Heç bir fəaliyyətdə belə ciddi qayda, belə idarəedici davranış yoxdur. Uşaq oyunları uşaq həyatının və pedaqoji prosesin gedişinə uyğun təşkil edilməlidir. Pedaqoq-tərbiyəçinin uşaqlarla necə oynamalı olması müəyyən edilməlidir.

Uşağı oyuna olan tələbinin səbəbi İ.M.Seçenov və İ.P.Pavlovun təlimi nöqtəyi-nəzərindən aydın olur. İ.M.Seçenov insanın sinir-psixi fəaliyyətinin anadangəlmə və ən qiymətli xassəsi – ətrafdakını anlamlaqla şüursuz səy göstərməsindən bəhs edir. İ.P.Pavlov bu xüsusiyyəti təxmini müşahidə refleksi adlandırır. Onlar sinir fəaliyyətinin ətraf aləmlə tanışlıq üçün mühüm olan digər keyfiyyətlərini, təqlidə olan səyi də göstərirler.

İ.M.Seçenov deyir ki, ətrafdakını anlamaq səyi uşaqla, adətən, onun yaşıdlarına müraciət etdiyi suallarda, eləcə də onun oyunlarında ifadə olunur. Uşağı oyuna marağının, onun təqlid meylinitəhrik edir ki, bu da, İ.M.Seçenovun fikrincə, onun əqli və əxlaqi inkişafı üçün mü Hümdür. Eyni hərəkətlərin, sözlərin dəfələrlə təkrarı edilməsi möhkəm əlaqələrin yaradılmasına, fikirlərin, hissələrin, davranışlarının formallaşmasına kömək edir.

Uşaq sevimli qəhrəmanlarını təsvir edərkən əvvəlcə onun xarici cəhətlərini, sonra isə əxlaqi keyfiyyətlərini təqlid edir. O, özünü sevimli obrazla birləşdirir, onun hissələri ilə yaşayır. Xeyirxah hissələrin, səyərin onun şüurunda tez-tez təkrar edilməsi isə ona gətirib çıxarır ki, bu hissələr uşağı özündə inkişaf edir. Ona görə də oyunun məzmunu, ifa olunan rol şəxsiyyətin formallaşmasına böyük təsir göstərir.

Ətrafdakılarla tanış olmaq, yaşıları təqlid etmək səyi hər bir uşaq məxsusdur. Bu səy öz əksini oyunda tapır. Cavan orqanizma məxsus olan hərəkət tələbi, fəallıq, cəldlik, şənlik uşaqları oyuna təhrik edir.

Məktəbəqədər yaşı uşaqların xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi «Nə üçün uşaq oynayır?» sualına cavab tapmağa kömək edir. Uşaq oyunlarının məzmununa gəldikdə isə o, həyat, tərbiyə şəraitini ilə müəyyən edilir.

Oyunun əsas psixoloji xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o, uşaq şəxsiyyətinin bütün cəhətlərinə toxunur; onda fikirlər fəal işləyir, o, emosiyalarla zəngindir. Fəal fəaliyyət iradi səy tələb edir. Yaxşı oyunda həmişə uşaqların əqli və fiziki qüvvəsini səfərbər edən cəlbedici məqsəd olur. Bu məqsədə müstəqil surətdə nail olma, qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılması uşaq üçün oyunun başlıca gözəlliyini təşkil edir.

Uşaq bağçasının müxtəlif yaş qruplarında ancaq məşğələ işini tamamlamaq, məşğələdən kənar vaxtlarda təbiətlə, o cümlədən, cansız əşyalar və canlılarla tanışlıq işi həyata keçirilir.

Oyun və əmək prosesləri, səhər və axşam fəaliyyətləri, gəzinti və digər kütləvi tədbirlər zamanı uşaqların ictimai həyatla, əşyalar və hadisələrlə tanış olmalarına üstünlük verilir. Məşğələlərdən kənar vaxtlarda oyunlar uşağın təlim-tərbiyə ilə əlaqədar müşahidələrindən, şəxsi təcrübəsinə əsaslanaraq qurduğu söhbətlərdən, müxtəlif əyani və texniki vasitələrdən istifadə etməklə aparıla bilər.

Oyun məktəbəqədər yaşı uşaqların əsas fəaliyyət növü olmaqla, həm də əqli tərbiyə vasitəsidir. Düzgün təşkil edilmiş oyun böyüməkdə olan nəslin psixi inkişafının formallaşması üçün şərait yaratmaqla yanaşı həm də onlarda nəcib oxlaqı sıfırlar, yüksək mənəvi keyfiyyətlər tərbiyə edir. Məktəbəhazırlıq qrupunda uşaqlar, digər fəaliyyət növlərindən ərqli olaraq, oyuna daha çox üstünlük verirlər. Prof. Y. Talibov yazırkı ki, oyunsuz uşaq hayatı yoxdur. Onun fikrinə, oyun hayatı mənbəyidir. Uşaqlar oyun prosesində ətraf aləmlə tanış olur. Oyun ictimai hadisələrlə tanışlıq üçün güclü mənbədir. Oyun cəmiyyətin hayatı ilə bağlıdır.

Məktəbəhazırlıq qrupunda hərəkətli, süjetli-rollu, yaradıcı oyunlara üstünlük verilir, çünkü didaktik oyunlardan istifadə uşaqların imkanlarına uyğun olan pedaqoji vəzifələri yerinə yetirməyə lazımi şərait yaradır. Didaktik oyunlar düşünmək, araşdırmaq, tapmaq, bir sözlə, fikri fəallıq keyfiyyəti aşayırlar, ağlin itiliyini, çevikliyini şərtləndirir.

Hər bir didaktik oyun bir tərəfdən uşaqlara yeni təsəvvür, yeni bilik və vərdişlər, digər tərəfdən onların məşğələlərdə aldıqları bilik, bacarıq və şəxsi təcrübələrinin möhkəmlənməsinə, təsəvvürlərinin genişlənməsinə kömək edir.

Müxtəlif yaş qruplarında, imkan daxilində, oyunlarda uşaqların müstəqilliyyinə təsir göstərmədən müşahidələr aparılması təmin edilməlidir. Tərbiyəçilər çalışırlar ki, uşaqlar həmin anda özlərini maraqlandıran əşyalar üzərində sərbəst müşahidə aparmaq imkanı tapsınlar. Onlar uşaqları məcbur etmədən onların ətraf aləm haqqında təsəvvürlərini genişləndirirlər. Uşaqlar gördükleri əşyalar və hadisələr arasında sadə əlaqələri və münasibətləri müəyyənləşdirməyi öyrənirlər. Tərbiyəçilər ilk növbədə uşaqların yaxın ətrafdakı əşyalarla tanış olmalarına, onlar haqqında təsəvvürlərin möhkəmləndirilməsinə diqqət yetirirlər. «Şehri kisə», «Əşya və forma», «Kuklanı geyindir», «Kəsmə şəkillər» kimi didaktik oyunlar ətrafdakı əşyalar, onların forması, rəngi, nədən hazırlanması və s. ilə tanış olmağa imkan verir. Belə oyunlar prosesində uşaqlar əşyaları əlamətlərinə görə qruplaşdırmağı, təsnif etməyi və nəticəyə gəlməyi öyrənirlər ki, bu da çox mühüm məntiqi əlamət olub, uşaqların lügət ehtiyatının zənginləşməsinə qida verir.

«Mağaza», «Xəstəxana», «Kitabxana», «Uşaq bağçası» oyunlarını keçirərkən uşaqların öz ad və soyadlarını, ev ünvanlarını, həmin obyektlərin ünvanlarını yadda saxlamaları üzrə iş gedir. Belə oyunlarda uşaqlara tapşırıqlar verilir: «Həkimdən yod al gətir.», «Boşqabı aşpaza ver.», «Dayəni telefona çağır.», «Kitabi metodistə ver.» və s. Bu zaman uşaqlar bağçanın hayatı, işçilərin əməyi ilə yaxından tanış olurlar.

Didaktik oyunlarda uşaqlara ətraf aləm haqqında məlumat müəyyən sistemlə çatdırılır. Uşaqların mösiətlə tanışlığı müəyyən ardıcılıqla verilir. Uşaqlar əvvəlcə əməyin hər hansı növü (dəyirmənci, əkinçi, inşaatçı, toxucu və s.) ilə tanış edilir. Bu tanışlıq uşaqların qarşısında istənilən əmək növünün əhəmiyyətini açır. (Məsələn, bugdadan çörəyədək,

baramadan paltaradək). Bir çox didaktik oyunlar uşaqların qarşısında qazanılmış biliklərdən, fikri əməliyyatlardan müntəzəm istifadə etmək vəzifəsi qoyur.

Ədəbiyyat

1. Həsənov A. Məktəbəqədər pedaqogika. Bakı, 2000.
2. Məktəbəqədər müəssisələrdə tərbiyə və təlim programı. Bakı, 1998.
3. Axundova S. Uşaqların tərbiyəsində Azərbaycan xalq oyunlarının rolu. Bakı, 1991.

Резюме

В современный период одним из важных требований, стоящих перед дошкольными воспитательными учреждениями, является подготовка детей к школьному обучению.

В подготовке детей к школьному обучению следует учитывать ряд факторов. Однако для достижения поставленной цели игра используется гораздо больше.

Основным фактором подготовки детей к школьному обучению в детском саду это достижение их индивидуального развития. Для достижения этого преимущественно используются дидактические игры.

В дидактических играх дети подводятся к осознанию вопросов проблемного характера.

Summary

During the modern period one of the important requirements facing to preschool educational establishments, preparation of children for school training is.

In preparation of children for school training it is necessary to consider a number of factors. However for achievement of an object in view game is used much more.

Major factor of preparation of children to school training in a kindergarten thus achievement of their individual development. For achievement of it predominantly didactic games are used.

In didactic games children are brought to comprehension of questions of problem character.

МƏKTƏBƏQƏDƏR TƏLİMİN SƏMƏRƏLİ TƏŞKİLİ YOLLARI

Nailə RƏSULOVA,

Bakı şəhər 257 nömrəli körpələr evi-uşaq bağçasının müdürü

Məktəbəqədər müəssisələrdə uşaqlar məktəb təlimində lazımlaşmaq, müşahidə aparmaq, görmək, sual vermək, dinləmək, anlamaq, təhlil etmək, qruplaşdırmaq, mücərrədləşdirmək, ümumiləşdirmək, əqli nəticə çıxarmaq və s. kimi ümumpedaqoji vərdişlərə yiyələnilərlər.

Müşahidələr göstərir ki, məktəbəqədər yaşlı uşaqlar səviyyələrinə görə bir-birindən kəskin fərqlənlərlər. Bəziləri program materialını asanlıqla, digərləri çətinliklə mənimşəyir, bəziləri təlim prosesində fəaldır, digərləri isə qeyri-fəallıq göstərilərlər.

Tərbiyəçi məşğələni səmərəli təşkil etməkdən ötrü bu xüsusiyyətləri nəzər almalıdır. O, hər bir uşağın zəif və qüvvətli cəhətlərini öyrənməkə nöqsanları aradan qaldırmalı, qüvvətli cəhətlərini isə inkişaf etdirməlidir.

K.D.Uşinski yazdı: «Uşaqların təbiəti də bir-birinə oxşamır. Buna görədir ki, biz pedaqoqlara, ümumiyyətlə, insanın fiziki və ruhi təbiətin mümkün qədər diqqətlə öyrənməyi, tərbiyə etdikləri uşaqları və onları əhatə edən şəraitini öyrənməyi, hər zaman ağla gələ bilməyən müxtəlif pedaqoji tədbirlərin tarixini öyrənməyi məsləhət görürük». (1, səh.98)

Nəsirəddin Tusi «Əxlaqi-Nasiri» əsərində uşaqları xalqın bir təbəqəsi adlandıraraq yazdı ki, onların təbiətinə, xasiyyətlərinə xüsusi nəzər salınmalıdır: elmləri öyrənməkdə istedadları olsa, onlara şərait yaratmalı, çətinliyə rast gəldikdə yardım əlini onlardan çekməməli. Öyrənmək istəməyənlərin tərbiyəsi ilə məşğul olmalı, istedadlarına görə onları elmlə məşğul olmağa vadar etməli, elmə alışdırıqca kahilliq, həvəssizlik kimi zərərlə adətlər uşaqtan əl çəkib gedəcəkdir. (2, səh.238)

Görkəmli Azərbaycan maarifpərvəri və yazıçısı N.Nərimanov da bununla əlaqədar maraqlı fikir söylemişdir: «Hər uşağın özünə görə qeyri xasiyyəti, təbiəti olmayı bilsək, hamiya bir qayda və qanun ilə dərs vermək, hamiya bir dil ilə bəyan etmək olmaz. Hamını bir ölçü ilə ölçmək olmaz. Uşaqların bir parası zehinli, səxavətli, bir parası zehinsiz, fəhmsiz, bir parası müdhiş hekayələr sevən, bir parası gülünc və fərəhli nağıllardan həzz alan olur. Uşaqlara məhəbbəti olan müəllim bunların hamısını müləhizə edər, hər kəsin özünə görə çərə ararsa, əlbəttə, təlim-tərbiyə düz yol ilə gedib, tərəqqi və əla dərəcəyə çatar. Məhz yaradıcı işi və pedaqoji elmlərdən dərin xəbərdarlığı nəticəsində bu deyilənləri müəllim məzmunca» düzgün həll edə bilər». (3)

Məktəbəqədər təlimin səmərəli təşkili uşaqların təlim prosesində təzahür edən edən fərdi-psixoloji fərqlərinin nəzərə alınması şərti ilə mümkündür.

Uşaqların fərdi-psixoloji fərqləri, əsasən, aşağıdakılara götərib çıxarır:

1. Materialın mənimsənilməsinin çevikliyi və ya ləngliyi. Materialı tez mənimsemək qabiliyyətinə malik olan uşaqlar fikri fəaliyyətin yüksək səviyyəsi, inkişaf etmiş təhlil və tərkibi, ümumiləşdirmə, təcridetmə və konkretlaşdırma prosesləri ilə fərqlənirlər. Ləng təfəkkür və qavrayışa malik uşaqlar yeni materialı tez, ilkin izah zamanı anlaya bilmir, onların iş ritmi, qrupun ümumi ritmindən geri qalır. Təkrar izahların və fərdi tapşırıqların olmaması həmin uşaqların təlimdə geri qalmalarına səbəb olur.
2. Təfəkkürün çevikliyi. Çevik təfəkkürə malik uşaqlar ən çətin tapşırıqları həll edə bilirlər.

Tərbiyəçi məşğələ zamanı uşaqların bu və ya digər psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə almalıdır. Müasir dövrdə tərbiyəciyə verilən əsas tələblərdən biri də hər bir uşağın potensial imkanlarından tam istifadə etmək-

dir. Məşğələ müddətində hər bir uşağın gücü çatan tapşırığın həlli ilə məşğul olması daha faydalıdır. Yalnız belə olduqda uşaqlarda təlimə marağı saxlamaq olar.

Program materialının hər bir uşaq tərəfindən müvəffəqiyyətlə mənimşənilməsinin əsas amillərindən biri uşaqların xüsusiyyətlərinin müntəzəm öyrənilməsinə əsaslanan frontal və fərdi-qrup iş formalarının birləşdirilməsidir.

Tərbiyəçinin qarşısında həmişə belə bir vəzifə durur: hər məşğalədə yalnız ümumi təlim-tərbiyə problemini görməməli, həm də hər bir uşaqa tətbiq etməklə bu problemin həlli yollarını müəyyən etməlidir. Fərdi iş həm qüvvətli, həm də zəif uşaqlarla aparılmalıdır. Güclü uşaqlarla iş zamanı təlim yükü məzmununa görə daim artmalıdır. Bu zaman nəzərə alınmaq lazımdır ki, işdə yeknəsəqlik və trafaret güclü uşaqların fəallığına mənfi təsir göstərir. Zəif uşaqlarla iş zamanı tərbiyəçi onların materialı mənimşəyərkən üzləşdikləri çətinlikləri müntəzəm öyrənməlidir. Bu həm məşğələ prosesində, həm də məşğalədən kənar vaxtda aparılmalıdır. Bu zaman diqqət, nitq və yaddaşın inkişafındakı çatışmazlıqlar nəzərə alınmalıdır. Müəyyən olunmuşdur ki, zəif uşaqlarda yalnız eşitmə təmrinləri çətinlik törədir, bu da onların ümumi işdən qeyri-ixtiyari ayrılmalarına səbəb olur. Ona görə də belə uşaqlara eşitmə təmrinlərini görmə qavrayışı ilə birləşdirmək faydalıdır.

Təlim mürəkkəb bir proses olub, müxtəlif növ, struktur, motiv və məqsədlər, məzmun və metodlara malikdir. Öyrənməyə qabilliyi zəif olan uşaqlarla müqayisəli təhlil tələb edən mümarisələrin aparılması faydalıdır. Tərbiyəçi hər bir uşağın öz bacarığını göstərə biləcəyi şərait yaratmalı, onları ən kiçik müvəffəqiyyətinə görə rəğbətləndirməlidir.

Müşahidələr göstərir ki, tərbiyəçi məşğələ prosesində uşaqların diqqətini təşkil etməyi bacarmasa, heç bir məlumatı mənimşədə bilməz. Təlim prosesində məktəbəqədər yaşı uşaqların fəallığı ilk növbədə onların diqqətlilik səviyyəsi ilə ölçülür. Adətən, uzun sürən, yaradıcı, rəngarəng olmayan təlim prosesi uşaqları diqqətsizliyə alışdırır. Ona görə də məktəbəqədər təlimdə müxtəlif formalı işlər tətbiq olunmalı, didaktik oyunlara geniş yer verilməli, uşaqların zehni fəallığı artırılmalı, diqqəti inkişaf etdirilməlidir.

Təlim materialı uşaqların yaş və bilik səviyyələrinə uyğun, məzmunca dolğun, anlaşıqlı olduqda yaxşı mənimşənilir. Əgər uşaqda öyrənməyə, yaxşı oxumağa daxili cəhd yoxdursa, onu öyrətmək çətin olacaq. V.A. Sukomlinski yazırıdı: «Yaxşı oxumaq həvəsi, arzusu gözəl insani həvəsdir – mənə belə gəlir ki, uşaq həyatının bütün mənasına, uşaq sevinci aləminə nur saçan parlaq işiqdır. Bu işiq inciklik yaradan söz və laqeydlik nəticəsində, uşaq ürəyinə ehtiyatsız toxunmaqla asanlıqla sənə bilər... Əgər uşaq öz əməyində irəliləyiş, müvəffəqiyyət görmürsə, arzu işi sönəcəkdir.... uşaq öz gücünə inamı itirəcək.... onun şəxsi ləyaqət hissi kütləşəcək, onda heç bir şeyə qabil olmamaq fikri yaranacaqdır.» (4, səh.141-142)

Eyni anda bir neçə analizator işlədikdə təlim materialı asanlıqla mənimləşdirir. K.D.Uşinski yazırıdı: «Uşaq hafızəsində hər hansı bir şeyin möhkəm iz buraxmasını istəyən pedaqoq bu yaddasaxlama aktında mümkün qədər çox hiss üzvlərinin – gözün, qulağın, səsin, əzələ hərəkəti hissinin, hətta mümkünnsə, iy və dadbilmə üzvlərinin iştirakı qayğısına qalmalıdır. Hörümçeyin ən ince tellər üzərində heyvətə gətirəcək dərəcədə düzgün yüyürməsinin səbəbi odur ki, o, tellərdən bir caynağı ilə deyil, çoxlu caynağı ilə yapışır, biri qopursa, o biri onu saxlayır». (5, səh. 302-303)

Müvəffəqiyətli təlimin əsas şərti uşağın təlimə fəal münasibəti, öyrənilən məsələlərə müstəqil yanaşması, müstəqil fikrə malik olmasına. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların təlimdə qeyri-fəallığı, qeyri-müstəqilliliyi mənimsəmənin keyfiyyətinə, uşağın inkişafına mənfi təsir göstərir. Tərbiyəçi uşaqlarda fəallıq və müstəqillik oyatmalı, onların yaradıcı fəaliyyəti üçün şərait yaratmalıdır.

Məşgələdə kollektiv iş formalarının ayrı-ayrı uşaqlara fərdi yanaşma ilə birləşdirilməsi asan vəzifə deyil. Belə birləşmə üçün lazımi təcrübə gərəkdir. Bunun həyata keçirilməsi üçün artıq bəzi vasitələr var. Bu, müxtəlif çətinliklərin müxtəlif dərəcələrində müstəqil iş üçün tapşırıqların elə sistemlə işlənməsidir ki, zəif və orta uşaqlar tədricən az çətin tapşırıqlardan daha mürəkkəblərinə keçə bilsinlər. Qüvvətli uşaqlar üçün tapşırığı həll etmək nə qədər çətindirsə, bir o qədər maraqlı olur.

Zəif uşaqlar üçün tamamlayıçı məşgələlərin zəruriliyindən danışarkən yada salmaq lazımdır ki, bütün qrupla məşgələ zamanı bu uşaqlara xüsusi yanaşma və onların kollektiv işə fəal cəlb edilməsi, tərbiyəçinin təmkinli və təkidlə işi, uşağa xeyirxah münasibət, vaxtında kömək etmək, müvəffəqiyətinə görə rəğbətləndirmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarla təlimin səmərəli təşkili onların ümumi hazırlığında mühüm rol oynayır. Bu uşaqları həvəsləndirmək, onların üzərində nəzarəti artırmaq lazımdır. Tərbiyəçi uşaqlarda təlimə müsbət münasibət yaratdıqda, onların inkişafı üçün əlverişli şərait təmin olunur.

Məşgələnin səmərəli təşkili həm də tərbiyəçinin ona hazırlığından asılıdır. Tərbiyəçi məşgələnin gedisi əvvəlcədən düşünməli, onu planlaşdırma, vaxtdan düzgün istifadə etməli, əyani vəsait və didaktik material tərtib etməli, uşaqları məşgələyə hazırlamalıdır. O, mövzunu tədricən çətinləşdirməli, təkrarı hərtərəfli aparmalı, bir sözlə, hazırlığa kompleks şəkildə yanaşmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Uşinski K.D. Seçilmiş pedaqoji əsərləri. Bakı, 1953.
2. Tusi.N. Əxlaqi-Nasiri. Bakı, «Elm», 1989.
3. Nərimanov N. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 1976
4. Suxomlinski V.A. Ürəyimi uşaqlara verirəm. Kiyev, 1972.
5. Kərimov Y.S. Uşaq məktəbə gedir. Bakı, 2009.
6. Məmmədov A.İ. Təlimin psixoloji əsasları. Bakı, 1993.
7. Həsənov A. Məktəbəqədər pedaqogika. Bakı, 2000.

Резюме

Пути рациональной организации дошкольного обучения.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с рациональной организацией дошкольного обучения. Отмечается, что дошкольное дети резко отличаются по своему уровню. Задача преподавателя в том и заключается, чтобы своевременно выявить и устранить имеющиеся недостатки. Отмечается, что индивидуальная работа должна проводится в отдельности с сильными и слабыми учащимися. Для доказательства приведенных доводов автор обращается к трудам ученых-педагогов как К.Д.Ушинский, В.А.Сухомлинский и др. В конце статьи делаются общие выводы.

Summary

Ways of the rational organisation of preschool training.

In article the questions connected with the rational organisation of preschool training are considered. It is noticed that preschool children sharply differ on the level. The problem prepodavatelə also consists in that in due time to reveal and eliminate available lacks. It is noticed that individual work should be spent separately with strong and weak pupils. For the proof of the put forward arguments the author addresses to works of scientists-teachers as K.D.Ushinsky, V.A.Suhomlinsky, etc. In the end of article become simple conclusions.

BAĞÇAYAŞLI UŞAQLARDA HƏNDƏSƏ ELEMENTLƏRİ HAQQINDA TƏSƏVVÜRLƏRİN FORMALAŞDIRILMASI

Mönsüm ALIŞOV,

BPKİYİ-nin tədris işləri üzrə direktor müavini,
pedaqoji elmlər namizədi, dosent

Məktəbəqədər tərbiyə və təlim ailə və bağçaların birgə fəaliyyəti olub, ümumi təhsil sisteminin başlanğıc mərhələsini təşkil edir və uşaqların məktəbə hazırlanması məqsədini daşıyır. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların təlimi ilkin mərhələ olduğunu üçün onunla I sinif arasında variqliyin təmin edilməsi zərurəti ortaya çıxmışdır. Bu problemin müvəffəqiyyətlə həlli bağça tərbiyəçiləri, həm də sinif müəllimlərinən asılıdır. İbtidai

məktəb uşaqların bağçada qazandıqları əqli, fiziki, mənəvi və estetik inkişaf elementlərinə istinadən onların sonrakı inkişafını təmin etməlidir.

Hər yaş qrupuna aid uşaqların fəaliyyət növləri və bu işdə təbiyəcək vəzifələri müəyyən edilir.

Uşaqların təbiyəsi və təlimi, onlara fərdi yanaşmağı tələb edir. Bağçada təlim üçün nəzərdə tutulmuş program materialı yaş qrupundan asılı olaraq ildən-ilə tədricən genişləndirilir və dərinləşdirilir. Beləliklə uşaq böyük inkişaf yolu keçir, onun idraki, bədii-estetik bacarıqlar inkişaf edir və təhsil almağa hazırlanır.

Bağça uşaqlarının əqli inkişafı üzrə işin məzmununa aşağıdakılardan olur: təbiət və ictimai həyatın sadə hadisələri haqqında təsəvvürlərin formalaşdırılması, nitqin inkişaf etdirilməsi. Uşaqların əqli inkişaf məşğələlərdə, oyunlar və sadə əmək prosesində həyata keçirilir. Uşaqların hər hansı hadisəni təhlil, etmək müqayisə etmək, ümumiləşdirmə aparmaq kimi keyfiyyətlər təbiyə olunmalıdır. Bağçada sadə riyazi təsəvvürlərin formalaşdırılması üzrə işə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Əşyaların sayılması, həmçinin müxtəlisf keyfiyyətlərinə və ya əlamətlərinə görə müqayisə edilməsi, ölçülərinə görə düzülməsi, formalarına görə (üçbucaq, kub, kürə, kvadrat, dairə və s.) təsnif olunması işin məzmununu təşkil edir.

Eyni formalı əşyaların ölçülərinə görə müxtəlifliyi (məsələn, böyük kub, kiçik kub və s.) konkret təsəvvürün yaranmasına kömək göstərir. Fəzada istiqamətin formalaşdırılmasına aid «irəli-geri», «yxarı-şərqi», «sağ-sol», əşyaların bir-birinə nəzərən yerləşməsi vəziyyətləri (arxasında, yanında, qabağında, üzərində, üstündə, altında və s.) müəyyən edilir. Van təsəvvürlərinin (dünən, bu gün, sabah) formalaşdırılmasına aid çalışmalar verilir.

Tam və hissələr haqqında təsəvvürlər yaratmaq üçün əşyanın 2, 4 bərabər hissəyə (məsələn, vərəqin 2 bərabər hissəyə və hər hissənin daha 2 bərabər hissəyə bölünməsi) nümayiş etdirilir.

Düzbucuqlının iki, dörd bərabər hissəyə bölünməsini iki yolla yerinə yetirmək olar: 1. Düzbucuqlu alınır. 2. Üçbucaqlar alınır. Hissələrdən yəni figurun düzəldilməsinə aid çalışmalar verilir.

Uşaqlarda fəza təsəvvürlərinin formalaşdırılması, əsasən, oyun xarakterli məşğələlərdə daha səmərəli olur. Süjetli həndəsi oyunlar və ya çalışmalar uşaqları daha çox maraqlandırır. Hazır şəkillər əsasında uşaqların fəza təsəvvürlərini formalaşdırıran çalışmalar və tapmacalar da məsləhət görülür.

Kibrit çöpləri vasitəsilə həndəsi figurun düzəldilməsi, hissələrin ayrılması, figurun başqa figura çevrilmesi kimi çalışmalar uşaqlar tərəfindən çox maraqla qarşılanır.

Bağça uşaqlarında «həndəsi figur» anlayışı intuitiv səviyyədə qəbul

olunur. «Həndəsi fiqur» anlayışı real həyatdakı obyektlərin mücərrədləşdirilmiş obrazı olub, yalnız ölçü və forma kimi xüsusiyyətləri özündə eks etdirir: «düzbucaklı paralelopiped» dedikdə, onun rəngi, hazırlanğı material və s. nəzərdə tutulur.

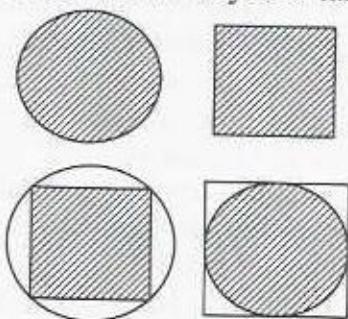
«Həndəsi fiqur» anlayışının öyrədilməsində aşağıdakı təfəkkür səviyyələri fərqləndirilir:

I səviyyə. Həndəsi fiqur bir tam (bütöv) kimi qəbul edilir, bir-birindən ancaq formalarına görə fərqlənir. Məktəbəqədər yaşı uşaq kvadrat, dairə, düzbucaqlı kimi fiqurları, onların proobrazlarını həyatda tanımağı gördükdən sonra həmin fiqurları fərqləndirməyi və adlandırmayı bacarır.

II səviyyə. Qavranılmış həndəsi fiqurlar təhlil olunur və xassələri göstərilir. Təhlil konkret praktik müşahidə əsasında aparılır. Fiqurlar təsnif olunmur və onlara tərif verilmir. Burada məntiqi nəticəçixarma əməliyyəti tətbiq olunmur. Bu iki təfəkkür səviyyəsi bağça uşaqları üçün məqbuludur.

Həndəsi fiqur nöqtələr çoxluğudur. Deməli, çoxluqlar üzərində əməlləri həndəsi fiqurlar üzərində də aparmaq olar. 1-ci şəkildə çoxluqların birləşməsi, kəsişməsi nümayiş olunmuşdur, uşaq isə həmin şəkilləri gördüyü kimi (dairə kvadrata yapışdır, kvadrat dairənin içindədir və s.) təsvir edir.

Bağça təlimində həndəsi fiqurlar müstəvi və fəza fiqurlarına təsnif olunmur. Əslində uşaqlar on çox fəza fiqurlarından istifadə edirlər, çünkü onlarla «işləmək» uşaq üçün daha asandır.

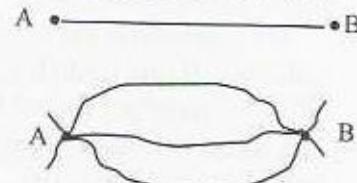

Düz xətt həndəsi fiqur kimi digər xətlərdən öz xassələri ilə seçilir:

- bir nöqtədən sonsuz sayıda düz xətt keçirmək olar;
- iki nöqtədən ancaq bir düz xətt keçirmək olar;
- düz xəttin məhdud hissəsi olan parça iki nöqtə arasında on qısa məsafədir.

Həndəsi fiqurların sadə xassələri haqqında məlumat tərbiyəciyə bəlli olmalıdır ki, məşğələ prosesində onlardan oyun elementləri kimi istifadə edə bilsin. Bu biliklər (xassə və ya əlamətlər) praktik fəaliyyətdə hiss olunmalıdır.

Düz xətt, əyri xətt anlayışları əyani və qarşılıqlı müqayisədə fərqləndirilir, məsələn, iki nöqtədən ancaq bir düz xətt, istənilən sayıda əyri xətt keçirmək olar. (şək. 2)

Şəkil 2.

Bağça uşaqlarının həndəsi fiqurlarla tanışlığının məzmununa aşağıdakılardaxildir:

- həndəsi fiqur saymada istifadə olunan didaktik material kimi;
- həndəsi fiqurlarla (dairə, kvadrat, kub, düzbucaqlı), tanışlıq, onların adlarının düzgün tələffüzü, müqayisə edilməsi, elementləri ilə tanışlaşdırılması;
- fiqurların daxili və xarici sahələri haqqında təsəvvürlərin yaradılması, fiqurların formalarına, rənglərinə, ölçülərinə görə qruplaşdırılması;
- müstəvi və fəza fiqurlarının qarşılıqlı müqayisəsi: kvadrat və düzbucaqlı; kürə (şar) və dairə; kub və kvadrat, düzbucaqlı paralelopiped və düzbucaqlı;
- üçbucaq və dördbucaqlı ilə tanışlıq;
- fiqurların uşaqlar tərəfindən təsvir edilməsi (forması, elementləri və s.)

Yuxarıda sadalanan məzmun çərçivəsində sadə ümumiləşdirilmiş aparılmışdır: məsələn, kvadrat, düzbucaqlı, dördbucaqlının hamisində 4 tərəf və 4 bucaq var və s.

Təlimin sonrakı mərhələsində ətraf aləmdə və ya oyuncaqlarda bir element kimi həndəsi fiqurların axtarılmasına və tanınmasına aid çalışmalar verilir.

Uşaqların fəza təsəvvürlərinin inkişaf etdirilməsi işinin məzmununu aşağıdakılardır:

- fəzanın qavranılması;
- fəzada istiqamətin müəyyən edilməsi;
- fəzada əşyaların qarşılıqlı vəziyyəti;
- əşyalar arasında fəza münasibətləri.

Dördüncü bölmə haqqında mühüm amilləri qeyd edək. Əşyalar arasında fəza münasibətlərinin uşaqlar tərəfindən qavranılmasını üç mərhələyə ayırmaq olar.

I mərhələdə uşaq əşyalar arasında fəza münasibətlərini ayırdılar, onların qarşılıqlı vəziyyətlərini «görə» bilmir.

II mərhələdə əşyalar arasında fəza münasibətlərini ayırdı etmək cəhd olsa da, dəqiqləşmə olmur. «Yaxın», «uzaq» və digər vəziyyətlər dəqiqləşdirilə bilər.

III mərhələdə əşyaların fəza münasibətləri, onların qarşılıqlı vəziyyətlərini tədricən dəqiqləşdirilir, çünkü fəzanın və fəzada istiqamətin müəyyən edilməsi uzun və mürəkkəb prosesdir.

Uşaqların fəza əşyaları, ətraf aləmdəki obyektlər haqqında konkret məlumatları olmalıdır. Fəzanın qavranılmasında təkcə görmə, eşitmə və hissətmə analizatorları vasitəsilə əldə edilən təsəvvürlər kifayət etmir. Fəza münasibətlərinin dərk olunması müşahidə, müqayisə, ölçmə, təcrübə və məntiqi təhlil ilə bağlıdır.

Ədəbiyyat

1. Həmidov S.S., Tağıyeva S.C. Bağça uşaqlarında sadə riyazi təsəvvürlərin formalaşdırılması metodikası. Bakı, 2003, 120 s.
2. Житомирский В.Г., Шеврин Л.Н. Геометрия для малышей. «Педагогика», М., 1985, 136 с.
3. Метлина Л.С., Занятия по математике в детском саду. «Просвещение», М., 1985, 136 с.
4. Шерметьева О.В. Предметно-метадическая подготовка учителей к организации геометрической деятельности младших школьников, «Начальная школа», 2008, №1, с.87-93.

Роль и значение геометрических элементов в формировании математических понятий у воспитанников детских садов.

Резюме

В статье говорится о значении использования элементов умственного, физического, математического, духовного и эстетического развития детей в детском саду для дальнейшего этапа их обучения и воспитания. Подчеркивается важность формирования на групповых занятиях элементарных математических представлений, воспитания таких качеств, как умение анализировать, сопоставлять, обобщать.

The role and importance of geometrical elements in the formation of pre-school aged children's mathematical imagination

Summary

The article presents the importance of usage of mental, physical, matematical, spiritual and ethetic elements in children's development in kindergartens for the further stage of their education and upbringing. The importance of formation of elementary mathematical imagination, bringing up the skills of analysis, comparison and summation during group activities is mentioned in the article.

III SINİFDƏ «NİTQ HİSSƏLƏRİ» MÖVZUSUNDA DƏRS

Sahibə SANİYEVA,

Xətai rayonu 238 nömrəli məktəbin müəllimi

Məqsəd: Nitq hissələrinə dair biliklərin möhkəm-ləndirilməsi.

İş metodu və priyomları: beyin həmləsi, müzakirə, yaddaş üzrə yazı, krossvord həlli.

İş forması: böyük və kiçik qruplarla, fərdi.

Resurslar: işçi vərəqləri.

Dərsin gedisi

Motivasiya.

— Ekskursiyaya çıxanda özümüzlə nə götürməliyik?

— Lazım ola biləcək geyim, müəyyən alətlər, yemək, fotoaparət
— Nitq hissələri ölkəsinə ekskursiyaya çıxməq üçün bizə nə lazım olacaq?

— Nitq hissələrinə dair biliklər.

— Afərin, uşaqlar! Elə isə səyahətə başlayaqq. Səyahət zamanı dayanacaqlardakı tapşırıqları yerinə yetirməklə siz nitq hissələrinə dair biliklərinizi nümayiş etdirəcəksiniz. Hansı nitq hissələrini tanıyırsınız? (isim, sıfət, fel)

Müəllim yazı taxtasına qarışiq sözlər yazır: hekayə, maraqlı, oxuyur, Nailə.

Şagirdlər verilmiş sözlərdən cümlə qururlar: «Nailə maraqlı hekayə oxuyur.»

— Düzdür. Gəlib çatdıq «Diqqət» dayanacağına.

Tapşırıq: Bir daha cümləni oxuyun və yadda saxlayın. (Cümlənin üstü örtülür.)

Yaddaşa görə yazı. Şagirdlər yaddaşa əsasən cümləni yazırlar.

— Bu cümlədə hansı nitq hissələri var? (sifət, isim, fel)

— Hansı nitq hissəsi o birilərindən çoxdur? (isim)

— Növbəti dayanacaq «İsim»dir. İsim haqqında nə bilirsiniz?

— İsim nitq hissəsidir.

— Əşyanın adını bildirir.

— Kim?, Nə?, Hərə? suallarından birinə cavab verir.

— İsim haqqında daha nə bilirsiniz?

— İsim başqa sözlərlə əlaqəyə girəndə döyişir, tək və cəm olur.

-Uşaqlar, gəlin yazdığınız cümləyə baxaq. Oradakı isimlərdən birini götürüb dəyişək, məsələn, hekaya.

- Hekayənin məzmunu maraqlı idi.
- Hekayəyə başlıq verdik.
- Hekayəni oxumaq lazımdır.
- Hekayədə heyvanların həyatında bəhs olunurn.
- Hekayədən çətin sözləri seçib yazdım.
- Afərin, uşaqlar. Gəlin görək «Nailə maraqlı hekayə oxuyur» cümləsində sıfət hansıdır?

Maraqlı

- Növbəti dayanacaq «Sifət»dir. Sifət haqqında nə bilirsiniz?
- Nitq hissəsidir.
- Əşyanın əlamətini bildirir.
- Necə? Nə cür? Hansı? suallarından birinə cavab verir.
- Sifət haqqında daha nə bilirsiniz?
- İsimlərə şəkilçi qoşulduqda sıfət əmələ gəlir.
- «Maraqlı» sözünü kök və şəkilçiyə ayıraq: maraqlı. «Maraq» sözü hansı suala cavab verir?

«Maraq» sözü nə? sualına cavab verir.

- Deməli, «maraqlı» sözü isimdən əmələ gələn sıfətdır. Buna aid bir neçə nümunə də fikirləşin.

(Su-sulu, dad-dadlı?)

- Həmin sıfətləri isimlə birgə işlədin. (sulu xörək; dadlı meyvə)

- Uşaqlar, gəlib çatdıq «Axtar, tap» dayanacağına. Axtarışı qruplarla aparacaqıq.

Sınıf qruplara ayrılır, hər bir qrupa işçi vərəqi verilir.

Tapsırıq: Verilmiş sözlərin xüsusiyyətlərinə dair söz tapın. Hansı qrup çox söz tapsa, həmin sözə dair cümlə qurulacaq. (5 dəqiqə vaxt verilir.)

I qrup: alma - yumru, sulu, dadlı, ətirli, sarı, qurmazı, şirin, turş və s.

II qrup: yol - hamar, daşlı, enli, uzun, geniş, asfaltlı və s.

III qrup: bina - çoxmərtəbəli, daş, hündür, işıqlı, naxışlı, böyük, hündür, alçaq, kiçik və s.

IV qrup: uşaq - ağıllı, gözəl, bacarıqlı, balaca, dəcəl, mehriban və s.

Nümunə: Bakıda hündür binalar tikilir.

- Bu cümlədə feli tapın. (tikilir)
- Uşaqlar, növbəti dayanacaq «Fel» dir. Fel nədir?
- Nitq hissəsidir.
- Əşyanın hərkətini bildirir.
- Nə edir?, Nə etdi?, Nə edəcək?, Nə olur?, Nə oldu?, Nə olacaq? suallarından birinə cavab verir.
- Zaman bildirir: indiki, keçmiş, gələcək.

– Yolumuzda bir maneə yaranıb. Onu dəf etmək üçün bu tapşırığı həll etməliyik.

Tapşırıq: «Daha necə demək olar?»

Qruplara işçi vərəqləri verilir. Verilmiş ifadələri bir sellə ifadə etmək tapşırılr. (5 dəq.)

I qrup: qulaq asmaq (*dinləmək*), ürəyi düşmək (*qorxmaq*).

II qrup: əldən düşmək (*yorulmaq*), bağlı yarılmış (*qorxmaq*, *həyəcanlanmaq*)

III qrup: yada salmaq (*xatırlamaq*), başa düşmək (*anlamaq*)

IV qrup: ağızına su almaq (*susmaq*), özündən çıxmış (*əsəbləşmək*, *hirslənmək*)

Cavablar qrup nümayəndələri tərafından oxunur.

- Uşaqlar, siz maneəni uğurla dəf edib, gəlib sonuncu dayanacağa çatdırınız. Bu dayanacaq «Bilicilər» adlanır. İndi siz əsas nitq hissələrinə dair bilgilərinizi bir daha nümayiş etdirərək, krossvord həll edəcəksiniz.

1					
2					
	3				
4					
	5				

Soldan sağa:

1. «can» ismindən düzələn sıfət;
2. sıfət bidirən «ağ» sözündən düzələn fel;
3. «duzlu» sözünə yaxınmənalı söz;
4. «susmaq» felinə əksmənalı söz;
5. «göyçək» sözünə yaxınmənalı söz.

Cavablar:

1. canlı
2. ağarmaq
3. şor
4. danişmaq
5. qəşəng

Müəllim:

– Uşaqlar, siz yiyləndiyiniz biliklərdən istifadə etməklə «Nitq hissələri» ölkəsinə ekskursiyani uğurla başa vurdunuz. Yadda saxlayın ki, «Bilik ağlın çırğıdır».

UŞAQLARIN VƏTƏNPƏRVƏRLİK TƏRBİYƏSİNDE ƏTRAF ALƏMLƏ TANIŞLIQ MƏŞĞƏLƏLƏRİNİN ROLU

Zöhrə ƏLİYEVA,

Bakı şəhər 111 nömrəli bağçanın müdürü, əməkdar müəllim

Azərbaycan Respublikasında təhsil sistemi sahəsində dövlət siyasetinin başlıca məqsədi Azərbaycanın müstəqilliyini qoruyub saxlayan, onun sahibi olacaq gənclər yetişdirməkdir. Bu keyfiyyətlərin bünövrəsi məktəbəqədər dövrdən qoyulmalıdır. Hər bir təbiyəçi uşaqlarda vətənə, xalqına, onun təbiətinə məhəbbət hissi təbiyə etməlidir. Məktəbəqədər yaşı uşaqlara vətənpərvərlik hissini aşılmamasında gəzintilər, səyahətlər, ətraf əmələ tanışlıq məşğələləri daha geniş imkanlara malikdir.

Məktəbəhazırlıq qrupunda «Vətənimiz» mövzusunda məşğələ keçərkən uşaqlar Azərbaycanın Bakı, Naxçıvan, Gəncə, Sumqayıt, Mingəçevir, Şəki, Lənkəran, Şamaxı və b. şəhərləri ilə tanış olur, respublikamızda rus, ukraynalı, gürcü, taliş, tatar, yəhudi, udi, lezgi, saxur xalqlarının nümayəndələrinin yaşadığını öyrənirlər. Ölkəmin neft, qaz, qızıl, taxıl, pambıq, üzüm kimi təbii sərvətlərinin olduğunu nüstrlayır, vətən haqqında atalar sözləri, şeirlər, mahnilər öyrənirlər.

Təbiyəçi uşaqların nəzərinə çatdırır ki, Azərbaycan bizim ana vətənimizdir. Vətən isə hamı üçün doğma, əziz və müqəddəsdir. Biz vətəni anamız kimi sevməli, onun torpaqlarını qorumağa hazır olan, layiqli övdürənlər kimi böyükəliyik. Bunun üçün oxumalı, biliklərə yiyələnməliyik.

«Bakı vətənimizin paytaxtıdır» mövzusunda məşğələdə uşaqlar Bakının Azərbaycanın paytaxtı olduğunu əhalisinin çoxluğuna, böyükliyinə, göməlliyyinə görə respublikamızdakı digər şəhərlərdən fərqləndiyini öyrənirlər. Milli park Şəhidlər Xiyabarı, Bakı metrosu, Qız Qalası, Şirvanşahlar sarayı, muzeylər, sirk və başqa yerlərlə tanışlıq uşaqlara çox şey verir.

Daha sonra təbiyəçinin səyi ilə onlar öyrənirlər ki, dövlətimizə prezident İlham Əliyev rəhbərlik edir. Hər bir azərbaycanlı, o cümlədən respublikamızda yaşayan başqa xalqların nümayəndəleri Bakını sevir, onunla fəxr edirlər. Başqa şəhərlərdən, respublikalardan və ölkələrdən Bakıya çoxlu qonaqlar gəlir. Hamı bizim gözəl şəhərlə, onun görməli yeri ilə tanış olmaq istəyir.

Xarici ölkələrdə çoxlu azərbaycanlı yaşayır. Onlar Bakıya gəlib-gedir-ler. 31 dekabr dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi günü kimi qeyd edilir.

«Şəhidlər» mövzusunu keçməzdən əvvəl tərbiyəçi Şəhidlər Xiyabanı ekskursiya təşkil edərək, uşaqları 20 Yanvar şəhidlərinin xatirəsinə həsr olunmuş komplekslə tanış edir, «Xocalı», «Qarabağ» və s. sənədli filmlərdən fragmentlər, diafilmlər göstərir.

Tərbiyəçi uşaqlarla müsahibə apardıqdan sonra Şəhidlər haqqında məlumat verir və bildirir ki, ermənilərlə müharibədə xalqımız çoxlu şəhid verib. İndi Bakıda və rayonların hamisində «Şəhidlər xiyabani» var. Xalqımız heç zaman şəhidlərimizi unutmayacaq.

Tərbiyəçi Məhəmməd peğəmbərin «Ölümlərin ən şərəflisi şəhidlərin ölümüdür» kələmi ilə şəhidliyin müqəddəsliliyini onlara başa salır.

Tərbiyəçinin təklifilə uşaqlar «Şəhidlər», «20 Yanvar» mövzusunda şəkillər çəkir, bir-birinin rəsmlərinə münasibət bildirirlər.

Uşaqlarda torpaqlarımızı zəbt etmiş, xalqımıza qarşı dəfələrlə soyqırıma törətmış erməni faşistlərinə nifrat hissi oyanır. Tərbiyəçilərə kömək məqsədilə məşğələ nümunəsini təqdim edirik.

Mövzu: «Milli Qəhrəmanlarımız»

Məqsəd: Milli Qəhrəmanlarla tanışlığı davam etdirmək, uşaqlarda onlara hörmət və məhəbbət tərbiyə etmək. Onlar kimi qəhrəman olmaq arzusu və qürur hissi oyatmaq.

Məşğələlərarası əlaqə: Nitq inkişafı, təsviri incəsənət, musiqinin imkanlarından istifadə etmək.

Metod və priyomlar: dialoq; əqli hücum, söz assosiasiya, oyun.

Fərdi yanaşma: Qabiliyyətli uşaqları müşahidə etmək, çətinlik çəkən uşaqlara kömək göstərmək.

Qiymətləndirmə: Məşğələni sərbəst təhlil etmək bacarığını öyrətmək. Əldə edilən nəticələri müqayisəli qiymətləndirmək bacarığı tərbiyə etmək.

Əyani vəsait: Milli Qəhrəmanların şəkilləri.

Məşğələnin gedisi

Tərbiyəçi:

- Hansı Milli Qəhrəmanlarımızı tanıyırsınız? (Uşaqlar cavab verirlər.)
- Uşaqlar, bu gün xalqımız torpaqlarımızı erməni işgalçalarından azad etmək uğrunda mübarizə aparır. Bu gün Azərbaycana mərdliklə, cəsarətlə döyüşən, qəhrəmanlıq göstərən oğullar lazımdır. Neçə illərdən bəri erməni faşistlərinə qarşı Azərbaycan övladları mərdliklə döyüşmiş və döyüşürələr. Vətən uğrunda vuruşlarda qəhrəmanlıqla həlak olanlara «Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı» adı verilir.

Sonra tərbiyəçi Milli Qəhrəmanlardan birinin şəklini götürüb deyir:

- Bu Şikar Şikarovdur. O, Hərbi Akademiyani bitirmişdi. 1990-ci ildə öz xahişi ilə Bakıya hərbi xidmətə gəlmışdı. O, Azərbaycan Milli Ordusunun yaradılmasında çox səylər çalışmış, döyüş bölgələrinə gedərək əsgərlərə qiymətli məsləhətlər vermişdir. Şikar Şikarov Azərbaycan torpaqlarının bütövlüyü uğrunda mübarizə aparan cəsur döyüşü, zabit, qəhrəman idi. O, Tərtər torpağında düşmən mərmisindən həlak olmuşdur. Ölümündən sonra ona Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adı verilmişdir.

Tərbiyəçi ikinci şəkli uşaqlara göstərərək danışır:

- Bu, Gültəkin Əsgərovadır. O, həkim idi. Şuşa uğrunda qanlı döyüşlərdə Gültəkin gülə yağısı altında yaralılara tibbi yardım göstərir və onları xəstəxanalara çatdırırı. O, yaralı döyüşçüyü kömək edərkən həlak olmuşdur. Gültəkin Əsgərovaya da ölümündən sonra Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adı verilmişdir.

Uşaqlar Əlis Hacıyev, Salatın Əsgərova, Çingiz Mustafayev, Maşallah Abdullayev, Əlabbas İsgəndərov, Muxtar Qasimov, Aqil Quliyev, Riad Əhmədov, Fəxrəddin Musayev və b. Milli Qəhrəmanlar haqqında da yeri göldikcə məlumat verməlidir.

Tərbiyəçinin təklifi ilə uşaqlar Qarabağda döyüslərə aid şəkil çəkirər. Bu zaman tərbiyəçi Tofiq Bayramın «Qarabağı vermərəm» şerini söyləyir:

Kimlər ki, şəfqət tapır
Ana təbiətindən,
Dərman kimi dağların
Havasını verərəm,
Amma dağı vermərəm.

Mən heç zaman dönmərəm
Fikrimdən, niyyətimdən,
Lazım gəlsə gözümün
Qarasını verərəm,
Qarabağı vermərəm.

Uşaqlar rəsmələrini bitirdikdən sonra tərbiyəçi onlarla oyun təşkil edir. Uşaqlar iki komandaya ayrılırlar. Hər komanda növbə ilə Vətən, qəhrəmanlar haqqında atalar sözü, şeir deməlidir. Vətən (Qarabağ) haqqında çox şeir, atalar sözü bilən komanda oyunun qalibi olur.

Məşğələ uşaqlarla birlikdə yekunlaşdırılır.

Vətənə məhəbbət hissi tərbiyəsindən danışarkən təbiətə məhəbbətdən söz açmamaq olmaz. Tərbiyəçi çalışmalıdır ki, uşaqlar təbiəti sevinçlər,

qorusunlar, çünkü təbiəti sevmək vətoni sevmək deməkdir. Milli parka və digər yerlərə ekskursiya və gəzintilər prosesində bu hissin tərbiyəsinə çalışmaq lazımdır.

Burada bədii ədəbiyyatın da rolü böyükdür. Səməd Vurğun deyirdi: «İnsani hissələr içərisində ən müqəddəs, əbədi, tərəqqi və inkişafa təkan verən amillərdən biri, bəlkə də ən mühüm olanı vətənə sədaqətlilikdir. Vətən məhəbbəti insanın həyat nəfəsidir». Vətənpərvərlik hissinin tərbiyəsində vətənimizin təbiətinə həsr olunmuş diafilmərdən də istifadə edilməlidir.

Məktəbəqdər yaşı uşaqların vətənpərvərlik tərbiyəsində «Hər kəs öz vətəni şirindir», «Vətən viran olsa da, o, cənnətdən gözəldir», «Qürbət cənnət olsa da, yenə vətən yaxşıdır», «Hər quşa öz yuvası istidir», «Qürbətdə xan olunca, vətənində dilən göz», «Bu dünyada şirin şey, bir anadır, bir vətən» və s. kimi xalq yaradıcılığı nümunələrindən istifadə edilməsi faydalıdır.

Bələliklə, məktəbəqdər yaşı uşaqların vətənpərvərlik tərbiyəsində ətraf aləmlə tanışlıq məşğələləri mühüm rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. H.Əliyev. Müstəqil Azərbaycanın gələcəyi gənclərdir. «Azərbaycan», Bakı, 1996, sah. 20
2. H.Əliyev və Azərbaycan məktəblilərin gözü ilə. Bakı, 1998.
3. N.Nərimanov. Məqalələr və nitqlər. I cild, «Azərnəşr», Bakı, 1971.
4. Kərimov Y.Ş. Uşaq məktəbə gedir. Bakı, 2002.
5. A.Həsənov. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatındaki mənəvi dəyərlərdən kiçikyaş məktəblilərin əxlaq tərbiyəsində istifadə. «İşıq», Bakı, 1997.

Роль знакомства с окружающим миром в патриотическом воспитании детей дошкольного возраста

Résumé

В статье рассматриваются вопросы, связанные с патриотическим воспитанием дошкольников на современном этапе. Отмечаются трудности в решении данной проблемы. В этих целях дети ознакомливаются с гостепримечательностями страны, историческими памятниками. Для облегчения работы в этом направлении в статье даются образцы занятий. Указываются методические приемы, используемые в решении вопроса.

Role of acquaintance to world around in patriotic education of children of preschool age

Summary

In article the questions connected with patriotic education of preschool children at the present stage are considered. Difficulties in the decision of the given problem are marked. In these purposes children familiarise with hospitable monuments of the countries, historical monuments. For simplification of work in this direction in article samples of employment are given. The methodical receptions used in the decision of a question are specified.

ŞAGİRLƏRDƏ RİYAZİYYATA MARAQ YARATMAĞIN YOLLARI

Eteri BƏKİROVA,

ARTPI-nin ibtidai təhsilin kurrikulumu şöbəsinin böyük elmi işçisi

Bu gün bilikləri sadəcə tətbiq edən deyil, həm onları əldə etməyi bacaran insan lazımdır. Sınıf müəlliminin müvəffəqiyyəti ilk növbədə tədris döyi fənnə şagirdlərdə nə dərəcədə maraq oyatasından asılıdır. Bu, xüsusilə riyaziyyat fənninə addır. Şagirdin riyaziyyatdan nailiyyəti hələ onda fənnin fənnə marağın olması demək deyil. Şagirdin riyaziyyatdan «5» qiymət alması onun çalışqanlığından, riyazi təfəkkürünün inkişafından xəbər verir. Həmin fəndən bir o qədər də uğur qazanma-yan şagird isə fənnə dərin maraq göstərə bilər.

Müəllimin vəzifəsi məhz bələ şagirdləri aşkar etmək və onlarda olan maraq dərkətməyə yönəltməkdir. Bu məqsədlə müəllim təlim zamanı müxtəlif formalardan istifadə edə bilər. Riyaziyyat üzrə məşğələlərin məzmununu ənginləşdirməklə, onların tətbiqetmə formalarını dəyişdirməklə bir çox şagirdlərdə bu marağı inkişaf etdirmək mümkündür.

Şagirdin təlimə marağının inkişaf etdirilməsinin ən səmərəli metodlarından biri riyazi oyunlardır. Oyun uşaqlar üçün oyun, müəllim üçün isə təlimin səmərəli təşkili yoludur. Xüsusilə riyaziyyat dörslərində ibtidai sınıf şagirdlərinin zehni yorğunluğunun qarşısını almaqda, dörsin darixdirici olmamasında riyazi oyunlarının rolu çox böyükdür. Riyazi oyun şagirdlərinin mənimşəməsini təmin edir, dünyagörüşünü genişləndirir, təfəkkürünü inkişaf edir. Oyunlar həm də şagirdlər arasında əməkdaşlığı tərbiyə edir, şagirdlərin şəxsiyyət kimi formalşamalarına şərait yaradır. Kiçikyaşlı maktəblilərin diqqətini, əsasən, hərəkətli, yaradıcı və süjetli oyunlar cəlb edir. Riyazi oyunlardan istifadə zamanı şagirdlərin oyuna marağının saxlanılmasını da nəzərə almaq çox vacibdir. Həvəs azalanda uşaqları oyunu davam etdirməyə məcbur etmək olmaz. Belə hallarda oyun öz didaktik və inkişafetdirici rolunu itirir. Maraq azalarkən yaranmış vəziyyəti dəyişmək üçün vaxtında tədbir görmək lazımdır.

Oyunun qaydaları elə olmalıdır ki, şagirdlər onda iştirak etməyə həvəs göstərsinlər. Bunun üçün də oyunlar şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərini, maraqlarını, mövcud biliklərini, inkişaflarını nəzərə almaqla seçilməli və tərtib edilməlidir. Riyazi oyunlar tərtib olunarkən müxtəlif (zəif, güclü) şagird qrupları, uşaqların fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Onlar elə

qurulmalıdır ki, burada hər cür şagird özünü göstərə, öz bacarıqlarını, imkanlarını, inadkarlığını, sərbəstliyini, fərasətini nümayiş etdirə bilsin, nailiyyətlərdən məmənunluq hissi duysun.

Oyunda güclü şagirdlər üçün çətin, zəif şagirdlər üçün nisbətən asan tapşırıqlar nəzərdə tutulmalıdır. On zəif şagirdlər üçün isə elə oyunlar tərtib olunur ki, onlar dərk edə bilsinlər. Riyazi oyunlarının tərtibində fənnin xüsusiyyətləri və təlim materialları nəzərə alınmalıdır. Müəllim şagirdlərdə bu fənnə maraq yaratmağı qarşısına məqsəd qoyarsa, bunun üçün sadəcə dərslərdən deyil, dərsdən kənar məşğələlərdən də istifadə edə bilər. Riyaziyyatdan sinifdənxaric iş təlim prosesinin tərkib hissəsi olub, sinifdəki işin davamıdır. Sinifdənxaric işin sinifdəki işdən fərqi ondan ibarətdir ki, o, könüllülük prinsipi üzərində qurulur. Sinifdənxaric işin forması kimi riyazi oyunlarının öz məqsəd və vəzifələri var. Onlar müxtəlif olmalıdır. Riyazi oyunlarının müxtəlifliyi riyaziyyat üzrə sinifdənxaric işin səmərəliliyini artırır, sistemli və ardıcıl biliklər üçün əlavə mənbə ola bilər. Eyni zamanda bu oyunlara tökcə güclü deyil, zəif şagirdlər də cəlb olunacaqlar.

Mahiyətə oxşarlığına və keçirilmə qaydalarına görə riyazi oyunlar belə təsnif edilir: viktornalar, riyazi labirintlər, riyazi karusel, stolüstü oyunlar və s.

Viktornaya üçün məsələlər asan təhlil edila bilən məzmunu malik olmalı, həcmə böyük olmamalı, çox hesablama və qeyd tələb etməməli, əsasən, şifahi həll edilməlidir. Viktorinaya məsələdən başqa riyaziyyat üzrə müxtəlif suallar da daxil edilə bilər. Viktorina, adətən, 6-12 sual və məsələdən ibarət hər hansı bir mövzuya həsr olunur.

Labirintlərdə riyaziyyat kursunun istənilən bölməsindən tapşırıqlar vermək mümkündür. Məsələlərin çətinlik dərəcəsi labirint üzrə irəlilədikcə artır, sona yaxın məsələlər daha da mürəkkəbləşir. Labirintə bəzən tarixi məzmunu malik məsələlər də daxil etmək olar.

Riyazi karuseldə əsasən dərin biliklər, qeyri-standart təfəkkür tələb edən mürəkkəb məsələlərdən istifadə olunur. Onların həllinə kifayət qədər çox vaxt ayrıılır. Belə oyunlarda, adətən, ancaq güclü şagirdlər iştirak edirlər.

Stolüstü oyunlara riyazi loto, şahmat lövhəsi üzərində oyun, kibrıt çöpləri ilə oyun, müxtəlif tapmacalar və s. aiddir. Bu oyunlar əsliндə sinifdənxaric işin forması kimi deyil, məşğələnin bir hissəsi kimi dəyərləndirilir. Belə oyunlar şagirdləri cəlb edir, həvəsləndirir, məqsədə nail olmaq üçün onlarda inadkarlıq inkişaf etdirir, riyaziyyata idrak marağını artırır.

Müəllimlərə riyaziyyat dərslərində istifadə etmək üçün bir neçə oyun nümunəsi təqdim edək:

Estafet. Kartoçkalarda toplama və çıxmaya aid misallar yazılır. Hər kartoçkadakı misalların sayı cərgədəki şagirdlərin sayına uyğun olmalıdır.

Sücuncu partada əyləşən bütün şagirdlərin hərəsi bir «Estafet» kartı alır. Birinci misali həll edərək şagird onu qarşısında əyləşən şagirdə ötürür, o ikinci misali həll etdikdən sonra kartoçkamı qarşısındaki şagirdə ötürür. Müəllim birinci partalara gələn kartoçkaları qəbul edir.

Qatar. Müəllim növbə ilə şagirdləri yazı taxtasına çağırır. Onların hər biri qatarın vaqonları rolunu yerinə yetirir. Birinci çağırılan şagird deyir: «Men birinci vaqonam». İkinci şagird birinci vaqona qoşularaq ikinci vaqonun rolunu yerinə yetirir, (əllərini qarşidakı şagirdin çiyinə qoyur) və öz nömrəsini deyir, qalan şagirdlər misal tərtib edirlər: «Bir üstəgəl bir bərabərdir iki». Üçüncü vaqon qoşular və bütün şagirdlər misal təzəldirlər: «İki üstəgəl bir bərabərdir üç» və s. Sonra vaqonlar qatardan ayrılmaga başlayır: «Beş çıx bir bərabərdir dörd» və s.

Oğlanlar-qızlar. Sınıf iki qrupa ayrılır: oğlanlar və qızlar. Kartoçkalarda şifahi həll oluna bilən misallar yazılmışdır. Kartoçkaların tərəfində göy və ya qırmızı dairə çəkilmişdir. Müəllim kartoçkadakı misali şagirdlərə göstərir və onu tərsinə çevirir – əgər arxada göy dairədirsə, oğlanlar, qırmızı dairədirsə, qızlar xorla misalin cavabını deyirlər. Səhvleri az olan komanda qalib gəlir.

Hop. Şagirdlərdən iki nəfər oynayır, qalanlar diqqətlə fikir verirlər. Oynayanlar natural ədədləri ardıcıl olaraq sayımağa başlayır, 3-ə (4-ə, 5-ə və s.) bölünən ədədin yerinə "hop" deyir (məsələn, 1, 2, hop, 4, 5, hop). Səhv edən oyundan çıxır, qalib sonrakı şagirdlə oyunu davam etdirir.

Yüz. İki şagird oynayır. Biri 1-10 arasında yerləşən (1 və 10 da daxil olmaqla) istənilən ədədi deyir, o birisi 10-dan böyük olan istədiyi ədədi təvə edib cavabı deyir və s. Kim 100 ədədini alsa, qalib hesab olunur.

Tuk-tuk. Şagirdlərin hər birində 1-dən 10-a (20-yə) qədər ədədlər yazılın kartoçkalar var. Müəllim göstəricinin ucu ilə yazı taxtasına və ya hər hansı bir əşyaya bir neçə dəfə vurur(taqqıldadır). Şagirdlər zərbələrin sayına uyğun ədədi göstərirler. Belə şərtləşmək olar ki, şagirdlər zərbələrin sayını yox, məsələn, 10-a qədər çatmayan sayı (4 zərbə olubsa, 6 ədədini) və ya zərbələrin sayıdan bir və ya bir neçə vahid az və ya çox olan ədədi göstərsinlər. Bu oyun sınıfda sakitliyin gözlənilməsini və şagirdlərin diqqətliliyini tələb edir.

Bu oyunun başqa bir variantı.

Yazı taxtasında mərtəbə vahidləri yazılın cədvəl təsvir olunur.

onluqlar	təkliklər

Müəllim şagirdlərə diqqətlə yazı taxtasına baxmayı və qulaq asmağı tapşıraraq, göstəricinin ucu ilə 1(2; 3 və s.) dəfə onluqlar, bir neçə dəfə təkliklər yazılın hissəyə vurur. Uşaqlar diqqətlə qulaq asır və uyğun ədədi vərəqə yazıb, müəllimə göstərirler.

Riyazi oyunlara verilən bütün tələblərə düzgün riayət olunarsa, şagirdlərin riyaziyyat fənninə həvəsi artar, təlim keyfiyyəti yüksələr və onlar uğurlu nəticələr əldə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Жикалкина Т.К. Игровые и занимательные задания по математике. - Москва, 1988.
2. Veysova Z. Fəal (interaktiv) təlim. Müəllimlər üçün vəsait. UNİSEF, Bakı, 2007.
3. Ümumtəhsil məktəblərinin I-IV sinifləri üçün fənn kurikulumları. «Təhsil», Bakı, 2008.

Пути формирования интереса к предмету математики у младших школьников
Резюме

В статье раскрыта роль математических игр в развитии познавательного интереса учащихся и даны конкретные примеры. Данные математические игры способствуют повышению интереса школьников к предмету математики.

Ways of formation of interest to a subject of mathematics at younger schoolboys
The resume

In article the role of mathematical games in development of informative interest of pupils is opened and are given konkrıtne examples. Given matimatičeskie game sbosobstvuöt to increase of interest of schoolboys to a mathematics subject.

RİYAZİYYATIN TƏDRİSİ PROSESİNDE ŞAGİRLƏRİN VARIASIYALI TƏFƏKKÜRÜNÜN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ

Xavər ƏLİZADƏ,

Bakı şəhəri, Beynəlxalq Təhsil Kompleksinin müəllimi

XXI əsrə bəşər övladları sırasına «şüurlu» kompyuterlər daxil olacaqdır. Ona görə də təhsilin keşfiyətinin yüksəldilməsi dünyada olan qlobal problemlərin birisini əvvəlmişdir. Təsadüfi deyildir ki YUNESKO XXI əsri «İntellekt əsri» elan etmişdir. Bu isə müəllimlərdən tədris prosesində səmərəli təlim metodlarının tətbiqini tələb edir.

Bu gün təlim prosesi Kantın dediyi kimi: «Uşağın başı doldurulası boş qab deyil, məşəldir, onu alışdırmaq lazımdır» ideyasına əsaslanmalıdır.

Deməli, təlimin əsas vəzifəsi olan məzəli alışdırmaq üçün riyaziyyat təlimində ibtidai sinif şagirdlərinin variasiyalı təfəkkürünü inkişaf etdirmək lazımdır. İbtidai siniflərin riyaziyyat kurikulumuna ehtimal və statistika elementləri daxil edilmişdir.

İnnala aid məsələlərin həlli bilavastı şagirdlərin variasiyalı təfəkkürünün formalaşmasına və inkişafına xidmət edir.

Psixologiyada variasiyalı təfəkkür insanın eyni məsələnin həllinə müxtəlif yaklaşması qabiliyətinə malik olması kimi qəbul edilir. Produktivlik, müstəqili, orijinallıq və təkmilləşmə variasiyalı təfəkkürün inkişaf göstəricisidir.

Variasiyalı təfəkkürün riyaziyyat təlimində özünəməxsus yeri və roludur. Belə ki, təfəkkürün bu keyfiyyəti şagirdə məsələ həlli zamanı bütün mümkün situasiyaların imkanlarını araşdırmağa, təhlil etməyə və uygun olmayanları kənar etməyə imkan verir. Odur ki, şagirdlərdə variasiyalı təfəkkürün inkişafı üçün aşağıdakı qruplar üzrə tapşırıqlardan istifadə olunmasını təsdiq edirik.

1-ci qrup: Bir neçə variantda həllin eyni yolla tapılması;

2-ci qrup: Bir neçə variantda həllin müxtəlif yolla tapılması.

Tapşırıq 1. (1-ci qrup) Şahin 200 nömrəli mənzildə yaşayır. Həmin mənzildə daha 3 mənzil var. Həmin mənzillər hansı nömrəli olacaq?

Bu məsələ bir neçə variantda həllin eyni yolla tapılmasına aiddir. Həmin mənzillərin necə nömrələndiyi cavabının tapılmasının 4 variantı var:

a) 200, 201, 202, 203;	b) 199, 200, 201, 202;
c) 198, 199, 200, 201;	d) 197, 198, 199, 200;

Bütün variantlar eyni yolla tapılır.

Tapşırıq 2. 467<456 bərabərsizliyində hansı dəyişiklik aparmaq lazımdır ki, bərabərsizlik doğru alınsın?

Tapşırıq 2. Müxtəlif variantlarda icra etmək olar:

- 1) Bərabərsizlik işarəsini dəyişməklə onu icra etmək mümkündür: (467>456)
- 2) Birinci yüzlük rəqəmi götürməklə (67<256); ara verməklə yüzlük rəqəmləri dəyişməklə (367<456, 267<456, 167<456); ara verməklə onluq rəqəmləri dəyişməklə (447<456, 437<456, 417<456, 407<456).
- 3) İkinci ədədin önündə minliyi göstərən vahidləri əlavə etməklə (467<1456, 467<2456 və s); ara verməklə yüzlük rəqəmləri dəyişməklə (467<556, 467<656, 467<756, 467<856, 467<956); ara verməklə onluq rəqəmləri dəyişməklə (467<476, 467<486, 467<496).

Variasiyalı təfəkkür inkişafının göstəriciləri olan produktivlik, oricinallıq və müstəqilliyi formalasdırmaq üçün bir neçə variantda həllin müxtəlif yolla tapılmasına aid tapşırıqlardan istifadə etmək lazımdır.

Tapşırıq 3. Yüzlük rəqəmi onluqdan və onluq rəqəmi təklikdən 3 vahid az olan cəmi neçə üçrəqəmli ədəd var?

Cavab: 147, 258, 369.

Tapşırıq 4. Rəqəmləri cəmi 4 olan mümkün üçrəqəmli ədədləri yazın.

Cavab: 400, 310, 301, 130, 103, 220, 202, 112, 121, 211,

Tapşırıq 5. Bərabərliyin doğru olması üçün lazım olan əməl işarəsini qoynu.

Cavab:

- a) $12 \cdot 1 = 12$, $12 : 1 = 12$;
 b) $12 + 0 = 12$, $12 - 0 = 12$;
 c) $17 + 28 = 28 + 17$,
 $17 - 28 = 28 - 17$;

- a) $12 \dots 1 = 12$;
 b) $12 \dots 0 = 12$;
 c) $17 \dots 28 = 28 \dots 17$;
 ç) $(9 \dots 4) \dots 2 = 9 \dots (4 \dots 2)$.

- ç) $9 + 4 + 2 = 9 + (4 + 2)$,
 $(9 \cdot 4) \cdot 2 = 9 \cdot (4 \cdot 2)$,
 $(9 + 4) - 2 = 9 + (4 - 2)$,
 $(9 - 4) - 2 = 9 - (4 + 2)$.

Tapşırıq 6. Nöqtelerin yerinə hansı ölçü vahidlərini yazmaq lazımdır bərabərlik alınsın? Bütün mümkün variantları nəzərdən keçirdin.

Cavab:

- a) $400\text{sm} < 7\dots$;
 b) $2\text{km}40\dots < 2040\text{m}$;
 c) $3\dots > 3000\text{q}$;
 ç) $5\dots 8\dots = 508\dots$;
 d) $800\dots = 80\dots$;
 e) $249\dots > 249\dots$

- a) $400\text{sm} < 7\text{m}$,
 $400\text{sm} < 7\text{km}$;
 b) $2\text{km}40\text{dm} < 2040\text{m}$,
 $2\text{km}40\text{sm} < 2040\text{m}$,
 c) $3\text{s} > 3000\text{q}$,
 $3\text{t} > 3000\text{q}$,

- d) $800\text{mm} = 80\text{sm}$,
 $800\text{ sm} = 80\text{dm}$,
 $800\text{ dm} = 80\text{m}$,
 $800\text{ s} = 80\text{t}$,

- ç) $5\text{m}8\text{sm} = 508\text{sm}$,
 $5\text{dm}8\text{mm} = 508\text{mm}$
 $5\text{s}8\text{kq} = 508\text{kq}$,
 $5\text{sm}^2 8\text{mm}^2 = 508\text{mm}^2$,
 $5\text{dm}^2 8\text{sm}^2 = 588\text{m}$
 $5\text{sr}8\text{il} = 508\text{il}$;

- e) $249\text{km} > 249\text{m}$,
 $249\text{km} > 249\text{dm}$,
 $249\text{km} > 249\text{sm}$,
 $249\text{km} > 249\text{mm}$,
 $249\text{m} > 249\text{dm}$,

- $249\text{m} > 249\text{sm}$
 $249\text{m} > 249\text{mm}$,
 $249\text{dm} > 249\text{sm}$,
 $249\text{dm} > 249\text{mm}$,
 $249\text{sm} > 249\text{mm}$,

Tapşırıq 7. Hansı rəqəmi yazmaq lazımdır ki, bərabərlik doğru olsun?

Cavab :

- a) $2\square\square + 1 = 3\square\square$;
 b) $\square 5\square - 300 = \square 6$;
 a) $299 + 1 = 300$;
 c) $700 + 80 + \square = \square\square 2$;
 ç) $\square 29\square + \square 0 = \square 0\square$;
 d) $\square 4\square\square - 1 = \square 99$;
 e) $65\square - \square\square\square - 7 = \square 0\square$;

- a) $299 + 1 = 300$
 b) $356 - 300 = 56$;
 c) $700 + 80 + 2 = 782$;
 ç) $290 - 90 = 200$;
 d) $291 - 90 = 201$;
 e) $293 - 90 = 203$;
 $294 - 90 = 204$;

- $295 - 90 = 205$;
 $296 - 90 = 206$;
 $297 - 90 = 207$;
 $298 - 90 = 208$;
 $299 - 90 = 299$;
 $300 - 90 = 210$;
 $301 - 90 = 211$;
 $302 - 90 = 212$;
 $303 - 90 = 213$;
 $304 - 90 = 214$;

Tapşırıq 8. Nə kimi dəyişiklik etmək lazımdır ki, aşağıdakı bərabərlik doğru olsun?

Cavab:

- a) $350 + 150 : 5 = 100$;
 b) $8 \cdot (4000 - 3900) = 800$;
 c) $16 : (604 - 600) \cdot 2 = 8$;
 ç) $234 \cdot (540 - 6 \cdot 90) = 234$

- a) $(350 + 150) : 5 = 100$,
 $350 + 150 : 5 > 100$,
 $350 + 150 : 5 = 380$,
 $70 + 150 : 5 = 100$;
 ç) *bərabərlik doğrudur.*

- ç) $234 + (540 - 6 \cdot 90) = 234$,
 $234 - (540 - 6 \cdot 90) = 234$,
 $234 \cdot (540 - 6 \cdot 90) < 234$,
 $234 \cdot (541 - 6 \cdot 90) = 234$,
 b) *bərabərlik doğrudur.*

Tapşırıq 9. Nöqtələrin yerinə elə ölçü vahidi yazın ki, bərabərlik doğru alınsın.

$$\begin{array}{ll} a) 3 \dots 5 \dots = 35sm; & b) 3 \dots 5 \dots = \dots \\ 3 \cdot 5 \dots = 305sm; & 3 \dots 5 \dots = \dots \\ 3 \dots 5 \dots = 350sm; & 3 \dots 5 \dots = \dots \end{array} \quad \begin{array}{ll} \text{Cavab:} & a) 3dm5sm = 35sm \\ 3m5sm = 305sm & b) 3dəq5s = 185s, \\ 3m5dm = 350sm & 3sut 5saat = 77saat, \\ 3il5ay = 41ay & \end{array}$$

Tapşırıq 10. Nöqtələrin yerinə elə vahidlər yazın ki, bərabərlik doğru olsun.

$$\begin{array}{ll} a) 4 \dots - 2 \dots = 38 \dots; & b) 4 \dots - 2 \dots = 2 \dots \\ 4 \dots - 2 \dots = 398 \dots; & 4 \dots - 2 \dots = 46 \dots \\ 4 \dots - 2 \dots = 3998 \dots; & 4 \dots - 2 \dots = 94 \dots \end{array} \quad \begin{array}{ll} \text{Cavab:} & a) 4t - 2S = 38S \\ 4S - 2kq = 398kq, & b) 4kq - 2kq = 2kq \\ 4kq - 2q = 3998q, & 4il - 2ay = 46ay \\ 4sut - 2saat = 94 saat & \end{array}$$

Tapşırıq 11. Düzgün olmayan $3m - 20sm = 10sm$ bərabərliyi düzəldərək nəticədə $3m - 20sm = 280sm$ alındı. Bu düzgün olmayan bərabərliyi yalnız bir döyişiklik etməklə daha necə düzgün hala çevirmək olar?

Cavab:

$$3dm - 20sm = 10sm$$

$$3m - 20sm > 10sm$$

Variasiyalı təfəkkürün inkişafı müstəqilliyyin inkişafına da səbəb olur. Bunun üçün şagirdlərə müxtəlif variantların axtarışına göstəriş vermək lazımdır. Tapşırığın icrası zamanı şagird üçün çoxlu sayıda variantın tapılması prinsipial əhəmiyyət kəsb etmir. On başlıcası odur ki, o, kənardan göstəriş olmadan özü müxtəlif variantları axtarmağa təşəbbüs göstərsin.

Tapşırıq 12. Kvadratların içərisinə hansı rəqəmləri yazmaq lazımdır ki, bərabərlik doğru olsun?

Cavab:

$$\begin{array}{lll} a) 700 : 10 = \square + \square; & a) 700 : 10 = 1 + 69 & c) 0 + 8 = 400 : 50 \\ b) 5 \cdot \square = \square - 400; & 700 : 10 = 2 + 68 \text{ və s}; & 1 + 8 = 450 : 50 \\ c) \square + 8 = \square : 50; & b) 5 \cdot 1 = 405 - 400 & 2 + 8 = 500 : 50 \text{ və s}. \\ d) 630 : \square = \square - \square & 5 \cdot 2 = 410 - 400 \text{ və s}. & d) 630 : 9 = 70 - 0 \\ & & 630 : 10 = 70 - 7 \\ & & 630 : 63 = 70 - 60 \text{ və s}. \end{array}$$

Tapşırıq 13. Sxem əsasında mümkün olan misalları tərtib edin.

Cavab:

$$\begin{array}{lll} a) \square\square + \square = \square\square\square; & a) 99+1=100; & c) 100-10=90; \\ b) \square\square - \square = \square\square\square; & 99+2=101; & 100-11=89 \text{ və s}; \\ c) \square\square - \square = \square\square; & 99+3=102 \text{ və s}; & 101-10=91; \\ c) \square\square\square - \square\square = \square\square; & 98+2=100; & 101-11=90 \text{ və s}; \\ d) \square + \square + \square = \square\square\square; & 98+3=101 \text{ və s}; & d) \text{olmaz}; \\ e) \square\square\square - \square - \square = \square & & e) \text{olmaz}. \end{array}$$

Tapşınq 14. Aşağıda göstərilən şərtlər əsasında sütunlar üzrə misallar göstərilsin.

a) Cavabı 300-dən böyük olmalıdır; b) birinci toplanan ikinci toplanandan 100 vahid kiçik olmalıdır; c) azalanın təklik və onluq mərtəbəsində vahid olmasın.

Cavab:

a) $567+354=921;$

$862-279=583;$

$293 \cdot 3=879;$

$792:2=396;$

$426-198+561=789$

$902-(165+367)=370 \text{ vəs}$

b) $179+279=458,$

$283+383=666,$

$367+467=834 \text{ vəs}$

c) $400-278=122,$

$600-467=133 \text{ vəs}$

Bələliklə, qeyd etdiyimiz çalışmalarda müxtəlif variantlarda həllin doğruluğunu təmin edən şərtlərin tapılmasına yönələn idrak fəallığı şagirdlərdə variasiyalı təfəkkürün formallaşmasına və inkişafına kömək göstərir.

Ədəbiyyat

1. Həmidov S.S., Hacıyev N.M. Məktəbin ibtidai siniflərində məsələ həlli təliminin nəzəri və metodik problemləri. Bakı, 2008.
2. Моро М.И. Математический диктант. «Начальная школа», М., 2007, №10.
3. Везричко Л.В. Развитие и изучение мыслительной деятельности учащихся на уроках математики. «Начальная школа», М., 2007, №8.
4. Антоненко Т.Е. Приемы занимательности на уроках математики. «Начальная школа», М., 2009, №5.
5. Шихалиев Х.Ш., Тагизаде Н.М. Диалогизация содержания обучения математике в I-IV классах как одно из средств развития речи и мышления учащихся. «Начальная школа», М., 2009, №5.

Резюме

В статье предлагается многовариантные задания, специально направленные на формирование определенного показателя развития варианты мышления: продуктивности, оригинальности и самостоятельности.

Summary

It is proposed multivariate exercise, specifically aimed at building a certain measure of development variability thinking: productivity, originality and self-reliance.

IV SİNİFDƏ KƏSRLƏR MÖVZUSUNUN TƏDRİSİNƏ DAİR DƏRS NÜMUNƏSİ

Rahilə ƏLİYEVA,

Məqsəd: Kəsr ədədlər haqqında şagirdlərdə təsəvvür yaratmaq.

- Məişətdə onlardan istifadə qaydalarını şagirdlərə öyrətmək.

- Ədədin hissəsinin tapılması qaydasını şagirdlərə öyrətmək.

Təchizat: dərslik, işçi vərəqləri, müxtəlif suallar, yeni dərsə aid materialar.

İş forması: böyük və kiçik qruplarla iş;

İş metodları və priyolları: müzakirə, beyn həmləsi, şaxələndirmə, Venn diaqramı, karusel.

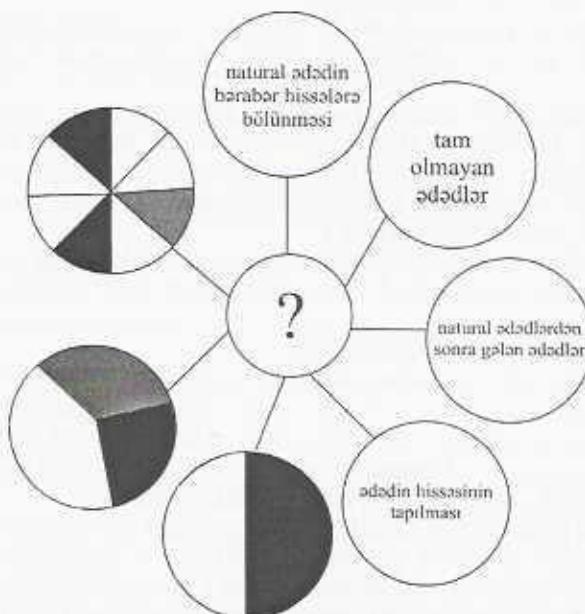
Resuslar: dərslik, işçi vərəqləri, həndəsi fiqurlar, diaqram, krossvord.

Dərsin gedisi

Motivasiya (problemin qoyuluşu)

Yazı taxtasında aşağıdakı şəkildə diaqram asılır.

Kim deyər diaqramda nə görürsünüz? Şagirdlər növbə ilə diaqramda gördüklorını izah edirlər.

— Uşaqlar, burada oxuduğumuz sözlər, izahını verdiyimiz şəkillər bizi hansıa mövzunun öyrənilməsinə yönəldir? Sual işarəsinin altında yazılmış və bütün yazılınları özündə birləşdirən bu riyazi anlayış bizim bugünkü dərsimiz olacaq. Söhbət nədən gedir?

Şagirdləri dinləyir və sual işarəsini götürürəm. Xorla «Kəsrlər» sözü oxunur. Yazı taxtasında dərsin adı yazılır. Indi kəsrlər mövzusunun tədqiqat sualını oxuyaq. Tablo yazı taxtasından asılır, xorla oxunur.

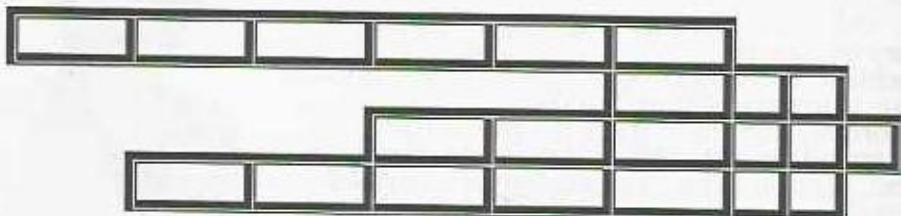
M — Kəsr ədədlər necə alınır?

Şagirdlərin kəsr ədədlər haqqında ilkin biliklərini üzə çıxarmaq üçün onları dinləyirəm.

- Bəs məişətdə ondan necə istifadə olunur? Kim gəlib, sadə təcrübə ilə məsələn, alma üzrində bunu göstərər?

Bir şagird almanın dörd bərabər hissəyə bölür və başqa bir şagird izahını verir.

- Keçmiş biliklərimizi təkrarlamaq (və yeni dərsin mövzusunu almaq) üçün belə bir krossvorda müraciət edək.

- 1) Məchulu olan bərabərlik.
- 2) Yaşı 100 - ü haqlayan vaxt ölçüsü.
- 3) Bölmə əməlinin komponenti.
- 4) Bütün tərəfləri bərabər olan şıfur.

Krossvord vasitəsilə kəsr sözünü alırıq.

- Uşaqlar, siz kəsrlər haqqında sadə biliklərə maliksiniz. İndi də gəlin bu biliklərimizi daha da genişləndirmək və möhkəmləndirmək üçün tədqiqat aparaq.

Bunun üçün sinif dörd qrupa bölünür. Bölmək üçün həndəsi şıfurlardan istifadə olunur. Hər qrup müvafiq olaraq adı həndəsi şıfuru daşıyan şıfurun ətrafında birləşir. Komandanın kapitanı seçilir. İşçi vərəqləri paylanır. Qurtardıqca yazı taxtasında asılır. Kapitanlar izah edir və alqışlanırlar (Bu proses məqalşaya əlavə kimi verilib.)

Dərsimizin I mərhələsini yekunlaşdırmaq üçün belə şəkli müraciət edək. Azərbaycan və onunla həmsərhəd olan dövlətləri əks etdirən xəritə ya taxtasında asılır.

- Şəkildə nə görürsünüz? (Qruplar izah edirlər.)

- Biz hansı dövlətlə müharibə şəraitində yaşayıraq?

- Torpaqlarımızın neçə faizi erməni işgalçlarının əlindədir?

Şagird Azərbaycan ərazisinin işgal olunmuş bir hissəsini xəritədə göstərir. Bunlar hansı rayonlarımızdır? Torpaqlarımızın bütövülüyü üçün biz nə etməliyik?

- Biz kəsrləri keçirik. Kim 20 %-i kəsrlə ifadə edər?

Dərsin birinci mərhələsi sona çatdı. Gəlin qrupları qiymətləndirək. Qiymət toplusu yazı taxtasından asılır və qiymətlər şagirdlərin arzusu ilə yazılır.

İkinci mərhələye başlamaq üçün dərslikdəki kəsr ədədlərə aid məsələlər götürülür. Onların həlli böyük qruplarla həyata keçirilir. I və II qruplar 532 nömrəli, III və IV qruplar isə 533 nömrəli məsələləri həll edirlər.

İkinci mərhələ qiymətləndirilir.

Üçüncü mərhələ yənə dərsliyə baxılır və burda misalları həll etmək üçün əvvəl karusel yolu ilə sual-cavab aparırıq. Suallar paylanır və dinlənilir.

534 nömrəli misalin birincisini I qrup, ikincisini isə II qrup həll edir.

535 nömrəli misalların birincisini III qrup, ikincisini isə IV qrup həll edir.

Üçüncü mərhələ qiymətləndirilir.

Dördüncü mərhələ möhkəmləndirmə xarakteri daşıyır.

Müstəqil məsələni hər qrupa bir üsulla (I qrupa ifadə ilə, II qrupa planla, III qrupa şəkil çəkməklə və IV qrupa şərtini yazmaqla) həll etmək tapşırılır. Grupdan bir nəfər yazı taxtasında qalanlar isə yerində həll edirlər. Həmişə olduğu kimi, möhkəmləndirmədə Venn diaqramından istifadə olunur.

- Uşaqlar, biz nəyə nail olduq? Nəyi öyrəndik?

Sağirdlər öyrəndiklərini sadalayırlar. Dərsimizin nəticəsi nə oldu?

- Kəsr ədədlər ədədi bərabər hissələrə bölüb, lazımları götürməklə alınır.

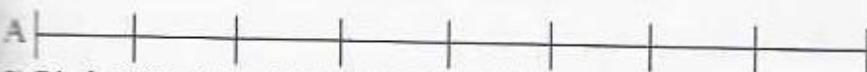
Qiymətləndirmə. Mərhələlərdə verilən qiymətlərdən ümumi qiymət çıxarılır. Ev tapşırığı: 534 və 535 nömrəli misalların qalanlarını yerinə yetirmək.

Əlavə

I qrup: (üçbucaq)

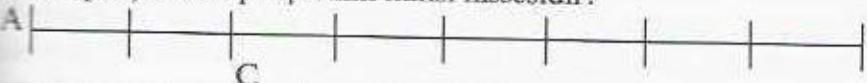
1) AB parçası neçə bərabər hissəyə bölünmüştür?

2) Bir fəsil ilin hansı hissəsini təşkil edir?

II qrup: (kvarat)

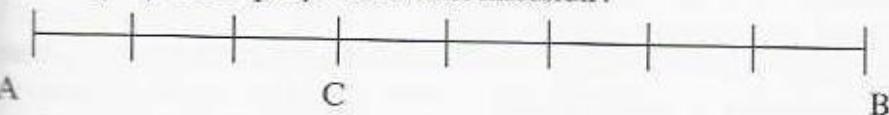
1) CB parçası AB parçasının hansı hissəsidir?

2) 20 dəqiqə bir saatın hansı hissəsidir?

III qrup: (bucaq)

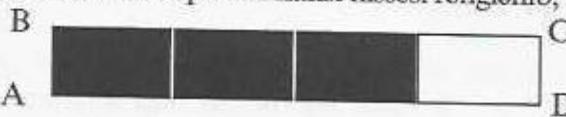
1) AC parçası AB parçasının hansı hissəsidir?

2) Saat 12 ilə 18 arası günün hansı hissəsidir?

IV qrup: (dairə)

1) ABCD düzbucaqlısının hansı hissəsi rənglənib, hansı hissəsi rənglənməyib?

2) Zalda 100 kişi və 20 qadın var. Qadınların sayı kişilərin sayının neçə hissəsidir?

KİÇİKYAŞLI MƏKTƏBLİLƏRDƏ ƏMƏYƏ HÖRMƏT TƏRBİYƏSİ

Əlihəddin CEKLİ,

Sumqayıt şəhər 43 nömrəli məktəbin müəllimi

Cəmiyyətimizin maddi sərvətlərini həmişə zəhmət adamları yaratmışlar. İstehsala başlayan sadə əmək adamları əsrler boyu onu təkmilləşdirmiş, yenisini yaratmış və müasir səviyyəyə çatdırmışlar. Əməksevər adamların adı el arasında hər zaman uca tutulmuşdur.

Milli təhsilimizə şifahi və yazılı ədəbiyyat nümunələrinə dahiyanə fikirlərə istinadən ya-naşlıqda görürük ki, tarixi-pedaqoji biliklərin, ümumi elmi qənaətlərin indiki vəziyyəti və səviyyəsi bir sıra obyektiv və subyektiv səbəblərə görə qənaətbəxş hesab edilsə bilməz. Əvvələ ona görə ki, Azərbaycan məktəbi və pedaqoji fikrinin tədqiqi uzun illər sosialist ideoloji paradiqmasının təsiri altında yaranmışdır. Bu sahənin öyrənilməsi ilə əlaqədar elmi-tədqiqatlar onilliklər ərzində cəmiyyətimizdə hakim olan sosializm prinsiplərinin təsiri, hətta nəzarəti altında folmalaşmışdır. İkincisi, sovet cəmiyyətində hakim siyasi ideoloji təsisatların sosial sıfarişini yerinə yetirən pedoqogika tarixçiləri istər-istəməz bu siyasi, inqilabi xalqın müdafiəçiləri kimi çıxış etməyə, sosial-siyasi təsisatlar üçün əlverişli olanları üzə çıxarmağa, aşkarlamaya və ya onları bu prizmadan dəyərləndirməyə alışmış, son nəticədə tarixi keçmiş olduğu kimi yox, arzu olunduğu məzmun və formada ictimai elmi röyə təqdim etmişlər.

Hazırda Azərbaycan təhsilinin yeni konsepsiyasında real zəminə əsaslanan bir fikir mövcuddur: bugünkü şagirdlər ölkənin sabahkı sahibləri, cəmiyyətin aparıcı qüvvələridir. Müasir dövrə şagirdlərin əməyə hörmət tərbiyəsinə bir də ona görə ciddi əhəmiyyət verilir ki, onlar təhsil ala-ala gələcək əmək həyatına hazırlanmalı, peşələr haqqında müəyyən təsəvvür və vərdişlərə yiyələnməlidirlər. Axı tərbiyə prossesinin bütün mərhələlərində əməyə və əmək adamlarına hörmət, məhəbbət vacib şərt kimi ortaya çıxır.

Burada şagird həm də valideynlərinin nümunəsini görür, onların əməyini, zəhmətini qiymətləndirməli, olur. Əmək tərbiyəsi ilə əlaqədar bir sıra vasitələrdən istifadə etmək vacibdir. Hər bir ibtidai sinif müəllimi ilk növbədə birincilər üzərində müşahidə aparmalı, məktəbəqədər dövrə onların məşğul olduqları, icra etdikləri əmək növlərini müəyyənləşdirməkla işə başlamalıdır. Uşaqlarla sorğu aparmaq, evdə, ailədə valideynlərin onlara hansı işi tapşırıqlarını və onların maraqlarını öyrənmək əhəmiyyətlidir.

Bəzən elə uşaqlara təsadüf etmək olur ki, onlar əməkdə heç bir maraqlı cəhət görmürlər. Belələri üçün əmək, iş cansixici olur, əzab-əziyyət sayılır. Təəssüf doğuran odur ki, bəzən hər cəhətdən tömin olunmuş valideynlər uşaqların nərmənəzlik böyümələrinə, zəhmətə qatlaşmamalarına özləri yol verirlər. Belə valideynlər deyirlər: «*Qoy əziz halamız əziyyətsiz böyüüsün. Nə qədər ki, sağıq, qoy sərbəst gəzib dolansın.*»

Təcrübə göstərir ki, uşaqları evdə əməyə cəlb edən alışdırən valideynlərin övladları məktəbdə ictimai-saydalı əməyə tez alışır və məktəbin ictimai həyatına həvəslə qoşulurlar.

Uşaqlar və valideynlərlə söhbətdən məlum olur ki, əksər ailələrdə işdən, əməkdən tamamilə təcrid edilmiş uşaq yoxdur. Bu, yaxşıdır, lakin necə? Uşaqlar əməyə, işə müntəzəm cəlb edilirlərmi? Təəssüf ki, yox. Ən nöqsanlı cəhət budur ki, uşaqlara bacarıq və vərdişlərin aşilanmasında çox vaxt müntəzəmlik gözlənilmir, işin icra qaydaları onlara lazımlıca başa salınır. Bunu nəzərə alaraq valideynlərlə xüsusi söhbətlər aparılmalı, fikir mübadiləsi edilməlidir.

İbtidai siniflərdə əmək hazırlığı, təsviri incəsənət, təbiətşünaslıq və, ana dilinin tədrisində əməyə və əmək adamlarına hörmət tərbiyəsi üzrə geniş imkanlar var. Dərsdə hər mövzu üzrə xüsusi suallar hazırlanmalı, əyani vasitələrdən istifadə edilməli, uşaqların sualları ətrafında şərhlər aparılmalı və nəticə çıxarılmalıdır.

Məktəbdə əməyə və əmək adamlarına hörmət tərbiyəsi üzrə işi əlisba təlimi dövründən başlamaq imkanı var: məsələn, «S» hərfini öyrədərkən əvvəl «sünbüllə» və «səməni» şəkilləri üzrə söhbət aparılmalıdır. Sonra müsahibə yolu ilə sünbüllün əhəmiyyəti, onun nə qədər böyük zəhmətlə yetişməsi və çörəyə işə elin sərvəti, ölkənin qüdrəti olması haqqında ətraflı məlumat verilməlidir. Dərsin effektli olması üçün sınıfə bugda dəni, sünbüll, səməni, çörək və bir az da torpaq gətirilməlidir. Söhbət zamanı yerin şumlanması, toxumun seçilib təmizlənməsi, səpinə hazırlanması, cürcəməsi və ona göstərilən qayğı, sünbüllün əmələ gəlməsi, yetişməsi, biçilib-döyülməsi, təmizlənib-qurudulması, üyüdülməsi, ondan xəmir yoğrulub çörək bişirilməsini şagirdlərin yadına saldıqdan sonra ümumi nəticənin çıxarılmasını, çörək süfrəyə gələnədək neçə-neçə peşə sahibinin rəngarəng əməyinin sərf olunması barədə danışmaq şagirdlərin özlərinə tapşırılmalıdır.

Dərsin gedişində şagirdlər belə bir nəticəyə gəlirlər: «*Torpaq olmasa, həyat da ola olmaz.*» Məhz ona görə də hər bir adam torpağı sevməli, əməklə böyüməli, əməyin qədrini bilməklə əməkçi insanlara hörmət dərk etməlidirlər.

Sonra onlar müəllimin köməyi ilə çörəyə və əməyə aid bir neçə atalar sözləri də söyləyirlər.

«Çörək elin sərvətidir», «Çörəyin qədrini bilməyən, çörəksiz qalar», «Qılınc açmayan qapını çörək açar», «Əməksiz yemək olmaz», «İnsanı əmək ucaldır» və s.

Səməd Vurğunun aşağıdakı sözləri də asorizm xarakteri daşıyır.

Torpağa düşməsin havayı bir dən,
Çörək bol olarsa, basılmaz Vətən.

Səməd Vurğun.

Müəllim tədris prossesində bir qayda olaraq şagirdlərdə əməyə və əmək adamlarına hörmət tərbiyə etmək və onlarda əməyə maraq yaratmaq üçün bütün fənnlərin imkanlarından geniş istifadə etməlidir.

Əməyə və əmək adamlarına hörmət dahi şairimiz Nizami Gəncəvinin əsərlərindən bizi məlumdur. N. Gəncəvidən götürülmüş «Kərpickəsən qoca» hekayəsində sənətə, əməyə və əmək adamlarına yüksək qiymət vermişdir. Qoca kərpickəsən öz əməyi ilə ruzi qazanır, o, hələ gənclikdən əlini bu sənətə öyrədir ki, səhəri gün başqalarına əl açıb xəcalət çəkməsin:

Onun üçün öyrətdim ki, əlimi bu sənətə,
Bir gün sənə əl açıb düşməyim xəcalətə.

Şagirdlər əməksevər qoca ilə əməyə xor baxan əsilzadə kimi bizə tanış olan cavan oğlanı müqayisə edirlər. Onlar hekayədə təsvir olunan qoca və cavan oğlan haqqında belə qənaətə gəlirlər: Qoca ağıllıdır, əməyi sevəndir, sadədir, əməyi yüksək qiymətləndirir. Heç kəsdən minnət götürməyəndir. Heç kəsə əl açmayıandır, öz əməyi ilə dolanandır. Cavan oğlan lovğadır, tənbəldir, əməyə xor baxandır, özünü sevəndir, dayaz düşüncəli, böyüklərə qarşı diqqətsizdir, ancaq səhvini başa düşəndir.

Mətnlə əlaqədar şagirdlər üçün aşağıdakı beyt nümunədir:

Əməkdir insanın başının tacı,
Əməksiz bir həyat, bibərdən acı.

Şagirdlər şüurlu surətdə dərk edirlər ki, bütün sənətlər yaxşıdır. Həyatda alnıaçıq, öz əlinin zəhməti ilə yaşamaq üçün hər bir kəs müasir peşələrə yiyələnməli, öz əməyi, sənəti ilə ucalmalıdır. Dahi şairimiz N. Gəncəvidən götürülmüş bu mənzum hekayədə zəhmətkeş qoca ən yüksək zirvəyə qaldırılır. Kərpickəsən qocanın heç nöyi, hətta paltarı da yoxdur, otdan köynək geymişdir. Qızmar günəş altında kərpic kəsir, çörək pulu qazanır. O, ağır zəhmətlə yaşasa da, mənəviyyatca çox ucadır. Kəskin cavabı ilə ona həqarətlə baxan gənci utandırır, onu düz yola qaytarır.

Nizaminin «Xosrov və Şirin» əsərindəki Fərhad da zəhmət adamıdır. O, çox hünərlidir. Onun gücü ilə Bisütün dağı əriyir:

Polad yüz dağ olsa, yənə də, inan
Vurub parça-parça dağıdar insan,

deyən Nizami insan gücünü yüksək zirvəyə qaldırır.

II sinifdə Hikmət Ziyanın «Mənim babam» şerinin tədrisində də qocanın bir an belə işdən ayrılmadığı izah edilməlidir. Bağçada işləyən

baba torpağı belləyir, ağac əkir, torpağa qulluq edir. Oğlu ona: «*Təqəüdə çıxmalısan, sənə işləmək olmaz*» deyəndə o, belə deyir:

Ay oğul, əlim ayrılsa işdən,

İnan elə bilirom, daha yaşamıram mən!

Bu şeri təhlil edərkən müəllim şagirdlərə müraciətində Hikmət Zianın nə demək istədiyini öyrədərsə, təbii olaraq şagirdlər suala düşünülmüş cavab verirlər:

— *Şair bu şerində «İnsan əməklə yaşamalıdır», «Əməksiz həyat ola bilməz», «İnsanın özünü də əmək yaratmışdır», «İnsan əməyi sevməli, özündə əmək vərdişləri tərbiyə etməlidir».*

Belə mövzuların köməyi ilə müəllim ölkəmizin gələcəyi və tərəqqisi, xalqımızın səadəti, xoş güzəranı üçün əməyi sevmək, əmək adamlarına hörmət etmək və yaxşı işləmək hissələrini aşılıya bilər.

Yaxşı tərbiyəçi əmək adamları ilə şagirdlərin görüşünün keçirilməsinə böyük əhəmiyyət verir. Bu görüşlərin kiçik qəblərə necə güclü təsir göstərdiyini təcrübəmizdə çox müşahidə etmişik. Bir məsələni də unutmaq olmaz. Bu cür görüşləri istehsalatın özündə, uşaqların valideynlərinin çalışdıqları kollektivlərdə keçirmək faydalıdır. Elə hesab etmək olar ki, bu cür görüşlər daha əyani, səmərəli və təsirli olar. Valideynin işinin nümunəsi əsasında uşaqlarda əmək təlimi, əməyə və əmək adamlarına hörmət hissi aşılanması yaxşı nöticə verir.

Ədəbiyyat

1. Y.Ş. Karimov, «İslahata uğurla başlayaqq», «İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə», Bakı, 1999, № 2.
2. Əjdər Ağayev, «Vətəndaş təhsili günümüzün zəruri tələbidir», «Azərbaycan məktəbi», Bakı, 2004, № 1.
3. Əlhəddin Paşayev, «Əmək təlimi məşğələlərində (dərslərində) əməyə və əmək adamlarına hörmət tərbiyəsi», «Azərbaycan Elmi», Bakı, 2007, № 01 (19), səh. 32-37.
4. Əlhəddin Cekli, «İslam dini və ailədə uşaqların əmək tərbiyəsi», «Dövlət və Din» İctimai fikir toplusu, (№ 1 (15)), Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi, Bakı – yanvar-fevral 2010, səhifə: 168-175.

Резюме

Сегодня отношение подрастающего поколения к уважению труду и этическому воспитанию различается от предыдущих лет. Это прежде всего связано с требованиями рыночной экономики. В школе развитие молодёжи в сопернической среде требует еще больше актуализма.

Summary

Today the attitude to the upbringing of the growing generations differs thoroughly from the previous year. First of all it is related to the demands of market economy. So it makes urgent preparing the youth demanding to adapt to the more competitor environment at schools.

İNKLÜZİV TƏHSİL

Vüsalə MAHMUDOVA,

*Mingəçevir şəhəri, Ruslan Muradov adına
texniki-humanitar liseyin müəllimi*

Müstəqil Azərbaycanın təhsil sistemində strateji əhəmiyyətli qlobal islahatların aparılmasına ulu öndərimiz Heydər Əliyevin «Təhsil sahəsində İslahatlar programı»ni imzalamasından sonra başlanılmışdır.

Bu gün respublikamızda qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar xüsusi tipli məktəblərdə, İnternatlarda və ya evlərdə təhsil alırlar. Onların sağlamlığı ilə bağlı qarşıya çıxan problemləri ümumtəhsil məktəblərində təhsil almaları üçün ciddi maneə yaradır. Bir çox ölkələrdə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar normal uşaqlarla birlikdə uşaq bağçalarına gedir və ümumtəhsil məktəblərində təhsil alırlar. Bu cür integrativ təhsil **inklüziv təhsil** adlanır.

Son illər dönyanın inkişaf etmiş ölkələrində insanları düşündürən məsələlərdən biri məhz sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsilidir. Cəmiyyətin hər bir üzvünün bərabərhüquqlu şəxsiyyət kimi formalasması, əqli, fiziki imkanlarının məhdudluğundan asılı olmayaraq, hər bir şəxsin təhsil almaq hüququna malik olması ön plana çəkilən məsələlərdəndir.

İnkülüziv təhsilin məqsədi sağlamlıq imkanları məhdud olan insanların cəmiyyətə integrasiyasını stimullaşdırmaq və onu reallığa çevirməkdir. Bu prosesdə hamının tələbatını ödəyəcək sistemin yaradılması vəzifəsi də qarşıya qoyulur.

İnkülüziv təhsil programı nəinki fiziki qüsurları olan uşaqların, həm də onları əhatə edən insanların həyatını dəyişir. İnkülüziv təhsilin təşkil olunduğu məktəblərdə təkcə xüsusi ehtiyacı olan uşaqlara deyil, bütün uşaqlara dəstək verilir. Bu dəstək onlara müvəffəqiyyət qazanmağa, kollektivdə birgə yaşayışın dəyərini anlamağa kömək göstərir.

İnkülüziv təhsilin prinsipi odur ki, birgə təhsil alan uşaqların cəmiyyətdə birgə yaşamaları, cəmiyyətə integrasiyası zəruridir. Məqsədimiz bu uşaqların cəmiyyətdən kənardə qalmamalarıdır. Əgər belə uşaqları cəmiyyətdən təcrid etsək, onlar cəmiyyət üçün yetkin vətəndaş kimi formalasmayacaq, itiriləcəklər. Cəmiyyətdə elə bir şərait olmalıdır ki, səhəhəndə problemləri olan insanlar öz çətinliklərini hiss etməsinlər. Cəmiyyət tolerant və humanist olmalıdır. Ümumiyyətlə, cəmiyyəti elə

hazırlamaq lazımdır ki, o, məhdud imkanlı insanları özündən itələməsin, əksinə onlara kömək etsin. Əks halda bu cəmiyyəti sağlam adlandırmaq olmaz.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyevin sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlara göstərdiyi diqqət və qayğı təqdirə layiqdir. İlham Əliyevin məlum sərəncamı ilə təsdiq edilmiş «Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təhsilinin təşkili ilə əlaqədar İnkışaf Programı (2005-2009-cu illər)» bu sahədə qarşıda duran vəzifələrin həllinə xüsusi təkan vermişdir. Belə ki, 2005-ci ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinə «Xüsusi ehtiyachi uşaqların (məhdud sağlamlığı olan) təhsilinin təşkili haqqında» 5 il müddətli program qəbul etdi. Programa əsasən Təhsil Nazirliyinin rəhbərlik etdiyi Əlaqələndirmə Şurası yaradıldı. Program qarşıda mühüm məqsədlər qoyur:

- xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsil hüququnun yerinə yetirilməsi;
- belə kateqoriyadan olan uşaqların hamısı üçün bərabər təhsil şəraitinin yaradılması;
- integrasiyalı təlimə keçidin reallaşdırılması;
- təhsil müəssisələrində bütün uşaqların təhsili üçün bərabər imkanların yaradılması;
- dövlət himayəsində olan uşaqların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi;
- müvafiq təsnifata uyğun olaraq bütün kateqoriyalardan olan xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların ölkə üzrə qeydiyyatının aparılması və təhsilə cəlb edilməsi;
- xüsusi təhsil müəssisələrinin maddi-texniki və tədris bazasının müasir standartlara uyğunlaşdırılması.

Bu gün Heydər Əliyev Fondu ölkənin birinci xanımı, Milli Məclisin üzvü, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərliyi ilə bu sahədə səmərəli iş aparılır. İnkluziv təhsilin tələbləri nəzərə alınmaqla yeni məktəblərin inşası və təchizatı buna misal ola bilər.

İnkluziv təhsilin inkişafına yeni təkanı ölkə prezidenti İlham Əliyevin «2006-2015-ci illər üçün uşaq evlərindən və internatlardan olan uşaqların ailələrə verilməsi» üzrə Dövlət Programı haqqında sərəncamı oldu.

İnkluziv programların tətbiq olunmasının məqsədə uyğunluğunun sağlanması aşağıdakılardır:

1. *İnkluziv təhsildə iştirak etmək insanın başlıca hüququdur.*
 - Bütün uşaqlar bərabər səviyyədə olçatan təhsil programlarında mənalı iştirak etmək hüququna malikdir.

- Bütün uşaqların qiymətləndirilməsi vacibdir. Onlar qüsurlu olduqlarına və ya təhsildə çətinlik çəkdiklərinə görə ayrı-seçkiliyə məruz qalmamalıdır.

2. İnkluziv programlar qabaqcıl təhsil təcrübəsinin əksidir.

- Xüsusi tələbatlı uşaqlar, bir qayda olaraq, qat-qat yaxşı nəticələr göstərirler.

- İşə sədaqət və müvafiq dəstəkləmə şəraitində inklüziv təlim tədris mənbələrindən daha effektiv istifadəni ifadə edə bilər.

3. İnkluziv programlar demokratik cəmiyyətin dəyərlərini əks etdirir.

- İnkluziv programlar uşaqlara səbirli olmayı və fərdi fərqləri təbii hal kimi qəbul etməyi öyrədir.

- Bütün uşaqların başqa adamlarla dostluq münasibətləri yaratmağa və real aləmdə həyata hazırlanmağa kömək edən təhsilsə ehtiyacları var.

- İnkluziv programlar qorxu hissini azaldır, dostluq, hörmət və qarşılıqlı anlamanın yaranmasına kömək edir.

İnkluziv təhsilin keyfiyyəti xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqları qəbul etmək üçün yaradılmış mühitin onlara uyğunlaşdırılmasından çox asıldır. Belə ki, bu gün inklüziv siniflərdə valideynlərlə müntəzəm ünsiyyətin təmin edilməsi vacibdir. Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsilsə cəlb edildiyi siniflərdə valideynin könüllü iştirakı müəllimə sinifdə daha çox və səmərəli iş görməyə şərait yaradır. Valideynin iştirakı onların öz uşağının problemlərin həllinə necə çalışdığını müəllimin izləməsinə imkan verir. Bu isə integrativ təlimdə mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Təcrübə göstərir ki, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlarla iş zamanı yaranan biləcək problemlər yaxşı işlənmiş ünsiyyət kanalları olduqda asanlıqla həll edilir. Bu halda, müəllim və valideynlər problem yaranarkən onun həlli üçün istinad nöqtəsinə malik olurlar.

İnkluziv təhsil üzrə pilot layihəsi əsasında işləyən siniflərdə dərsler tez-tez müşahidə edilir, dinlənilir, onların geniş müzakirəsi təşkil olunur. Layihənin tətbiq edildiyi digər təhsil ocaqlarında bu sahədə aparılan işlər daim işlənilir. Orada çalışan müəllimlərin qabaqcıl iş təcrübələrindən məqsədyönlü istifadə edilir. Bu gün Azərbaycanda inklüziv təhsilin əhatə etdiyi təlim müəssisələrinin sayı 28-ə çatdırılmışdır. (14 ümumtəhsil məktəbi və 14 uşaq bağçası). Azərbaycan Respublikasında inklüziv təhsil Dövlət Təhsil Nazirliyinin dəstəyi ilə həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və Dölyaya Baxış təşkilatının birgə inklüziv (integrasiyalı) təhsil üzrə pilot layihəsinin tətbiqinə başlanılmışdır. Dölyaya Baxış təşkilatının maliyyə dəstəyi ilə respublikamızın bir sıra şəhər və rayonlarının ümumtəhsil məktəblərində 2005-2006-cı tədris ilindən liseyimizdə hazırda inklüziv (integrasiyalı)

təhsil üzrə pilot layihəsinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar 6 sinif fəaliyyət göstərir. Həmin siniflərdə hər birində 2 uşaq olmaqla xüsusi qayğıya ehtiyacı olan 12 şagird integrasiyalı təhsilə cəlb edilmişdir. Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şagirdləri integrasiyalı təhsilə cəlb etmək üçün liseyimizdə müəllimlərin, şagirdlərin və valideynlərin iştirakı ilə konfranslar, iclaslar, debatlar, dəyirmi masalar, sərgilər və s. tədbirlər həyata keçirilir.

Bu sahədə aparılan işlər göstərir ki, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların internat tipli və xüsusi məktəblərdə deyil, sağlam şagirdlərin təhsil aldiqları ümumtəhsil məktəblərində təhsilə cəlb edilmələri böyük tərbiyəvi əhəmiyyətə malikdir. Təhsilin integrativ şəkildə təşkili xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqları cəmiyyətdən və yaşıdlarından təcrid olunmaqdən xilas edir, onlarda özünə inam yaradır, sağlam uşaqlarda isə onlara mərhəmət, toleranlıq, qayğı hissələrinin formallaşmasına gətirib çıxarır.

Ümumiyyətlə, inklüziv siniflərdə işləmək müəllimdən həm bilik, bacarıq, həm böyük həvəs, diqqət, həm də yüksək insanı keyfiyyətlər tələb edir. Artıq 4 ildir ki, inklüziv sinifdə köməkçi müəllim vəzifəsində çalışıram. Bu müddətdə hər bir şagirdə fərdi yanaşmağa, onları qayğı ilə əhatə etməyə, hər bir şagirdin fərdi ehtiyacını ödəyən stimullaşdırıcı mühit yaratmağa çalışıram.

Dərs dediyim IV sinifdə Rafael İbrahimov «Polimorf dislaliya» diaqnozu ilə təhsilə cəlb edilib. Nitqindəki müəyyən qüsurlar ona dərs oxumaqda çətinlik törədirdi. İlk gündən məqsədimiz bu qüsurları qismən də olsa, aradan qaldırmaq idi. Bunun üçün əvvəl valideynin bu işə yaxından köməyindən, psixoloq və loqopedin xidmətlərindən yetərinə istifadə etdim. Sonra programda nəzərdə tutulan müşahidələrdən başladım. Müəyyən etdim ki, Rafael nə məktəbdə, nə ailədə, nə də cəmiyyət arasında nitqindəki qüsuruna görə özünü itirmir, sərbəstdir, fəaldır. Bu isə çox vacib idi.

Müşahidələr tədricon dərs prosesində praktik məşğələrlə əvəz edildi. Sinif müəllimi Əfəndiyeva Elnarə ilə birlidə elə bir mühit yaratmağa çalışdıq ki, Rafael uğur qazana bilsin.

Məktəbin rəhbərliyi, müəllim, valideyn, şagird, psixoloq və loqopedin birgə fəaliyyəti nəticəsində görülən kompleks iş yüksək nəticə əldə etməyə imkan verdi.

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsilə keçidini inkişaf etdirmək üçün özünü millət təssübkeşi sayan hər kəs əlindən gələni əsirgəməməlidir və onların ətraf aləm ilə ünsiyətə girmələri üçün şərait yaratmalıdır. Mən də bu işin mürəkkəbliyini anlayaraq müəllim olduğum üçün qürur hissi duyur və bu layihənin köməyi ilə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların həyatının daha uğurlu, daha xoşbəxt olacağına inanıram.

Inklüziv təhsil çoxşaxəli, böyük bir layihədir. Layihənin ən böyük uğuru isə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlarda özlərinə inam hissini

güclənməsidir. Bu layihəyə qoşulan gənc müəllimlərin hələ təcrübə mübadiləsinə, maariflənməyə ehtiyacları çoxdur. Bu baxımdan Təhsil Nazirliyinin və Dünyaya Baxış Azərbaycan təşkilatının nümayəndələrinin keçirdikləri görüşlər və təlimlər böyük rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. «Azərbaycan müəllimi», 11 aprel, 2008-ci il. №3
2. Hana öz əsil arabasında, Bakı, 2006.
3. Обзор национальной образовательной политики. Высшее образование и исследования в Российской Федерации. «Весь мир», М., 2000. С. 15.

Резюме

Инклюзивное образование

В статье нашли свое отражение цели инклюзивного образования, целе устремленность применение инклюзивной программы, качество инклюзивного образования, опыте работы на основание инклюзивного оброзования.

Цель инклюзивного образования у людей, которых ограниченное здоровье стимулирование интеграции в обществе и превращение его в реальность.

Summary

Инклюзивное формирование

In article have found the reflexion of the purpose инклюзивного формирования, it is whole tendency применения инклюзивной programs, quality инклюзивного образования, an operational experience on the basis инклюзивного оброзования.

The purpose инклюзивного оброзования at which people limited здоровье integration stimulation in a society and transformation into реальность.

QRAMMATİK ÇALIŞMALAR VASİTƏSİLƏ NİTQ VƏ TƏFƏKKÜRÜN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ

Aliyə BABASOVA,
Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun magistri

İbtidai siniflərdə sadə qrəmmatika kursu fonetika, morsologiya, sintaksis və leksikanı əhatə edir. Şagirdlərin nitqinin inkişafında bunlarla tanışlıq böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Qrammatik çalışmalar dörslikdə ardıcılıq və sistematiplik prinsipinə əsaslanaraq verilir.

İbtidai siniflərdə qrəmmatikanın tədrisinə fonetika bölməsi ilə başlanır. «Səs və hərf» mövzusu üzrə verilən çalışmalar şagirdlərə nitq səslərini düzgün eşitmək, onları düzgün tələsfüz etmək, yazıda hər bir sözi müvafiq hərfə işarə

etmək vərdişləri aşayır. Şagirdlər bir çox sözlərin yazılışı ilə tələffüzü arasındaki fərqi, yəni bütün sözlərin deyildiyi kimi deyil, başqa cür yazılığını praktik şəkildə öyrənirlər. Şagirdlərdə səs və hərfi fərqləndirmək vərdişini möhkəmləndirmək məqsədilə *sac-sac*, *duz-duz*, *göl-gül*, *qala-qaya* kimi sözlərin səs-hərf tərkibinin müqayisəli təhlili üzrə çalışmalar çox faydalıdır.

Morfoloji çalışmalar isə dilin morfoloji quruluşunun öyrənilməsinə kömək edir. Morfoloji biliklərin mənimsənilməsi və praktikada tətbiq olunmasında morfoloji çalışmaların böyük rolu var. İbtidai siniflərdə morfoloji çalışmalar sözün tərkibi, kök və şəkilçi arasındaki münasibətlərə, sözlərin quruluşca növlərinə, nitq hissələrinin öyrənilməsi ilə əlaqədar verilə bilər. Həm sözlərin tərkibi, həm də nitq hissələrinin öyrənilməsi ilə əlaqədar çalışmalar şagirdlərdə orfoqrafik vərdişlərin yaranmasına, dil üzrə biliklərin genişlənməsinə xidmət edir. Sözlərin əmələ gəlməsi, tərkibi ilə əlaqədar çalışmalar şagirdlərdə söz yaradıcılığı bacarığını formalaşdırır. Müxtəlif yollarla əmələ gələn mürəkkəb sözlər ilə əlaqədar çalışmaların yerinə yetirilməsi şagirdlərin söz yaradıcılığı qabiliyyətini inkişaf etdirir.

II sinifdən şagirdlərin tanış olduğuları nitq hissələrinin tədrisi zamanı rəngarəng çalışmalarlardan istifadə etmək olar. İlk növbədə bu çalışmalar «əşya» və «söz» anlayışları arasındaki fərqi başa düşməyə kömək etməlidir. Belə çalışmalarda şagirdlər müxtəlif sözləri müqayisə etməklə öyrənirlər ki, onların bir qismi əşyani, ikinci qismi əşyaların hərəkətini üçüncü qismi əşyaların əlamətini bildirir. Şagirdlər sualların köməyi ilə sözlərin necə dəyişməsi, onların qrammatik əlamətləri və qrammatik mənaları ilə tanış olurlar.

Verilmiş cümləni genişləndirmək, yarımcıq cümləni tamamlamaq, cümlədəki sözlərə sual verməklə onlar arasındaki mövcud əlaqəni müəyyənləşdirmək, ayrı-ayrı sözlərdən cümlə qurmaq, cümlədəki sözləri dəqiq mənada işlətmək, şəkilçiləri bir-biri ilə uzlaşdırmaq kimi sintaktik çalışmalar şagirdlərin nitqinin dolğun, dərin məzmunlu, düzgün və dəqiq olmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Cümlə üzvləri haqqında anlayış şagirdlərin çətin mənimsədikləri mövzulardan biridir. Çalışmalar vasitəsilə şagirdlər cümlədəki sözlərin hər birinin cümlənin hansı üzvü, hər birinin yeri, funksiyası, suali olduğunu öyrənirlər.

Cümlə üzərində işin nitq inkişafına xidməti etməsi üçün məntiqi vurğu ilə əlaqədar çalışmalarlardan istifadə etmək olar. Bunun üçün vurgunu verilmiş cümlədə hər bir sözün üzərinə salmaqla mənanın necə dəyişdiyini göstərmək faydalıdı. Eyni fikri təhrif etmədən müxtəlif formada ifadə etmək üzrə çalışmalar da nitq və təfəkkürün inkişafı baxımından faydalıdır.

Lügət üzrə çalışmalar lügət-qrammatik və lügət-orfoqrafik olmaqla iki qismə ayrıılır. Əgər birinci növ hər hansı sözün hansı nitq hissəsinə aid olmasını müəyyənləşdirməyi, sözə qohum sözləri, sinonim, antonim tapmağı, çoxmənalılıq üzrə məşq etməyi, sözləri qruplaşdırmağı və s. tələb edirsə, ikinci növ çalışmalar heç bir qayda ilə yoxlanmayan, yaxud qrammatik əlamətlərin mürəkkəbliyinə görə yazılışı çətin olan sözlərin yazılıması üzrə işləməyi tələb edir. Leksik çalışmalar lügət ehtiyatının zənginləşməsinə, nitqinin emosional, ifadəli və təmiz olmasına kömək edir.

Qrammatik çalışmaların şagirdlərin fikri əməliyyatının xarakterinə görə də müxtəlif növləri vardır. Çalışmaların bəziləri verilmiş qayda və tərifi şüurlu dərk etməyə, bəziləri söz və cümlələrin təhlil-tərkibinə, bəziləri qarşılaşdırma, təsnifetmə, qruplaşdırma və s. fikri əməliyyata xidmət edir. Təhlil-tərkib, təsnifetmə, qruplaşdırma, qarşılaşdırma vəs. xarakterli çalışmalar daha çox təfəkkürlə six bağlıdır. Söz və cümlələrin təhlil-tərkibi ilə əlaqədar çalışmalar şagirdlərdə hadisələri təhlil və tərkib bacarığı formalaşdırır. Belə çalışmalar vasitəsilə şagirdlərdə orfoqrafiya və orfoepiya vərdişləri yaratmaq mümkündür. Qarşılaşdırma, təsnifetmə, qruplaşdırma və s. ilə əlaqədar çalışmalar mücərrəd təfəkkürün inkişaf səviyyəsindən asılıdır. Bu növ çalışmalarda şagirdlər müxtəlif qrammatik anlayışları, hadisələri müqayisə edir, oxşar və fərqli cəhətləri müəyyənləşdirməyi bacarırlar.

Qrammatik çalışmalar formasına görə həm şifahi, həm də yazılı olur. Bəzən yazılı çalışmalarə hazırlıq məqsədilə şifahi çalışmalarдан istifadə edilir.

Şagirdlərin iştirakına görə qrammatik çalışmalar, fərdi və kollektiv olmaqla, iki yerə ayrıılır. Kollektiv çalışmalar zamanı müəllim sinfə tapşırıq və ya sual verir. Bu sual ətrafında bir neçə şagirddən necə düşünüdüyüni, tapşırığı necə yerinə yetirəcəyini öyrəndikdən sonra ən düzgün cavab kollektiv tərəfindən qəbul edilir və hamı tapşırığı yerinə yetirir. Ola bilər ki, müəllim sinfə tapşırıqla əlaqədar heç bir xəbərdarlıq, izahat verməyin. Hər kəs onu başa düşdürü şəkildə yerinə yetirir. Alınan cavablar şagirdlərin fərdi fəaliyyətinin nəticəsi olur.

Dərs zamanı şagirdlərə fərdi yanaşmayı unutmaq olmaz, çünki sinifdə hamının dərk etmə qabiliyyəti, təfəkkürü eyni səviyyədə inkişaf etmir. Zəif oxuyan şagirdlərlə əlaçiya eyni çalışmanızı vermək olmaz. Çalışmaq lazımdır ki, onların hər birinin səviyyəsinə uyğun tapşırıq hazırlanınsın. Daha çox kollektiv çalışmalar nitq və təfəkkürün inkişafına xidmət edir.

Dərslikdəki çalışmalar nəzəri-metodik cəhətdən nə qədər düzgün olsada sinfin qrammatik hazırlığından, çalışmanın mətninin həyatla, yaxud coğrafi şəraitlə əlaqəsindən, şagirdlərin nitq xüsusiyyətlərindən və s. asılı olaraq dəyişikliyə məruz qala bilər. Müəllim çalışmanızı elə dəyişməlidir ki, orada verilən məzmun itməsi, nəzərdə tutulmuş bilik və bacarığın aşilan-

ması başqa formada olmaqla, nitq və təfəkkürün inkişafı məqsədi unudulmasın.

Müəllim nəzarət etməlidir ki, qrammatik çalışmalar şagirdləri yormasın, onların marağını artursın. Bu məqsədlə çalışmanın həlli zamanı müvafiq əyləncəli qrammatik oyun təşkiletmək faydalıdır. Əyləncəli çalışmalar zehni fəaliyyətin elə təzahür formasıdır ki, onun tələbi ilə həm hiss üzvləri, həm də təfəkkürün tərkib hissələri fəal iş növünüə çevrilir.

Qeyd etdiklərimizi əyani şəkildə göstərmək üçün III sinifda interaktiv təlim metodları ilə təşkil olunmuş bir dərs nümunəsini nəzərdən keçirək.

Mövzü: Xüsusi isimlər

Məqsəd:

a) xüsusi isimlərlə tanışlıq;

b) həm müstəqil, həm də qrupda məlumatları əldə etmə bacarığını inkişaf etdirmək;

c) qrammatik çalışma zamanı əməkdaşlıq, kollektiv əməyə münasibət formalasdırmaq;

ç) nitqi və yaradıcı təfəkkürü inkişaf etdirmək.

Dərsin tipi: induktiv;

İş forması: kiçik qruplarla iş;

Metod və priyomlar: əqli hücum, əyləncəli qrammatik oyun;

Resurslar: dərslik, işçi vərəqləri, tablo.

Dərsin gedışı:

Salamlaşmaq, canlandırma məşğəlesi: «İki söz»

Uşaqlar düzülür hər biri növbə ilə öz adının baş hərfi ilə başlayan iki söz deyir: məsələn, Tural adlı oğlan *torpaq* və *traktor* sözlərini deyir. Məşğələ belə davam edir.

1. Motivasiya (5 dəq.)

Müəllim kiçik bir hekayə oxuyur: «Qış idi. Şaxtadan hər yerdə su donmuşdu. Mərdanla Azad məktəbə hazırlaşırıdalar. Anaları çay qoymaq istəyirdi. O, balaca qızı Şəfiqədən axşam doldurub bayırda qoyduğu saxsı səhəngi götürməyi tələb etdi. Qız səhəngi götürən kimi qulpu əlində qaldı. Anası onu danlamağa başladı. Bunu görən Mərdan dedi: «Ana, açılanma. Su donub buz olanda höcmi genişlənir və qab partlayır.»

Müəllim hekayəni oxuyub qurtardıqdan sonra bir qrup sözlər yazılmış tablonu yazı taxtasından asır, tablodakı sözlərə fikir verməyi tələb edir.

ana Həcər	oğul Mərdan	qız Şəfiqə
--------------	----------------	---------------

Tədqiqat suali:

- Cədvəldəki sözlər arasındaki oxşar və fərqli cəhət nödən ibarətdir? Nə üçün bəzi sözlərin baş hərfi böyük yazılib?

Şagirdlər bir-bir ayağa qalxaraq oxşar və fərqli cəhətləri izah edirlər. Yardımcı sualların köməyi ilə «Xüsusi isimlər» başlığı alınır.

2. Kiçik qruplarla tədqiqatın aparılması (15 dəq.)

Sinif hər birində 5 şagird olmaqla kiçik qrupa bölünür. Hər qrupa tapşırıq təqdim edilir.

1-ci qrupun tapşırığı: Çalışma 170. Oxuyun. Bəzi sözlər nə üçün böyük hərfə yazılib? Böyük hərfə yazılmış sözləri seçib köçürün.

Vətənimiz Azərbaycandır. Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhəridir. Azərbaycanda Gəncə, Naxçıvan, Sumqayıt, Mingeçevir, Şirvan kimi iri şəhərlər var. Kür, Araz, Alazan, Tərtər, Samur çayları Azərbaycana həyat verir. Kür onların ən böyüydür. Araz çayı Sabirabadda Kürə qovuşur. Kür çayı Xəzər dənizinə tökülür. Xəzər dənizi ilə Rusiyaya, Qazaxistana, Türkmenistana və İrana getmək mümkündür.

İSCI VƏRƏQƏİN NƏTİCƏLƏRİ

Çalışmada verilmiş şəhər və ölkə adlarını seçib aşağıdakı krossvordda üfqı istiqamətdə yazın:

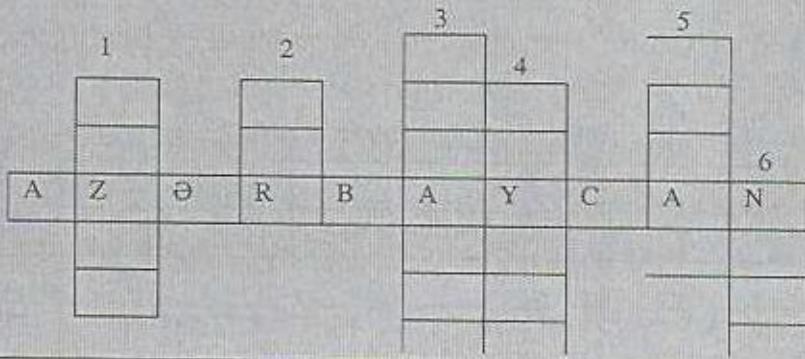
1				A					
				Z					
2					Ə				
					R				
3									
4				B					
5				A					
6					Y				
7					C				
8					A				
9					N				

2-ci qrupun tapşırığı: Çalışma 171. Oxuyun. Qarşı-qarşı yazılmış sözlərə fikir verin. İkinci sözlərin ilk hərfi nə üçün böyük yazılib?

Adam – Elxan, göl – Goy göl, respublika – Azərbaycan, dəniz – Xəzər, dağ – Savalan, küçə – Neftçilər, çay – Kür, inək – Qızıl, it – Alabaş.

İŞÇİ VƏRƏQƏİ №2

- Çalışmada verilmiş heyvan adlarından başka bütün xüsusi isimləri şaquli vəziyyətdə krossvordda yerləşdir:

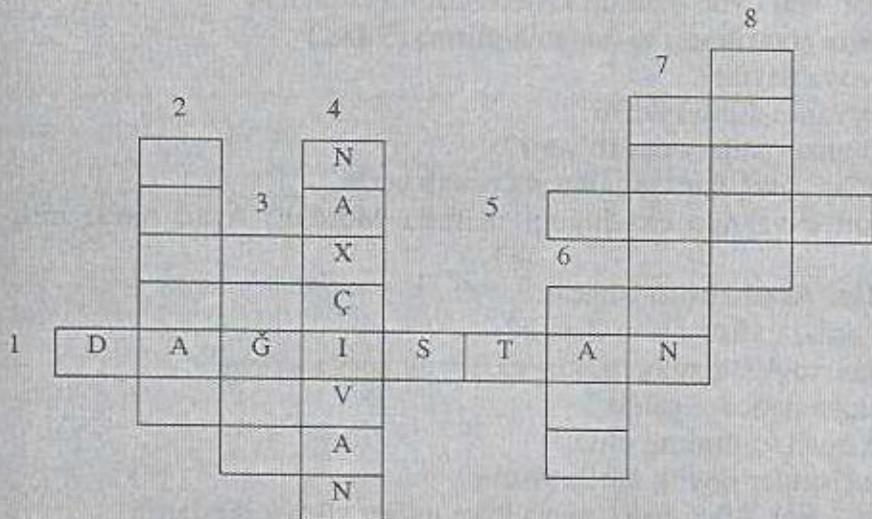

3-cü qrupun tapşırığı: Çalışma 172. Köçürün. Xüsusi isimləri böyük həriflə başlamağı unutmayın.

muğan, bakılı, naxçıvanlı, qafqaz, iranlı, dağıstan, qazaxlı, baki, şəhər, dağıstanlı, naxçıvan, şəhərli, kənd, muğanlı, ukrayna, qazax, qafqazlı, kəndli, ukraynalı, iran, türk, gürcüstan, başqırd, rus, qazaxıstan, özbək,

İŞÇİ VƏRƏQƏİ №3

- Çalışmada verilmiş xüsusi isimləri aşağıdakı krossvordda üfüqi və şaquli istiqamətdə yerləşdir:

4-cü qrupun tapşırığı: Çalışma 173. Xüsusi isimləri seçib köçürün.

hindistan, türkiyə, rusiya, moldova, qırğız, özbəkistan, fin, qırğızistan, türkmən, moldovan, finlandiya, türkmənistən, hind, azərbaycan.

İŞÇİ VƏRƏQƏİ №4

- Verilmiş çalışmada -stan şəkilçisi ilə bitən xüsusi isimləri aşağıdakı cədvəldə yerləşdirin:

1								
2								
3								
4								
5								
6								

3. İnfomasiya mübadiləsi (10 dəq.)

Qruplar öz işini təqdim edirlər. Qruplar arasında məlumat mübadiləsi aparılır. Müəllim və şagirdlər bir-birini diqqətlə dinləyirlər. Hər qrupdan bir nəfər verilmiş əlavə tapşırığı yazı taxtasında çəkir.

4. İnfomasiya müzakirəsi (5 dəq.)

İnfomasiyanın müzakirəsi təşkil edilir. Qruplar bir-birinə suallar verir, əlavələr edirlər. Hər qrup özünün krossvordunu təhlil edir.

5. Nəticələrin çıxarılması və ümumiləşdirmə (5 dəq.)

M.- İsim nəyə deyilir?

Ş.- İsim əşyanın adını bildirir.

M.- İsim hansı suallara cavab verir?

Ş.- İsim kim?, nə?, hara? suallarına cavab verir.

M.- Dərsin əvvəlində oxuduğum mətnində Mərdan, Azad hansı nitq hissəsidir?

Ş.- Mərdan, Azad xüsusi isimdir.

M.- Niyə onlara xüsusi isim deyilir?

Ş.- Mərdan və Azad adam adıdır və böyük hərfə yazılsın.

M.- Biz hansı nəticəyə gəldik?

Ş.- İsim xüsusi və ümumi olur.

Ş.- Xüsusi isimlər böyük hərfə yazılsın.

Ş.- Adam, şəhər, ölkə, dağ, çay və küçə adları xüsusi isimlərdir.

6. Yaradıcı tətbiqetmə (2 dəq.)

- On beş xüsusi isim yaz və nə olduğunu qarşısında qeyd et.
- Xüsusi isimlərdən istifadə edərək beş cümlə qur.

7. Qiymətləndirmə və refleksiya (3 dəq.)

Gruplar bir-birlərini bir neçə meyar əsasında qiymətləndirirlər. Dörs yekunlaşır.

Ədəbiyyat

1. Həsənov M., Bəhmənova C. İbtidai siniflərdə fəal və interaktiv metodlardan istifadənin nəzəri-praktik məsələləri. Bakı, 2009.
2. Hüseynov H.Q. Əyləncəli qrammatik oyunlar, ADPU-nun mətbəəsi, Bakı, 2009.
3. Kərimov Y.Ş. Ana dilinin tədrisi metodikası, «Nasir» Bakı, 2005.
4. Kərimov Y.Ş. Təlim metodları, «RS Poliqraf»MMC, Bakı, 2009.
5. Kərimov Y.Ş., Kərimova E.Y. II sinifda Azərbaycan dili dörsələri, «Nasir» Bakı, 2005
6. Kərimov Y., Xudiyev N. Azərbaycan dili III sinif, Dərslik, «Azərbaycan» Bakı, 2006

Резюме

Грамматические упражнения развивает речь и познания у учащихся начальных классов и подготавливает их для усвоения следующих этапов курса.

Summary

Grammatical works speech and develop of the thinking of (the) pupils of primary class and it prepares them deeply to perceive the next stages of the course.

ŞƏXSİYYƏT MƏKTƏBDƏ FORMALAŞIR

Məhsəti **QAZIYEVA,**

*Zaqatala şəhər Humanitar Fənlər Gimnaziyasının müəllimi,
«Ən yaxşı müəllim» müsabiqəsinin qalibi*

Azərbaycanda yeni cəmiyyətin qurulması təhsildə də yeni münasibətlərin yaranmasını tələb edir. Bu gün ümumtəhsil məktəbləri qarşısında duran başlıca vəzifə yaddaşyönümlü təhsildən şəxsiyyətyönümlü təhsilə keçidə vətənsevər, azadlıqsevər, öz xalqı və cəmiyyəti üçün faydalı olmayı bacaran gənclər yetişdirməkdir.

Artıq iki ildir ki, fənn kurrikulumu tətbiq olunur. Fənn kurrikulumunun tətbiqi, hər bir dərsdə fəal təlimdən istifadə etməyin mümkün

olması dərslərimin daha maraqlı keçməsi ilə fərqlənib. Fənn kurrikulumu tətbiq olunan dərs ənənəvi dərsdən tamamilə fərqlənir. Şagirdlərin daim fəaliyyətə cəlb edilməsi, onlarda yaradıcılıq, təşəbbüskarlıq, müstəqillik formalasdır. Şagirdlər daim axtarışda, tədqiqatda olurlar. Şagirdlərin təlimə marağı, özünü inamı artır. Onlarda təqdimetmə, təhliletmə, müqayisə, özünü, yoldaşlarını, dərsi qiymətləndirmə qabiliyyətləri üzə çıxıb. Şagirdlər dərsin fəal iştirakçısına çevriliblər. Onlar daim axtarışda olur, yaşlarına uyğun kəşflər edir, hər bir dərsdə yeni bir nəticəyə gəlirlər.

Nəticələr göz qabağındadır. Dərsin forması tamamilə dəyişib. Dərsdiskussiyaya çevrilib. Hər gün şagirdlərlə birgə yeni bir kəşfə, dərsdə yeni nəticələrin alınmasına nail oluruq. Dərs təkçə sinif daxilində möhdudlaşdır: dərs-ekskursiya, dərs-muzey, dərs-diskussiya mənimsəmədə böyük rol oynayır.

Standartlar əsasında qurulan dərslər, standartlar əsasında hazırlanmış məqsəd, qiymətləndirmə, əvvəlcədən hansı dəqiq nəticənin gözləndiyini bilməyim dərsi həmin istiqamətdə yönəltməyə imkan verir. İKT-dən istifadə etməklə elektron dərslər hazırlanıram. Xüsusilə, standartlara əsaslanaraq şagirdlərin marağına, cəmiyyətin tələbinə uyğun dərs qurmağın mümkünlüğünün şahidiyəm.

Yeni dərslik kompleksi, xüsusilə «Riyaziyyat» dərsliyi, deyərdim ki, biz müslimlərin işini asanlaşdırıb. Dərsin hər mərhələsi üçün tapşırıqların olması dərsi maraqlı, rəngarəng keçməyə imkan verir: məsələn, «Vurma»

mövzusunu keçərkən indiyə qədər vurmayı yalnız vurma cədvəlini əzbərlətməklə kifayətlənirdik və vurma əməlini eyni toplananların cəmi kimi izah edərkən birinci vuruq toplanan, ikinci vuruq isə eyni toplananların sayı kimi qəbul edilirdi. İndi isə, birinci vuruq qrupların sayı, ikinci vuruq isə qrupdakı əşya sayı kimi qəbul edilir. Bu da dərsin şagirdlər tərəfindən daha asan dərk edilməsinə səbəb oldu. Koordinat şəbəkəsi, yüzlük kvadratdan, ədəd oxundan, ədədin iki qatı, üç qatı, dörd qatından istifadə edən şagird vurma cədvəlini əzbərləyərək yox, dərk edərək öyrənir. Hələ 5-ə qədər vurmayı keçən şagird 8×8 -in cavabını, $4 \times 8 = 32$, 32-nin iki qatı 64 olduğunu özü düşünərək tapır. Başqa biri $5 \times 8 - 10$ 3×8 -in hasilərinin cəmini hesablamaqla tapır. Şagirdlər hər gün axtarışdadır. Hər gün yeni keçilən dərs şagird üçün yeni axtarış, yeni kəşfdır.

Həyat bilgisindən bir-birindən maraqlı bölmələr, xüsusilə «Heyvanlar və quşlar aləmi» şagirdlərin marağına, onların dünyagörüşünün artmasına səbəb oldu.

Fənn kurrikulumunu tətbiq edən müəllim kimi bu gündən sonra da dərslərimi standartlar əsasında qurmağa çalışacağam. Tədrisin bu yeni metodu təhsilin qarşısında duran əsas tələbə, yeni insan tərbiyə etmək, hər bir şagirdi müstəqil düşüncəli şəxsiyyət kimi yetişdirmək, şagirdlərdə özünə, öz gücünə inam hissini aşılamaq kimi məqsədlərə çatmanın ən düzgün yoludur. Təbii ki, müəllimlərimiz bu vacib amili unutmamalı, tədrisdə amirlilik, passivlik kimi zərərli yanaşmadan əl çəkməlidirlər. Şagird yaradıcılığına şərait yaradılmalı, bir sözlə, hər bir dərsdə şagird üçün maraqlı olan interaktiv metodlardan istifadə edilməliir. Yeni dünyagörüşə malik müasir vətəndaşı yalnız bu cür yetişdirə bilərik.

ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ ПОДХОД К ДЕТЯМ В ПРОЦЕССЕ ТРУДОВОГО ВОСПИТАНИЯ

Хадиджа МАМЕДОВА,

старший преподаватель кафедры дошкольной педагогики АГПУ

Принцип индивидуального подхода, в решении задач трудового воспитания приобретает особо важное значение, потому что его пробелы неблагоприятно сказываются на нравственном облике, ребенка, его волевых качествах, отношении к учению, и интересу к знаниям.

А.С.Макаренко допускал, что ребенок может нерадиво относиться к трудовой деятельности, если он нездоров или еще не овладел нужным навыком.

«Большой же частью лень у ребенка развивается благодаря неправильному воспитанию, когда с самого малого возраста родители не воспитывают у ребенка энергии, не приучают его преодолевать препятствия, не возбуждают у него интереса к семейному хозяйству, не воспитывают у него привычки к труду и привычки к тем удовольствиям, которые труд всегда доставляет» (Макаренко А.С. Соч., т. ІV, с. 404). Развитие интереса к труду – процесс медленный, он требует надлежащего упорства и настойчивости, начиная с младшего дошкольного возраста.

В жизни детей дошкольного возраста труд не является доминирующей деятельностью. Ребенок по своим возрастным возможностям еще не созрел в достаточной мере для трудовых усилий: мышечный аппарат слабый, движения не координированы, внимание не устойчивое. Вместе с тем малышу присущи стремление к деятельности, самостоятельности, подражательности, интерес ко всему окружающему.

В организации трудового воспитания детей младшего дошкольного возраста, в подборе методов и наиболее эффективных приемов работы индивидуальный подход является закономерностью. Начинать его надо с изучения индивидуальных особенностей всех детей группы, в данном случае – с изучения уровня трудовых навыков. От этого зависит дифференцированный подход к детям: одним в самообслуживании требуется большая помощь, другим – незначительная, а третьим можно предоставить возможность самим выполнять посильную работу. Очень важно знать эти особенности, так как завышенные требования приводят к тому, что дети устают, теряют уверенность в своих силах. У них угасает интерес к труду, и в связи с перегрузкой даже возникает негативное отношение к любому трудовому процессу.

Необходимо согласовывать требования к ребенку со стороны детского сада и семьи, что бы они были едиными. Родители далеко не всегда проявляют внимание и терпение. Горопясь на работу, они стараются в целях экономии времени скорее одеть малыша, накормить, умыть. В результате у ребенка не формируются навыки самостоятельности в самообслуживании и, что самое опасное, создаются предпосылки для возникновения лени. А лень, как гласит народная мудрость, является «матерью всех пороков».

Результаты наблюдений за детьми обычно записываются в специальном дневнике.

Воспитатель, проводя наблюдения по изучению индивидуальных проявлений детей в трудовой деятельности, отмечает особенности воспитанников. К примеру – Лейла Т. – рослая, здоровая девочка очень любит трудиться. У нее явный интерес к труду. Она всегда находит себе дело. Из беседы с матерью выяснилось, что Лейлу приучали трудиться с

самых ранних лет и научили необходимым навыкам. С двух лет она вполне самостоятельна в самообслуживании.

Воспитатели младших групп широко используют также взаимопомощь детей. Выполнение таких поручений является началом общественно полезного труда.

Формированию у дошкольников интереса к труду помогает и работа в живом уголке. Вот к примеру, в группе всю зиму жил воробей, которого дети нашли и отогрели. С наступлением весны его выпустили на волю, а на его место вселился новый квартирант — ёж, о котором мальчики с помощью воспитателя тоже проявляли заботу — кормили, убирали клетку.

Очень полезно с разных точек зрения общение младших детей со старшими. Их совместная трудовая деятельность благотворно влияет на формирование нравственных качеств и тех и других. Организуя общение детей разных возрастов, необходимо соблюдать ряд условий: 1) нужно, чтобы оно было регулярным, а не от случая к случаю; 2) оно должно быть запланированным; 3) необходимо предварительно инструктировать старших: рассказать, что они будут делать у маленьких; объяснить, как следует обучать их определенным навыкам; подчеркнуть, что помогать малышам нужно только в тех случаях, когда им трудно справиться самостоятельно.

Есть дети, которые отличаются крайней медлительностью в своих действиях. Некоторые педагоги считают, что часто медлительность обуславливается леностью. Но в практике обычно наблюдается, что медлительные дети это прежде всего дети с определенной психической направленностью. Порученное задание они стремятся выполнить как можно тщательнее, аккуратнее, следовательно тратят на это больше времени и потому отстают от других.

На основании наших наблюдений можно выделить пять своеобразных подгрупп. К *п е р в о й* подгруппе следует отнести детей со стойкой трудовой направленностью, с хорошими практическими навыками, доброжелательным отношением к сверстникам. К *в т о р о й* детей с положительным отношением к труду, имеющие хорошие трудовые навыки, но проявляющие пренебрежение к сверстникам. К *т р е т ь е й* детей, склоняющихся от трудовых поручений, в том числе и тех, кто не участвует в трудовой деятельности из-за застенчивости. К *ч е т в е р т о й* детей, имеющих нестойкую трудовую направленность, срывы в поведении, склонных к конфликтам. К *п я т о й* детей, работающих хорошо и аккуратно, любящих трудиться, но проявляющие медлительность в выполнении трудовых заданий.

1. Нечаева Н.Г. Трудовое воспитание в детском саду. М., 1961.
2. Маркова Т.А. Воспитание трудолюбия у дошкольников. М., 1991.
3. Васильева М.А. Трудовое воспитание детей дошкольного возраста. М., 1984.
4. Нечаева В.Г. Воспитание дошкольников в труде. М., 1983.
5. Маркова Т.А. Приучайте маленьких детей к домашнему труду. М., 1961.

Summary

Thus the individual approach to labour activity is purposeful process and is closely connected with problems of labour education. In turn labour education of children is impossible without the thought over system of an individual approach which includes accurate statement of the purpose on the basis of studying of feature of children.

In the individual approach organization to children the great value has collective influence, public control, public opinion and a public assessment of works, and also contact to a family.

MUSIQI ÜZRƏ SINİFDƏNXARIC İŞLƏRİN KİÇİKYAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN ESTETİK TƏRBİYƏSİNƏ TƏSİRİ

İradə MURQUZOVA,
ARTPI-nin dissertanti

İncəsənətin ən geniş yayılan növü olan musiqi, xüsusi maraq göstərilər. Hələ məktəbəqədər dövrədə ana laylası ilə oyanıb hərəkətə gələn bu maraq sonradan ibtidai siniflərdə daha da inkişaf edir. Təəssüf hissi ilə qeyd etməliyik ki, məktəblərdə bu maraq lazıminca nəzərə alınmır, dinamik şəkildə inkişaf etdirilmir. Çox zaman musiqi və nəğmə dərsləri ana dili, riyaziyyatla əvəz olunur. Əgər əvvəlki illərdə dərsliklərin, tədris vəsaitlərinin çatışmaması ucbatından həmin vəziyyətə dözmək olurdusa, indiki dövrə belə vəziyyətlə heç cür razılışmaq olmur, çünki, respublikamızda uğurla həyata keçirilən təhsil islahatının indiki mərhələsində digər fənlərlə yanaşı, musiqi üzrə də müasir dərsliklər, şagirdlər üçün il dəftərləri və müəllimlər üçün metodik vəsaitlər nəşr olunmuşdur.

Kurikulumda musiqi üzrə qarşıya qoyulan vəzifələrin həcmi elədir ki, onları uğurla yerinə yetirmək üçün həm sinif-dərs məşğələlərindən, həm də sinifdənxaric işlərin müxtəlif formalarından kompleks şəkildə istifadə olunmalıdır. Kurikulumda bağlı qarşıya qoyulan vəzifələrlə əlaqədar şa-

girdlərə aşılanması lazım gələn bacarıq və qabiliyyətlərə diqqət edək. Şagird:

- mahni oxumaq qaydalarından istifadə edir, mahniların mətnlərini məzmununa görə səhnələşdirir;
- müxtəlif janrlı musiqi əsərlərinin melodiyalarının quruluşlarını müəyyən edir və onlara münasibət bildirir;
- musiqini emosional qavrayır, onun xarakterinə uyğun ritmik hərəkətlər edir;
- musiqi notlarının adlarını deyir və oxuyur, onları sadə musiqi alətlərində çalır.

Sual olunur, musiqi üzrə göstərilən bacarıq və qabiliyyətləri həftədə bir saat hesabı ilə keçilən musiqi dərslərində ibtidai sinif şagirdlərinə aşılamaq mümkündürmü?

Mütəxəssislər, bu işin nəzəri praktik məsələləri ilə məşğul olan müəllimlər həmin suala müsbət cavab vermir, cənki, ilk baxışda sadə görünən, həmin bacarıqların və qabiliyyətlərin aşılanması üçün uşaqlarla həftələrlə, aylarla məşğul olmaq lazım gəlir. Buna görə də musiqi dərsləri bu sahədə müəyyən səriştəsi olan müəllimlər tərəfindən keçilməli, həm də sinifdən xaric işlərin müxtəlif formalarından sistemlə istifadə olunmalıdır.

Yeri gəlmışkən qeyd edək ki, bu məsələyə münasibət də müxtəlif şəkildə özünü göstərir. Həm müəllimlər, həm də valideynlərlə apardığımız sorğuların cavabları da müxtəlifdir. Məsələn sorğuda iştirak edən 160 nəfər sinif müəllimindən 90 nəfəri şagirdlər üçün dəsdənkənar vaxtlarda xor dərnəyinin, 32 nəfəri isə rəqs dərnəyinin, 10 nəfəri hər ikisinin təşkilini vacib sayır.

Problemlə əlaqədar sorğu apardığımız 210 nəfər valideynlərdə də fikir ayılığı var. Valideynlərdən 65 nəfəri kiçikyaşlı məktəblilər üçün xor dərnəyinin, 40 nəfəri rəqs dərnəyinin, 30 nəfəri hər-hansı musiqi alətlərinin birində çalmağı öyrədən dərnəklərin təşkilini faydalı hesab edir.

Sorğuda iştirak edən 80 valideyndən 42-si musiqi üzrə sinifdən xaric işlərin məktəbdə deyil, məktəbdən kənar təhsil-tərbiyə ocaqlarında təşkil olunmasını daha məqsədəmüvafiq saydı. 33 nəfər isə, ümumiyyətlə, sinifdən xaric musiqi məşğələlərinin əhəmiyyətini başa düşməmiş, bu sahədə müəyyən işlərin, aparılmasına ehtiyac hiss olunmadığını bildirmişdi. Yalnız 5 nəfər müsbət cavab vermişdi.

Göründüyü kimi, söylənilən fikirlərin heç bir elmi-metodik əsası yoxdur. Əksinə, pedaqoji-metodik ədəbiyyatda digər sahələrdə olduğu kimi, musiqi sahəsində də sinifdən xaric işlərə ibtidai siniflərdən başlaması, kiçikyaşlı məktəblilərin maraq və zövqünü aşağı siniflərdən inkişaf etdirməyi zəruri sayırlar. Professor V.Xəlilov bu münasibətlə yazır: «İbtidai sinif şagirdlərinin bədii özfəaliyyətini genişləndirmək, dərnəklər, müxtəlif musi-

qi tədbirləri vasitəsilə onların estetik tərbiyəsinə qüvvətli təsir göstərmək mühüm vəzifələrdən biri kimi qarşıda durur.

Məhz sinifdənxaric işlər vasitəsilə şagirdlərin boş vaxtları səmərəli təşkil olunur, onlar xalq musiqisini, ümumiyyətlə, musiqi sənətinin ən dəyərli nümunələrini mükəmməl öyrənir, həmin sənət əsərlərinin əhəmiyyətini şüurlu surətdə dərk edirlər.».

Daha sonna prof. V.Xəlilov ibtidai məktəblərdə musiqi üzrə sinifdənxaric işlərin iki mühüm istiqaməti əhatə etdiyini göstərir. *Birinci istiqamətə* şagirdlərin bədii özfəaliyyətini inkişaf etdirən, onların musiqi ifaçılıq qabiliyyətlərini formalasdırıran dərnəkləri (xor dərnəyi; vokal qrupları; uşaq musiqi alətləri ansəmbli; xalq çalğı alətləri ansəmbli) daxildir.

İkinci istiqamətə isə daxildir:

- musiqi lektoriyası;
- musiqisevərlər klubu;
- musiqi viktorinasını.

Yuxarıda göstərilən sinifdənxaric iş formalarının hər biri mahiyyətinə və kiçikyaşlı məktəblilərin estetik tərbiyəsindəki mövqeyinə görə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla belə, problemlə bağlı müəyyən suallar da meydana çıxır.

Sual olunur, birinci istiqamətə aid olan xor, vokal, dərnəkləri, uşaq musiqi alətləri və xalq çalğı alətləri ansəmbli kimi sinifdənxaric işlər bütün məktəblərdəni təşkil olunmalıdır?

Bu suala həyati müşahidələr əsasında belə cavab vermək olar. Əgər məktəbin şəraitü (məşğələrin keçirilməsi üçün münasib otaqlar, musiqi alətləri ilə təmin edilmiş kabinetlər və s.), habelə burada çalışan musiqi müəllimlərinin peşə, ixtisas hazırlığı imkan verirsə, göstərilən dərnək və ansəmbilləri təşkil etmək, kiçikyaşlı məktəblilərin hər birini həmin məşğələrə cəlb etmək, onların musiqi-estetik zövqünü inkişaf etdirmək olar. Əgər belə bir imkan yoxdur, münasib bilinən dərnək və ansəmbillardan birini-xor dərnəyini təşkil etmək daha məqsədəmüvafiq sayılmalıdır.

Musiqi üzrə sinifdənxaric işlərin ikinci istiqamətinə daxil edilən işləri bütün məktəblərdə təşkil etmək mümkündür. Bu işdə məktəbin tərbiyə işləri üzrə direktor müavinləri, uşaq birliyi təşkilatlarının rəhbərləri, və musiqi müəllimləri maksimum fəaliyyət göstərməlidirlər. Həmin iş formaları üzrə fəaliyyətin sistemini aşağıdakı şəkildə nəzərə çatdırmağı məqsədəmüvafiq sayırıq:

I. Musiqi lektoriyası üzrə:

- lektoriyanın məşğələlərinin ayda bir dəfə keçirilməsi;
- lektoriyaya rəhbərlik edəcək müəllimin (yaxud valideynin) müəyyənləşdirilməsi;

- lektoriyada dinləniləcək mövzuların müəyyənləşdirilməsi;
- lektoriyada çıxış edəcək musiqi müəllimlərinin, yaxud əlaqədar mütəxəssislərinin müəyyənləşdirilməsi;
- musiqi lektoriyasının fəaliyyəti planının müvafiq güşədə əks etdirilməsi;
- lektoriyanın məşğələsinə aid elanın nəzərə çatdırılması.

II Musiqisevərlər klubu üzrə.

- musiqinin dinlənilməsi;
- musiqinin təhlili;
- müxtəlif musiqi alətlərində ifa.

Kiçikyaşlı məktəbliləri əhatə edən «*Musiqisevərlər klubu*»nun işinin bələ bir sistemlə aparılması bu sahədə müsbət nəticələrə gəlmək imkanı yaradır.

III Musiqi viktorinası üzrə:

«*Musiqi viktorinası*» daha geniş yayılma və təbliğolunma səviyyəsinə görə diqqəti cəlb edir. Kiçikyaşlı məktəblilər musiqi üzrə sinifdən xaric işlərin bu formasına xüsusi maraq göstərirler. Musiqi viktorinasının mütəşəkkil alınmasına zəmin yaradan tədbirlərin aşağıdakı sistemlə həyata keçirilməsi məqsədəməvafiqdir:

- musiqi viktorinasının hər hansı tədris ili ərzində neçə dəfə keçirilməsinin müəyyənləşdirilməsi;
- viktorina suallarını müəyyənləşdirərkən məktəblilərin bilik səviyyələrinin və onlar üçün nə dərəcədə maraqlı olmasının nəzərə alınması;
- şagirdlərin viktorinanın suallarına düzgün cavab vermələri üçün onların tədris ili ərzində musiqi dörsərində öyrəndiklərinin və əlavə mənbələrdən istifadə imkanlarının nəzərə alınması;
- viktorinada əks etdirilən sualların cavabına uyğun olaraq müvafiq musiqi nümunələrinin səsləndirilməsi üçün hazırlığın görülməsi;
- viktorina qaliblərini rəğbətləndirmək üçün müvafiq fəxri fərmanların və xatirə hədiyyələrinin hazırlanması.

Musiqi viktorinalarının daha maraqlı, məzmunlu keçməsi üçün kiçikyaşlı məktəblilər üçün xarakterik olan aşağıdakı sualları müəyyənləşdirib Bakıdakı H.Əliyev adına liseyin, 171 nömrəli məktəbin, Hacıqabul rayonundakı 1 nömrəli şəhər və Atbulaq kənd orta məktəblərinin sinif və musiqi müəllimlərinə təqdim etdik.

1. Azərbaycan musiqi folklorunda geniş yayılan nümunələr hansılardır? (aşiq havaları, muğamlar, mahnilar, rəqs melodiyaları).

2. Musiqi sənətində geniş yer tutan vokal musiqi nümunələri hansılardır? (mahni, romans, aria, ariozo və s.).

3. İnstumental musiqi nümunələri-janrları hansılardır? (rəqs melodiyaları, etüd, bəstəkarların ayrı-ayrı musiqi alətləri üçün yazdıqları kiçik və irihəcmli əsərlər, sonata, simfoniya və s.).

4. Uşaqlar, məktəblilər üçün daha çox yazib yaradan bəstəkarlar kimlərdir? (Oqtay Zülfüqarov, Oqtay Rəcəbov, Rəşid Şəfəq, Azər Dadaşov, Elnarə Dadaşova).

5. Dünyada məşhur olan «Cüçələrim» mahnısının müəllifləri kimlərdir? Həmin mahnı neçənci ildə yazılmışdır? (Qəmər Hüseynli, Tofiq Mütəlli-bov, 1948-ci ildə)

6. Uşaqlar üçün ilk «Qaraca qız» baletini Azərbaycanın hansı bəstəkarı yazmışdır? (Respublikanın xalq artisti bəstəkar Əşrəf Abbasov).

7. Dünyanın müxtəlif teatr-konsert salonlarında böyük məharəti ilə musiqisevərləri heyrətləndirmiş məşhur Azərbaycan dirijoru kimdir? (Xalq artisti, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Niyazi Tağızadə).

8. Görkəmlı Azərbaycan bəstəkarlarından kimləri tanıyırsınız? (Üzeyr Hacıbəyov, Müslüm Maqamayev, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Tofiq Quliyev, Rauf Hacıyev, Səid Rüstəmov, Cahangir Cahangirov, Süleyman Ələsgərov, Arif Məlikov, Şəfiqə Axundova, Ağabəci Rzayeva və b.).

9. Dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində Azərbaycan musiqisini müxtəlif mil-lətlərdən olan insanlara sevdirmiş məşhur Azərbaycan xanəndələri kimlərdir? (Bülbül Məmmədov, Rəşid Behbudov, Lütfiyyar İmanov, Şövkət Ələkbərova, Sara Qədimova, Zeynəb Xanlarova və b.).

Doqquz sualdan ibarət olan musiqi viktorigası yuxarıda göstərdiyimiz məktəblərin 480 nəfər ibtidai sinif şagirdini əhatə etməklə iki mərhələdə keçirildi.

Birinci mərhələdə şagirdlərə heç bir mənbə göstəriləmədi. Viktorina suallarına cavab verərkən «Musiqi» dörsliklərdən, habelə radio-televiziya verilişlərdən öyrəndiklərini yada salmağı tövsiyə etdik.

Birinci mərhələdə alınan cavablarla tanışlıq göstərdi ki, ibtidai sinif şagirdləri göstərilən suallara əhatəli, düzgün cavab verməkdə çətinlik çəkmişlər. Belə ki, onlar vokal və instrumental musiqi nümunələrini bir-birindən fərqləndirməkdə, uşaqlar üçün ən çox yazib-yaradan bəstəkarların adlarını, habelə uşaqlar üçün ilk balet əsərini yazan bəstəkarın adını göstərməkdə çətinlik çəkmişlər. Bu cəhət görkəmlı Azərbaycan bəstəkarlarından və xanəndələrindən bir neçəsinə sistemlə, müəyyən ardıcılıqla nəzərə çatdırılmasında da özünü göstərmişdir. Buna görə də viktorigə daxil edilən sualları dəyilməməklə onu *ikinci mərhələdə* təkrarlaması lazımlı bildik, lakin müəllimlərə, kitabxanaçılara tövsiyə etdik ki, viktorigənin sualları ilə əlaqədar lazımı kömək göstərmək məqsədilə şagirdlərə müvafiq mənbələrlə tanış olmaq imkanı yaratsınlar.

Ayna Uşaq Ensiklopediyasının musiqi sənəti ilə bağlı olan «Musiqi səmimiyyət məbədi» cildi ilə, habelə professor Vüdadi Xəlilovun «Məktəbli-

lərə musiqi haqqında» vəsaiti və digər müvafiq mənbələrlə kiçikyaşlı məktəbililərin tanış edilməsini məqsədəmüvafiq saydıq. Bir həftədən sonra şagirdlərin bu sahədə bilik səviyyələrini müəyyənləşdirmək üçün viktorinanın təkrar keçirilməsinə nail olduq. Həc şübhəsiz, əvvəlki mərhələ ilə müqayisədə nəticə daha yaxşı oldu. Şagirdlərin musiqi haqqında təsəvvürləri, bilik dairəsi daha məqsədə uyğun şəkildə nəzərə çarptı.

Viktorinanın ikinci mərhələsində şagirdlər xüsusi fəallıq göstərərək, musiqinin janr, əhatə dairəsi, estetik imkanları üzrə fikir və mülahizələrini daha dəqiq nəzərə çatdırmışlar. Deməli, musiqinin növləri, janr və formaları haqqında aydın təsəvvür yaratmaq üçün onları bu sahəyə düzgün istiqamətləndirən yaradıcılıq axtarışlarına sövq etmək, mütaliə vərdişlərini inkişaf etdirmək zəruridir. Məhz bu yolla kiçikyaşlı məktəbililər daha aydın şəkildə dərk edirlər ki, musiqi həyatınızın ayrılmaz hissəsidir. Musiqi insanlıqla qoşa yaranmışdır. Müasir məktəbililərin musiqi sahəsində müvafiq bilik, bacarıq və vərdişlərə malik olması eyni zamanda onların intellektual səviyyəsinin, şəxsiyyət zənginliyinin əsas göstəricilərindən biri kimi qiymətləndirilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Ümumtəhsil məktəblərinin I-IV sinifləri üçün fənn kurikulumları. Bakı, Təhsil, 2008.
2. Xəlilov V.C. Məktəbililərə musiqi haqqında. «Nərgiz», Bakı, 2002.
3. İbtidai məktəbdə sinifdən xaric işlərin təşkili. «Kövsər», Bakı, 2006.

Воздействие внеклассных работ по музыке на эстетическое воспитание школьников

Резюме

В статье характеризуются вопросы с эстетическим воспитанием младших в процессе преподавания музыки. Отмечается, что качество должно прививаться детям систематически и надолжном уровне. Так, встречаются уроками родного языка или же пением. Не используются достаточно возможности куррикулума в решении вопроса. Предлагается также в указанных выше целях подготовку сценариев соответственно содержание песен.

Influence of out-of-class works on music on the aesthetic Education of schoolboys Summary

In article questions with aesthetic education younger in the course of music teaching are characterised. It is noticed that quality should take root to children regularly and надолжном level. So, meet lessons of a native language or singing. Enough possibilities куррикулума in the question decision are not used. The scenario accordingly the maintenance of songs Is offered also in the purposes specified above preparation.

«HƏR KƏS YÜZ İL YAŞAMASA ...»

Ülkər ƏLİYEVA,

Xəzər rayonu Türkən qəsəbəsindəki 19 nömrəli məktəbin müəllimi

Təbiət insan həyatının ən qədim, ən etibarlı mənbəyi olmuşdur. Zaman keçdikcə həyat üçün yeni bir mənbəyə – elmi-texniki tərəqqiyə ehtiyac yarandı. Elmi-texniki tərəqqi öz inkişafında ələ bir mərhələyə gəlib çatdı ki, təbiətə qənim kosıldı. Bu problem bir ölkənin, bir qitənin deyil, bəşəriyyətin problemidir.

Artıq həyəcan təbili çalınmışdır. Problemlərin həlli üçün sazişlər, konvensiyalar yaradılıb. Azəryan da bu tədbirlərə qoşulur.

Respublikada ekoloji problemlərlə bağlı xeyli iş görülüb və görülməkdədir. Hörmətli prezidentümüz İlham Əliyev cənablarının 2010-cu ili «Ekologiya ilı» elan etməsi haqqında fərmanı bu məsələnin həlli istiqamətində görülən işlərin davamıdır.

Ekoloji təfəkkür hər bir insanda hələ kiçik yaşlarından başlayaraq yaradılmalıdır. Bu işdə uşaq bağçalarının, məktəbin rolu böyükdür.

Türkən qəsəbəsində yerləşən D.Cəbrayılov adına 119 nömrəli məktəbdə bu sahədə bir çox tədbirlər həyata keçirilir. Rəhbəri olduğum III sinifdə hazırladığım «Hər kəs yüz il yaşaması» adlı tədbirin ssenarisini oxucularımıza təqdim edirəm.

Səhnsə açılır. Uşaq üst-başı kirli şəkildə evə gəlir, anasını çağırır:

- Ana,gəl mənə yemək ver, ölüürəm acından.
- Ay oğul, get bir əl-üzünü yu,axı belə olmaz.
- Əllərimdə nə var e.... Tərtəmizdir.
- Otur ye,ay bala.

O, tez-tez yeməyə başlayır və deyir:

- Heç iştaham da yoxdur, daha yemirəm.
- Yaxşı, bu gün dərsindən neçə almışan?
- Həmişə neçə alıram e... «2» almışam.
- Niyə, ay oğul?
- Neyləyim, heç nə yadımda qalmır da...
- Get yuyun,dərslərini oxu.

Uşaq əlində kitab kresloya uzanıb, yuxuya gedir.Yuxuda milçək, sirkə, bit, qurd və mikrob görür. Onlar Beethovenin musiqisi sədaları altında, oğlanın ətrafında rəqs edirlər. Milçək əllərini bir-birinə sürtür:

- Bəh-bəh, əncir mürəbbəsinin iyi gəlir. Əcəb dodaqları var. Şirəli, yağlı indi yalayacağam.

Askarid - Yaxşı xam tapmışaq. O artıq bizim əlimizdədir (Əlini uşağın qarnına sürtür). Gör necə dişlərini qicayır, ağızının suyu axır. Onun bağırsaqlarında yaxşı yaşamaq olar.

Bit - Onun başı da pis deyil. Mən öz sirkə balalarımla burda yaşaya bilərəm.

Sirkə - Ana, biz onun başının dərisinə yapışaraq, onun qanını çökərik, böyüküb sənin kimi bit olarıq.

Həmi gülür. Səhnəyə mikrob gəlir.

Mikrob - Ha...ha...ha...! Mənim əziz dostlarım! Mən bu insandan intiqam alacağam. Onun bədəninə daxil olacağam, bədəninin bozi üzvlərini korlayıb, sıradan çıxarıacağam. Ha... ha... ha...! Onu, bilirsinizmi, nəyə çevirəcəyəm? Bax, buna (kənarda qoyulmuş skeleti göstərir).

Uşaq qışqırır, vurnuxur və oyanır. Ana səsə gəlir.

- Ay bala, nə olub, niyə qışqırırsan?

- Ay ana, ölürmə, qarnım, başım ağriyir.

- Ay aman, görəsən, uşaqa nə olub? Gedim həkim çağırıb.

Təcili yardımə zəng edir.

- Ay həkim, uşağım xəstələnib, ölüür, tez gəl.

- Ay xanım, xəstənin adını de. Nədən şikayətlənir? Ünvanınız necədir?

- Hə, uşağın adı Cavaddır. Qarnı, başı yaman ağriyir. Xanlar küçəsi, 1 nömrəli evdə yaşayırdıq.

- Gəlirik.

Həkim gəlib uşağa baxır.

- Sizin uşağınız gigiyena qaydalarına riayət etmir. Rəngi də çox solğundur. Yatanda dişlərini qıcırdır? Ağızının suyu axır? Qurdun əlamətləri var. İlk tibbi yardım göstərok, sabah müayinədən sonra müalicə kursu keçər.

Uşaq müalicə olunur, 10-15 gündən sonra səliqəli geyinmiş halda əlində çanta evə gəlir. Anası uşağın vəziyyətini soruşur:

- Ana, dərslərimdən «əla» qiymət almışam. Şəri yaxşı əzbərləmişdim, yaddaşım da yaxşılaşıb.

- Afərin, mənim balam!

Uşaq mahni oxumağa başlayır.

Yuyunuram mən özüm,
Çirkli olmayırlı üzüm,
Dirnaqlarım tərtəmiz,
Qoy gur gəlsin səsimiz.

Nəqarət:

Görən deyir qoçağam

Çox iştahla yeyirəm

Mən lap sağlam uşağam

Mən bütün uşaqlara

Həkimi dirləyirəm,

«Sağlam olun!» deyirəm

- Səhəri gün məktəbdə «Sağlamlıq günü» keçirilir.

Uşaqlar mahni oxuyurlar.

«Xoşbəxt olsun uşaqlar»

Hər uşaq bir çiçəkdir,
Gülümşayır günəşə,

Hər ana körpəsiylə,
Xoşbəxt olsun həmişə.

Nəqarət:

Dolsun gülüşləriylə,
Qoy yaxınlar, uzaqlar,
Dünyanın hər yerində

Xoşbəxt olsun uşaqlar,
Şağlam olsun uşaqlar.

Gələcəyə yol açan.
Ayaq izləri olsun.
Hər evə işiq saçan
Körpə gözləri olsun.

Nəqarət (təkrar)

Şagirdlərin hərəsi bir fikir söyləyir.

Ş.- Sağlamlıq bizim üçün hər şeydir. İnsan sağlam olanda həyatından da, təhsilindən da, işindən da zövq alır.

Ş.- Bədənimizdə olan hər bir üzvün, hər bir qışanın sağlam və ya xəstə olması özümüzdən asılıdır. Atalarımız nahaq deməyiblər ki: «Sağlamlığın qədrini xəstələr bilər». «Sağlamlıq ən böyük varlıqdır». «Sağlamlıq sultanhqdır». «Xəstəlik gəldim deməz, özü gələr». «Xəstəlik batmanla gələr, misqalla çıxar». «Hər kəs öz canının loğmanı olmalıdır». «Sağlam dilənci olmaq, xəstə varlı olmaqdan yaxşıdır».

Ş. - Əzizinəm xəstəlik,
Gələr deməz xəstəlik.
Gələndə çox tez gələr,
Getməsi gec xəstəlik.

Ş. - Xəstəyəm, bu dərd məndə,
Çarə məndə, dərd məndə.
Necə səssiz inləyim,
Canımda dərd dinəndə?

Ş. - Bədən sağlam olsa,
Saf olar söz də.
Süst adam süst olar,
Bədəndə, sözdə.

Ş. - Sağlıq böyük nemətdir

Qədrini bilmək gərəkdir.

Bu zaman səhnəyə əlləri çirkli, yerdən alma götürüb yeyən oğlan gəlir.
Uşaqlar gülürlər:

Ş. - Sən bir dayan, ay uşaq,
- Ay uşaq.
- Hirslənmə, güzgüyə bax.
- Güzgüyə bax.

Kirlidir yanaqlarım
Əllərin, barmaqların.
Al, bu sabun, bu da su,

Əl-üzünü təmiz yu.
Kir tutmasın dərini,
Təmizlə dişlərini.

Uşaq eşitdi bunu.
Tez götürdü sabunu
Yuyundu təmiz-təmiz

Oldu kirsiz-ləkəsiz.
Siz də təmizkar olun!
Həmişə sağlam olun!

Sağlam olmaq istəsən,
Gərək bunu biləsən.
Çox vacibdir təmizlik,

Düzungün, xeyirli qida,
Sağlam, davamlı yuxu,
Bunu bilməyir çoxu.

Əlində vanna tutmuş uşaq:
Əgər, hər gün çımməsem,
Necə sağlam olaram?

Xəstəliyə tutulub,
Saralaram, solaram.

Əlində daraq tutmuş uşaq :

Başımı daramasam,
Saçlarını yiğmasam

Heç kəs bəyanməz məni.
Mən heç sevilərəmmi?

Əlinda sıra, qayçı tutmuş uşaq:

Dişlərim yuyulmasa,
Dirnağım tutulmasa,
Əllərim çirkli olsa,

Üst-başım kirli olsa,
Bədənim zəifləyər,
Dönüb xəstə olaram
Mən yataqda qalaram.

Uşaqlar «Qoruyaq uşaqları» mahnısını oxuyurlar:

İnsanlar, qulaq asın,
Ürəyimin səsinə.

Yer, gəy bərabər olmaz
Bir körpə nəfəsinə.

Nəqarət:

Körpə nəfəsləriylə,
Ətlərləsin yer üzü,
Qoruyaq uşaqları,
Gələcək ömrümüzü

Neyləyar var-dövləti
Sağlamlığı bəsidi.
Valideyn məhəbbəti
Qəlbinin sevincidir.

– Qidalanma orqanizmin ən mühüm fizioloji tələbatıdır. Qidanın çox müxtəlif olmasına baxmayaraq, o yalnız altı maddədən ibarətdir: zülallar, yağlar, karbohidratlar, minerallar, vitaminlər və su.

Əllərində vitaminlərin adı yazılış lövhələr tutmuş uşaqlar oynaya-oynaya gəlirlər.

Vitamin E

Siz mənə yaxşı baxın,
Vitamin E-dir adım.
Mən olmayan bədəndə,
Qanazlığı baş verir.
Dişin atı qanayır,
Oynaqlar çox ağrıyır.
Mikroba,xəstəliyə,

Müqavimət olmayı.
Soğanda,sarımsaqla,
İtburnuda,limonda,
Portağal,qarağatda,
Yemiş, xurma, kartofda
Çox bolluca varam mən,
Hamiya lazımmam mən.

Vitamin B

Göl sən çox lovğalanma,
Vacibliyimi danma.
Mən olmasam, heç ürək,
Bax, normal işləyərmi?
Gözün yaxşı görərmi?

Vitamin D

Yığışdırın özünüzü,
Mən varam süddə, yağıda,
Əgər mən çatışmasam,
Qarın və baş böyüyür,
Ayaqlar və sümüklər,

Vitamin A

Bircə dayanın görək,
Biz sözümüzü deyək
Əgər orqanızmda,
A vitaminini olmasa,
Boy artımı ləngiyər,
Ağciyər, bağırsaqlar
Yamanca zədələnər,

Avitaminoz

Sevimlilər, əzizlər,
Xeyirli vitaminlər,
Sizsiz olduğum üçün
Mən bu günsə qalmışam.

Sənin sinir sistemin
Fəaliyyət göstərərmi?
Mən varam süddə, yağıda,
Ətdə və yumurtada,
Meyvədə tərəvəzdə,
Bilsin bunu hər kəs də.

Bax beləcə əyilər.
Qaraçayırdən yeyim,
Balıq yağından için,
Siz heç peşman olmazsız
Məni ürəklə seçin.

Siz «toyuq korluğu» na,
Tutularsız, uşaqlar
Ərik, ispanaq, bibər,
Pomidor və yerkökü,
Yeyib dadına baxın,
Sağlamlıq olar yaxın!

Haminizin birliyi
Bilin ki, çox gərəkdir.
Sizin bu birliyiniz,
Bütün bu insanların
Sağlamlığı deməkdir.

Nəqarət:

Min könlüldə bir can olaq.
Daha da sağlam olaq,
Biz sağlam olaq, biz sağlam olaq.

Duyğularım yenə göldi üzə,
Ey insanlar, qulaq asın bizi

- Hansı meyvələri xoşlayırsan?
- Meyvəni o qədər də xoşlamıram.
- Deməli, sən onların necə faydalı, xeyirli olduğunu bilmirsən.

Meyvələrin söhbəti:

Albah

Meyvələrin içinde,
Ən dadlısı mənəm, mən.
Həm şirin, həm turşməzə,
Həm də gözəl mənəm, mən.
Mənəm al rəngli bali
Adım nədir? Albah.

Nar

Qıpqırmızıdır dənim,
Yeginən artsın qanın.
İç şirəmi ləzzətlə,
Hər vaxt sağ olsun canın.
Nə yaxşı ki, varam mən,
Dərdə dərman Naram mən.

Vitaminlər əl-ələ verib oynayırlar. («Mehriban olaq» mahnısının melodiyası ilə)

Limon

Bilin, tayım yox mənim,
Vitaminim çox mənim.
Çay süfrəsində başam,
Sanki çaya qardaşam.
Geydiyim sarı dondur,
Mənim adım Limondur.

Heyva

Payızın xoş bariyam,
Ətirliyəm, sariyam.
Ovxala məni, dişə,
Nuş olsun, ye, sevincə.
Bəllidir sizə dadım,
Heyvadır mənim adım.

Zoğal

Yesən əğər məni sən,
«Turşməzədir», deyərsən.
Mürəbbəni yeməsan,
Sən dadımı bilməzsən.
Rəngim qızılı aldır,
Mənim adım Zoğaldır.

Üzüm

Salxımlarım ağ-qara
Sırğa kimi sallanır.
Hər gilədən bal damır,
Mənim ağızman sulanır.
Dərərəm salxımları,

Dolduraram şəbəti.
Bəzəyir süfrəmizi,
Yurdumuzun neməti.
Qənddən şirindir dadım,
Üzümdür mənim adım.

İndi isə buyurun reklamlara baxın:

Əlində göyərti ilə dolu səbət olan bir qız gəlir. Əlində mikrofon tutmuş jurnalist soruşur:

- Xanım qız, bir dəqiqə.
- Buyurun.

- Xanım, donuz qripinin, quş qripinin, xəstiliklərin tügyan elədiyi bir zaman da bu sağamlığa necə nail olmusunuz? Maşallah, yanaqlarınızdan qan damır.

Qız çantadan göyərti dəstələrini çıxarıb deyir:
Qız - Ancaq bununla belə gözəl olmuşam:

Türkanın göyərtisi,
Vitamindir hər dəstəsi.

– Qriplər çıxıb: donuz qrip, quş qrip, keçi qrip.

– Axı bu qrip nədir?

– Qrip kəskin yoluxucu xəstəlikdir. Bu viruslar hava-damci yolu ilə xəstə insanlardan sağlam insanlara yayılır.

Donuz, quş maskası geymiş uşaqlar səhnəyə gəlirlər.

Quş qripı

Adım quş qripidir,
Qızdırmayla gəlirəm.
Əsasən zəifləri,
Mən xəstələndirirəm.
Yaman yoluxucuyam,

Mən həkimlər qalandır
Yaman çox qorxuluyam.
Hərarətlə gəlirəm,
Mən ölüm gətirirəm.

Donuz qripı

Sən daha köhnəlmisən,
İndi mənəm hökmən.
H1N1-dir adım.
Sizləri məhv etməkdir
Mənim arzum, muradım.
Ürəyin bulanırsa,
Boğazın ağrıyırsa,

Əgər öskürürsənə,
Artıbsa istiliyin,
Bunu siz məndən bilin!
Mən qana susamışam,
Bütün bəşəriyyətə
Böyük böla olmuşam!

Vərəm

Ey donuz, ey cüço,
O yerdə ki, mən varam
Sizi kim alar vecə?
Həm köhnəyəm, həm təzə
Kimdə bu xəstəlik var
Mütləq iştahdan qalar.
Yaman tez-tez tərləyər,
Bütün günü öskürər,

Əriyib çöpə dənər.
Amma ki, son zamanlar,
İşim yaman fırıldır.
Mənə hücum çoxalıb,
Canımı qorxu alıb.
Sizə peyvənd vurublar,
Əl-qolumu qırıblar.

– Peyvənd vasitəsilə biz bədənimizdə immunitet yaradır və özümüzü müəyyən xəstəliklərdən qoruyuruq. Peyvənd vasitəsilə qorunduğumuz xəstəliklər bunlardır: vərəm, difteriya, göy öskürək, tetanus, polimietit, qızılca.

Həkimlər:

– Qorxmayın, ay uşaqlar,
Burda həkim, loğman var.
Qulaq assaz bızlırə,
Siz qalib gələcəksiz
Bütün xəstəliklərə.

Düzung qidalananda,
Gigiyena qaydalarına
Daim əməl edəndə,
Xəstəlik uzaq olar,
Canınızın sağlam qalar.
Elə deyilmi, Loğman?

Ara həkim:

Sizinlə razıyam mən,
Bilin eldə, obada
Elə bir dərd yoxdur ki,
Dərmanı heç olmasın,
Torpaqdır bizi ana,

Südlə dağın çiçəyi?
İtburnu sağaltdırmı
Balaca Cəmiləni?
Min bir dərdin dərmanı
Ana təbiətdədir,

Oxşarı var Loğmana.
Hər otu, hər çiçəyi
Şəfa verir insana.
Buğacı diriltdimi.

Şagirdlər əllərində gicitkən, sarımsaq, balqabaq, bal şəkilləri ilə səhnəyə çıxırlar.

Mən gicitkanəm,
Görkəmdən kəməm,
Xərcəngə, şışə
Yaman qəniməm.

Açı olsam da,
Çox xeyirliyəm.
Vitamin C ilə
Yaman zənginəm.

Dərsi bilməyənləri,
Mənə çox bonzadırlar.
Yəqin ki, onlar mənim
Faydamı bilməyirlər.

Min bir dərdə dərmanam,
Şipşırınəm, balam mən.
Göza, ürəyə qüvvətəm,

Gicitkən

Şəfali otlardadır,
Güldədir, çiçəkdədir.
Bilmək istəyirsinizsə,
Dinləməniz gərəkdir.

Sarımsaq

Gözəl saçlara
Sığal çəkərəm.
Mən çox dərdlərə
Güclü məlhəməm.

Balqabaq

Zökəmi, qaymariti,
Başın ağrılarını,
Müalicə edən mənəm.
Bəzi xəstəliklərdə
Mən ən güclü məlhəməm.

Bal

Damarları açıram,
Xeyirli, şəfaliyam,
Hamiya lazımlıyam.

Uşaqlardan birinin əlində siqaret qutusu var. O yandan isə idman geyimli iki oğlan gəlir. Onlar deyirlər:

- Məgər sən bilmirsən ki, siqaret çəkmək zərərlidir? Əgər sən idmanla məşğul olsan, möhkəm və sağlam olarsan. Bax bizim kimi.

İdmançılar mahnısı

Naqərat:

Bizə yarış meydanıdır,
Düzər, çaylar, gen üfüqlər.
Hər oyunda, hər yürüşdə
Üzümüza gülür zafer.

Polad kimi bədənimiz,
Gənc idmançı adımız var.
Qüvvətliyik, sağlamış biz,
Bizə qoşulun, uşaqlar.

- Sağlam həyat sürmək üçün həm də təbiəti qorumaq, vacibdir. Təbiəti qorumaq onu yaşıllaşdırmaq hər bir insanın borcu olmalıdır. Ağac əkmək azdır, əkilmiş ağacları becərmək, qorumaq, onlara qayğı göstərmək lazımdır.

- Vətənimizdə təbiətin qorunması işi sistemli şəkildə aparılır. Təsadüfi deyil ki, cənab prezident İlham Əliyev 2010-cu ili «Ekologiya ili» elan edib.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyev və Heydər Əliyev fondunun prezidenti Mehriban Əliyeva Xəzər rayonunun Türkən qəsəbəsindəki 119 nömrəli məktəbin həyatında ağac əkərkən.

Təbiətin dərdi (Hər bəndi bir şagird oxuyur.)

Bəşdir, qırğıq ağacları,
Axı ağac da canlıdır.
Təbiat hər bir zərbədən,
Necə həyəcanlanır?!

İnsandır qırıb-dağıdan,
Yalan söz düşmür dilindən.
Gələcəyə ümid olan
Əl çəksin bəd əməlindən.

Zavod,fabrik tüstüsüylə,
Yay galmamış, istisıyla
Texnika da öz səsiyla,
Təbiəti mahv elçir.

Bu cür saf, gözəl məkanda?
Cənnəti var, Aran,Şirvan.
Dünyanın şah guşasıdır
Bizim doğma Azərbaycan.

- İndi dünyani salib vəlvələyə ekologiya!
Tapmasaq çarəsini, məhv olacaq ekologiya!
Təbiət səxavətlidir hər şeyi ondan alırıq,
Qədrini bilməyirik,biz ona nə qaytarırıq,
Bu işin təhlükəsin anlamayıq,qanmayıriq.

* * *

- Günü-gündən xəstəliklər çoxalır, ayıq olun!
Çirkənir həm havası, həm də suyu, ayıq olun?

* * *

- Dağdırıb torpağının bağrını şan-şan elədik.
Doğrayıb ağacları,bağları səhra elədik.
Bir olan dərdimizi döndərib dərya elədik.

- Təbiət xəstələnib, gəlin tapaq dərmanını, Pozmuşuq təbiətin Tanrı quran sahmanını,
- Uşaqlar, bilirsinizmi, dünyada təbabət, sağlamlıqla bağlı nə qədər ixtiralar, maraqlı hadisələr baş verir. Elə isə «Bilirsinizmi?» rubrikasını izləyək.
- Dünyada ilk aptek eramızdan min il əvvəl Bağdad şəhərində olub. İlk reseptə isə XII əsrə aid yazıda təsadüf edilir.
- Dilimizdə çox işlətdiyimiz *gigiyena* sözü beş min il əvvəl yaşamış yunan padşahı Eskulapın qızının adıdır. Bu da «Sağlamlıq ilahəsi» deməkdir.
- İnsan achiğa 40-73 gün, susuzluğa isə 5 dəqiqə davam götirə bilər.
- İnsanın bədənində 200-ə yaxın sümük, 400-600 əzələ vardır. Yeriyərkən onların 200-ü, alnimizi qırışdırarkən 43-ü, gülümsəyərkən 17-si hərəkət edir.
- İnsan 75 yaşından sonra qoca sayılır, 90 yaşından sonra uzunömürlülər sırasına keçir.
- Bir adam ildə 7 kiloqrama qədər xörək duzu qəbul edir.
- Çəkdiyi bir ədəd siqaret insanın ömrünü 15 dəqiqə qısaldır.
- Əziz qonaqlar və dostlarımız! Cəmiyyətin ən qiymətli sərvəti insan və onun sağlamlığıdır.
- İnsan orqanizmi sirli bir aləmdir. Bu aləm gözəl, mürəkkəb və nizam-intizamlıdır. Əksər hallarda biz özümüz bu gözəlliyyə xələl götürür, bu nizamı pozan hərəkətlərə yol veririk.
- Nə yaxşı ki, bu sirli aləmin bələdçiləri olan həkimlərimiz var. Nahaq deməyiblər ki, «Həkimsiz, hakimsiz şəhərdə qalma», «Həkim məhrəmdir», «Həkim qapısı-el qapısı», «Həkimlər sağlamlığımızın keşikçiləridir».

Təbəssümü nə yaxşıdır,
Sükutu yaz yağışdır.
Həkimlərin baxışdı
Xəstələrin ümidi yeri.
Əli ömrün safasıdır,
Öz andına vəfasıdır,
Həkimlərin alın təri,
Gəlişi dağ havasıdır

- İnsanlar ən qiymətli nemət olan sağlamlıqlarını həkimlərə etibar edirlər. Bəzən heç kimə demədikləri sirləri həkimlərə deyirlər.

Susmaz, dönməz, bezməz həkim,
Heç vaxt ümid üzməz həkim.
Bəzən isə dözməz həkim
Çağırıar, yığar həkimləri.

- Azərbaycanda, bütün sahələrdə olduğu kimi, tibb sahəsində də çoxlu nailiyyətlər qazanılıb. Bizim çox bacarıqlı, istedadlı həkimlərimiz var.
- Onlardan Zərifə xanum Əliyevanın, İbrahim Topçubaşov, Cavad Cavadzadə, Paşa Qəlbinur və başqalarının adını çəkmək olar.

Polad kimi əyilməz,
Coşqun qəlbini dinclik bilməz.
Həyatın eşqi, həvəsi,
Baharın sənə, ey həkim!
Çox şərəfli yolun vardır.
Bükülməyən qolun vardır.
Ellərin əziz övladı
Öz adı, öz fərəh isən.
Sevimlişən sən, ey həkim.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev bu sahəyə çox böyük diqqət yetirmişdir. Hazırda möhtəşəm prezidentimiz İlham Əliyev və ölkənin birinci xanımı, Heydər Əliyev fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyeva bu işin layiqli davamçılarıdır.

- Heydər Əliyevin gözəl kəlamı burada yada düşür: «İnsanın sağlamlığını qorumaq, onu fiziki əzablardan xilas etmək ən böyük xeyirxah işdir».

- Bəşər övladına bəxş edilmiş ən mühüm nemətlərdən biri sağlamlıqdır. Məhəmməd peyğəmbər bu barədə demişdir: «Beş şey gəlmədən əvvəl onların qədir-qiyəmətini bilin: qocalıq gəlib çatmadan əvvəl gəncliyinizin, xəstələnmədən əvvəl səhhətinizin, yoxsullaşmadan əvvəl zənginliyinizin, məşguliyyət gəlmədən əvvəl boş vaxtınızın və ölüm gəlmədən əvvəl həyatınızın».

- Alımlar belə nəticəyə gəliblər ki, insanın sağlamlığının 10 %-i irsindən, 5 %-i həkimin işindən, qalan 85%-i isə özündə asılıdır. Deməli, sağlamlığıımız öz əlimizdədir. İndi siz deyin: əsl xoşbəxtlik nədir? Əlbəttə, sağlamlıq! Unutmayın, həyat insana bir dəfə verilir:

Sağlamlığın, xoşbəxtliyin,
Hər çarşı təmiz hava,
Saf bulağın gözündədir.
Şair Osman yaxşı deyib,
Hər kəs yüz il yaşamasa,
Təqsir onun özündədir.

Uşaqlar sonda xorla «Yaşayır insan» mahnısını oxuyurlar.

Tale ömür bəxş edir insana,
O, könül verir əşqə, hicrana.
Müqəddəs əməl ilə keçir qoca dünyadan,
Yaşayır, yaradır, sevilir insan.

Nəqarət:
O, hər gün axtarır, hər gün döyüşür,
Gah sevinc tapır, gah da qəmə düşür.

Kim deyir, o qocalır, yaşılanır,
Təzə-təzə ömürlər başlanır.
Gələndə yer üzünə minlərlə uşaq, cavan,
Yaşayır, yaradır, sevilir insan.

BÖYÜK VƏTƏN MÜHARİBƏSİNDE FAŞİZM ÜZƏRİNDE QƏLƏBƏNİN ÇALINMASINDA AZƏRBAYCAN XALQININ ROLU

Məmməd MİRZƏLİYEV,
mühərribə və əmək veteranı

1941-ci il iyunun 22-də faşist Almaniyası bütün sərhəd boyu 5,5 milyonluq canlı qüvvəni təşkil edən 190 diviziya ilə qəflətən SSRİ üzərinə üç istiqamətdə (şimal, mərkəz və cənub) hūcumu keçdi. Bununla da SSRİ-nin alman faşizminə qarşı Böyük Vətən Mühəribəsi başlandı.

Dünya ağalığı məqsədində çatmaq üçün Almaniya SSRİ-ni sıradan çıxarmalı idi. Hələ 1940-ci ilin iyununda Adolf Hitler Vermaxt (Silahlı Qüvvələr) rəhbərliyinə SSRİ-yə hūcum hazırlamaq əmri vermişdi. «Barbarossa» adını almış «İldirimsürətli mühərribə» planına 1940-ci il dekabrın 18-də təsdiq edilmişdi.

Almaniya Bakı neftini ələ keçirməklə bütün Şərqi işğal edəcəyinə böyük ümidi bəsləyirdi. Hitlerin Qafqaza hūcum planına – «Edelweiss» planına görə Bakı 1941-ci il sentyabrın 25-də tutulmalı idi.

Azərbaycan xalqı ilk gündən faşizmə qarşı mübarizəyə qalxdı. Mühəribənin ilk günlərində 40 mindən çox oğlan və qız cəbhəyə könüllü getmək üçün ərizə verdi. Yüzlərlə qırıcı batalyon, özünümüdafiə və hava hūcumundan müdafiə dəstələri yaradıldı. Azərbaycanda 1941-ci ilin avqust ayında 402-ci, oktyabr ayında 223-cü, 1942-ci ilin mart-sentyabr aylarında 416-ci, avqust-sentyabr aylarında 271-ci atıcı diviziylər yaradıldı. Krimin müdafiəsində şəxsi heyətinin çoxunu itirmiş 77-ci diviziya 1942-ci ilin mayında respublikada yenidən komplektləşdirildi.

Mühəribənin ilk aylarında almanlar Smolenski ələ keçirib Leningrad və Kiyevə yaxınlaşdırılar. Sentyabrda Kiyev tutuldu, Leningrad mühəsirəyə alındı. 1941-ci ilin noyabrında almanlar Moskva istiqamətində hūcumu başladılar. Dekabrın 5-6-da Moskva döyüşündə almanlar məğlub edildilər. Moskva vuruşması və Sovet Ordusunun 1942-ci il qış əməliyyatları nəticəsində Almaniymanın «İldirimsürətli mühərribə» planı və alman ordusunun möglubedilməzliyi haqqında əfsanə puç oldu. Sovet qoşunlarının qələbəsi almanların işğal etdikləri ölkələrdə müqavimət hərəkatına təkan verdi, antihitler koalisiyasını möhkəmləndirdi.

Verdikləri vədə baxmayaraq, müttəfiqlər 1942-ci ildə Avropada ikinci cəbhəni açmadılar. Bu, almanlara şərqi SSRİ-yə qarşı hūcumu genişləndirməyə və may ayında Kerç yarımadasında Sovet qoşunlarının müdafiəsini yarib, Sevastopolu, Xarkovu tutmağa, Stalinqrad və Qafqaza hūcum etməyə imkan yaratdı. Qafqaz təhlükə altında qaldı. SSRİ Ali Baş Komandanlığı 1942-ci il sentyabrın 9-da Cənubi Qafqaz respublikalarında, o cümlədən Azərbaycanda hərbi vəziyyət elan etdi. Bakı müdafiə rayonu yaradıldı. Şəhər ətrafında istehkamlar quruldu. 1942-1943-cü illərdə

düşmənin Bakı səmasına soxulmaq cəhdlərinin qarşısı alındı. Almanların 96 təyyarəsi vuruldu. Bu zaman Cənubi Qafqaz cəbhəsində 66 mindən çox azərbaycanlı döyüşdü.

402-ci, 416-ci və 223-cü Azərbaycan diviziyaları Mozdok rayonunda döyüşür, 77-ci diviziya isə müdafiə əməliyyatlarında iştirak edirdi. 402-ci diviziya Mozdok ətrafında 10 yaşayış məntəqəsini düşməndən təmizlədi. Bu diviziya tərkibinin bir hissəsini itirdiyindən 416-ci diviziyyaya birləşdirildi. 416-ci diviziya Şimali Qafqaz və Azov dənizi sahilərindəki bir sıra yaşayış məntəqələrinin azad edilməsində böyük rol oynadı, Taqanroq şəhərinin azad edilməsində göstərdiyi rəşadətə görə «Taqanroq diviziyası» adına layiq görüldü. 77-ci diviziya Kerç, Rostoy, Stavropol və s. yaşayış məntəqələrinin azad olunmasında iştirak etdi. Bu diviziyyaya «Simferopol diviziyası» adı verildi. 416-ci və 77-ci diviziylar «İkinci dərəcəli Suvorov ordeni» ilə təltif edildilər.

Müharibənin gedisində əsaslı dönüşün yaranmasında Sovet ordusunun Stalinqrad və Belqorod-Oryol-Kursk ətrafında alman qoşunlarına qarşı keçirdiyi uğurlu hərbi əməliyyatlar müstəsnə rol oynadı. 1943-cü il fevralın 2-dək davam edən Stalinqrad döyüşlərində qalib gələn Sovet Ordusu strateji təşəbbüsü ələ aldı. Bununla da Sovet-alman müharibəsində əsaslı dönüş yarandı.

1943-cü ilin iyul-avqust aylarında baş vermiş Kursk döyüşündə faşistlərin möglüb edilməsi ilə Sovet-alman cəbhəsində əsaslı dönüş başa çatdı.

Cəbhədəki möglubiyət faşist bloku ölkələrində böhrana səbəb oldu. 1944-cü ilin sonunda müttəfiq qoşunları artıq Almaniyanın sərhədləri önündə dayanmışdı. Alman ordusu 1944-cü ilin dekabrında Ardenn rayonunda son əks-hücumu keçdi. Müttəfiqlərin xahişi ilə SSRİ nəzərdə tutulduğundan tez – 1945-ci ilin yanварında Visla-Oder əməliyyatına başlayıb, Berlinin 60 kilometrliyinə qədər irəlilədi. Aprelin 16-da marşal G.K.Jukovun başçılığı ilə Sovet Ordusunun Berlin əməliyyatı başlandı. Aprelin 30-da səhər tezdən Reyxstaq üzərində qələbə bayrağı dalgalandı. Bu hadisədən iki saat sonra İtaliya faşist rejiminin başçısı Mussolininin italyan partizanları tərəfindən Milanda edam edildiyini eşidən Hitler intihar etdi. Mayın 7-

də alman qoşunları qərb cəbhəsində təslim oldular. Mayın 8-dən 9-na keçən gecə alman hökuməti adından seldmarşal Vilhelm fon Keytel danişqsız təslim olma aktını imzaladı.

1945-ci il iyulun 26-da ABŞ, SSRİ və Çin Yaponiyadan təslim olmayı tələb etdilər. Avqustun 14-də İmperator Xiroxitonun tələbi ilə Yaponiya hökuməti təslim olduğunu elan etdi. Rəsmi təlim aktı 1945-ci il sentyabr 2-də ABŞ-in «Missuri» xətt gəmisində imzalandı.

Bələliklə, Yer kürəsi əhalisinin 80%-inin sakın olduğu 61 dövlətin cəlb olunduğu, hərbi əməliyyatlarda 110 milyon adamın iştirak etdiyi, 67 milyon insanın həlak olduğu İkinci Dünya Müharibəsi başa çatdı.

SSRİ müharibədən qalibiyətlə çıxdı. Qələbə onun dünya miqyasında hərbi-siyasi nüfuzunu qat-qat artırdı. Eyni zamanda SSRİ bu müharibədən çox böyük zərər çəkdi. SSRİ 27 milyondan çox adam itirdi. Bu da bütünlükdə müharibədə həlak olanların 40%-ni təşkil edirdi. Müharibə nəticəsində SSRİ-də 1710 şəhər və şəhərtipli qəsəbə, 70 mindən çox kənd dağıldı. SSRİ öz milli sərvətinin üçdə birini itirdi.

İkinci Dünya Müharibəsi illərində Azərbaycan xalqı faşizmə qarşı istər döyüş meydanlarında, istərsə də arxa cəbhədə, həmçinin Avropanın müxtəlif ölkələrində gedən antifaşist hərəkatında misilsiz qəhrəmanlıqlar göstərdi. Böyük Vətən Müharibəsində (1941-1945-ci illər) alman faşizmi üzərində qələbənin təmin edilməsində Azərbaycan xalqının müstəsnə rolu vardır. Ümumiyyətlə, müharibə illərində Azərbaycandan Sovet Ordusuna 700 minə yaxın insan səfərbərliyə alınmışdır. Onlar ilk günlərdən düşmənə qarşı mərdliklə vuruşurdular. Onlardan 300 mindən çoxu müharibədə həlak oldu. Azərbaycanın qəhrəman oğulları Böyük Vətən Müharibəsində şücaət göstərmiş, xalqımızın qəhrəmanlıq nümunələrini dünyaya nümayiş etmişlər. Həmin dövrdə Azərbaycandan hərbi səfərbərliyə alınmış vətəndaşlardan 176 mindən çoxu orden-medallarla təltif olundu, 134 nəfəri isə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görüldü. 30 nəfər «Şöhrət» ordeninin hər üç dərəcəsi ilə təltif edildi.

Müharibənin ilk günlərində əfsanəvi qəhrəmanlıq göstərən 44 nəfər cəsur azərbaycanlı Brest qalasının müdafiəsində dayanaraq, son nəfəslərinə qədər döyüdürlər. Qala faşistlərə təslim olmadı.

Leytenant İsrafil Məmmədov 1941-ci ilin dekabrında Novgorod yaxınlığında Pustinka kəndi uğrunda gedən döyüşlərdə böyük şücaət göstərdi və azərbaycanlılar arasında ilk dəfə olaraq Sovet İttifaqı Qəhrəmanı fəxri adına layiq görüldü.

Moskva ətrafindakı döyüşlərdə fərqləndiyinə görə tank bölməsinin komandiri Həzi Aslanov «Qırmızı ulduz» ordeni ilə təltif edildi. Stalinqrad cəbhəsində Həzi Aslonovun tank polku böyük qəhrəmanlıq göstərdiyinə görə ona 1942-ci ilin dekabrında Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verildi. 1944-cü ilin iyununda general-major Həzi Aslanovun 35-ci qvardiya tank briqadası Belorusiyada Berezina çayını keçib Pleşenitsi şəhərini və 508 yaşayış məntəqəsini azad etdi. O, ikinci dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı fəxri adı ilə təltif olunmağa təqdim edildi, lakin həmin məsələdə də erməni xisliyi öz işini gördü və bu barədə fərman onun ölməndən xeyli sonra – 1991-ci ildə verildi. Həzi

Aslanovun tank briqadası Baltikyanı ölkələrin azad edilməsində fəal iştirak etmişdi. O, 1945-ci il yanvarın 24-də döyüş əməliyyatları getməyən bir yerdə, müəmmali şəkildə gülə yarasından həlak oldu.

Müharibə illərində Baloglan Abbasov, Qafur Məmmədov, İdris Süleymanov, Hüseynbala Əliyev, Adil Quliyev, Məlik Məhərrəmov, Mikayıl Ələkbərov, Əli Məmmədov, Fariz Səfərov, Gəray Əsədov və onlarla başqa döyüşçülər misilsiz igidlik göstərdiklərinə görə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görüldülər.

Milli Azərbaycan diviziyləri Şərqi Avropanın faşistlərdən azad olunmasında da fəal iştirak etmişdilər. 223-cü diviziya böyük döyüş yolu keçərək Macaristanın, Avstriyanın, Yuqoslaviyanın azad olunmasında iştirak etdiyinə görə «Belqrاد diviziyası» adı almışdı. 271-ci diviziya Polşa və Çexoslovakianın azad edilməsində iştirak etmişdi. Bu döyüşlərə görə, Ziya Bünyadov da daxil olmaqla, 20 nəfər azərbaycanlı Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdü. 271-ci diviziyyaya «Qorlovka diviziyası» adı verilmişdi.

416-ci Azərbaycan diviziyası 1945-ci ilin fevralında düşmənin müqavimətini qırıb, Oder çayı sahilinə çıxdı və Berlin üzərinə yeridi. Azərbaycan döyüşçüləri mayın 2-də Berlinin Brandenburq darvazası üzərində qələbə bayrağı sancılar. Reyxstaqın alınmasında göstərdiyi rəşadətə görə Yusif Sadıqov Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görüldü.

Azərbaycan oğulları müqavimət və partizan hərəkatında da fəal iştirak etmişdilər. Mehdi Hüseynzadə, Əhmədiyyə Cəbrayılov, İsmayıllı Əliyev, Məmməd Əliyev, Vilayət Hüseynov, Əkbər Ağayev, Mirdamət Seyidov, Ələkbər Əliyev, Hadi Qiyasbəyov, Mirzəxan Məmmədov, Əli Babayev və digərləri müqavimət hərəkatında, partizan birləşmələrində faşizmə qarşı fəal mübarizə aparmışlar.

İkinci Dünya Müharibəsinin əfsanəvi qəhrəmanlarından biri cəsur azərbaycanlı Mehdi Hüseynzadə idi. «Mixaylo» ləqəbi ilə Yuqoslaviyada partizan dəstəsinin köşəyyat qrupuna rəhbərlik etmişdi. Onun qrupu 700 nəfər hərbçini faşist əsirliyindən azad etmiş, mindən çox alman hərbçisini məhv etmişdi. Faşistlər onun başına 400 min italyan lirası mükafat təyin etmişdilər. 1944-cü ildə faşistlərlə qeyri-bərabər döyüşdə xeyli düşmən qırılmış və ələ keçməmək üçün son gülləsini özünə vurmuşdu. 1957-ci ildə ona Sovet İttifaqı Qəhrəmanı (ölümündən sonra) adı verildi.

Azərbaycan zəhmətkeşləri də müharibənin ilk günlərində düşmən üzərində qələbə nəminə İsləməyə başladılar. Faşizmə qarşı mübarizədə Azərbaycan xalqı bütün qüvvələrini səfərbər edərək möhkəm arxa cəbhə yaratdı. Bütün sənaye sahələri cəbhə üçün məhsul istehsalına keçdi.

İkinci Dünya Müharibəsi hərbi texnika və motorlar müharibəsi idi. Texnikanın hərəkətə gətirən duru yanacaq: neft, benzin, mazut, motor yağı və s., əsasən, Bakıda istehsal olunurdu. Müharibə illərində Bakı ölkə neftinin 70-75%-ni, benzinin 85-90%-ni verirdi. 1941-1945-ci illərdə müharibədə sərf olunan neftin 75 milyon tonu, benzinin 22 milyon tonu, donanma mazutunun və sürtgül yağılarının hamisi Azərbaycandan göndərilmişdir.

Dörd dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı, marşal G.K.Jukov qələbənin qazanılmasında Bakının xidmətini çox yüksək qiymətləndirmişdir. SSRİ

Dövlət Plan Komitəsinin söđri N.Voznesenski etiraf etmişdi ki, Azərbaycanın duru yanacağı olmasaydı, külli miqdarda tanklar, təyyarələr, avtomobillər, gəmilər sadəcə metal yiğini olaraq qalardı, qalib gəlmək mümkün olmazdı. Marşal K.Rokossovski göstərmışdır: «Bizim şəhərlərin hər bir bomba zərbəsində, hər bir döyüş qələbəsində, alman faşist işgalçılari üzərində hər bir qələbədə uğurların böyük bir hissəsi Bakı neftçilərinə məxsusdur.».

Müharibə dövründə Azərbaycan Sovet dövlətinin ən mühüm cəbbəxanalarından birinə çevrilmişdi. Bakıda «YAK-3» qırıcı təyyarəsi, «Katyuşa» raketi, sualtı qayıqlar quraşdırılır, toplar, pulemyotlar, avtomatlar, tüsənglər, mərmilər, minalar, qumbaralar, paraşütlər və 130 növdən çox başqa silah, hərbi sursat istehsal edilirdi.

Azərbaycanın kənd əməkçiləri müharibə dövründə fədakarlıqla çalışaraq cəbhəyə 509 min ton pambıq və başqa strateji məhsul, taxıl, meyvə, yun, çay, tütün, ət, yumurta, ipək, qoşqu heyvanları, habelə digər kənd təsərrüfatı malları göndərmişlər.

Azərbaycan xalqı ölkənin Müdafiə Fonduna milyardlarla manat pul vəsaiti və başqa qiymətli əşyalar vermişdir. Xalqımızın vəsaiti hesabına döyüşən ordu üçün yüzlərlə tank və təyyarə istehsal edilmişdir.

Müharibə başlayandan dərhal sonra Azərbaycanda ümumilikdə 132 hərbi hospital yaradılmışdı. Respublikanın ən görkəmli səhiyyə xadimləri: akademik Miroədulla Mirqasimov, akademik Mustafa Topçubaşov, professorlar Cahangir Abdullayev, Fuad Əfəndiyev, Zülfüqar Məmmədov, başqa məşhur həkimlər gecə-gündüz işləyərək minlərlə yaralını sağaldıb cəbhəyə qaytarmışlar.

Qələbənin qazanılmasında Azərbaycan alimlərinin misilsiz xidmətləri olmuşdur. Müharibə dövründə akademik Yusif Məmmədəliyev başda olmaqla akademik Əli Quliyev və başqa kimyaçı alimlərimiz 38 növ yeni sürtgülə yağı, 9 adda ən yüksək oktanlı təyyarə benzini və 8 növ dizel yağı icad etmişlər. Akademik Əli Quliyevin rəhbərliyi ilə yaradılmış və sonra istehsal edilmiş yandırıcı kapsullar yüzlərlə faşist tankını məhv etmişdir. Leningradın blokadası zamanı Azərbaycanın metallurq-tədqiqatçı alimi Güllərə Nuriyevanın Leningrad poladəritmə zavodunda hazırladığı polladdan yüzlərlə tank və top gülləsi istehsal olunmuş, eləcə də maqnitqovucu, torpedoqovucu xassəyə malik başqa poladdan sualtı hərbi qayıqların istehsalında istifadə edilmişdir. Müharibə dövründə Novosibirsk şəhərindəki zavodda işləyən aviasiya mühəndisi İbrahim Seyidov cəbhəni «YAK-9» qırıcı təyyarələri ilə təmin edirdi.

Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Məmməd Rahim, Şövkət Ələkbərova, Sara Qədimova, Gülağa Məmmədov və bir çox başqa ədəbiyyat və incəsənət xadimlərimizin vaxtaşırı cəbhə bölgələrində döyüşçülərimizlə görüşləri onları qələbəyə ruhlandırdı.

İkinci Dünya Müharibəsi Azərbaycan xalqının ən ağır sınaqlardan qələbə ilə çıxmaga qadir qəhrəman bir xalq olduğunu bir daha sübut etdi. 1920-1930-cu illərin repressiyalarında əzilmiş xalqda özünə inam hissi yenidən gücləndi. Azərbaycan xalqının ümumilli lideri Heydər Əliyevin dediyi kimi: «İkinci Dünya Müharibəsi əyani şəkildə bir daha təsdiq etdi ki, Azərbaycan

xalqı on ağır sinaqlardan üzüag çıxmaga, misilsiz şücaet və rəşadət nümunələri göstərməyə qadir olan, çox dözümlü və qəhrəman xalqdır».

Ulu öndər Heydər Əliyev Böyük Vətən Müharibəsi veteranlarına yüksək qiymət vermişdir: «Azərbaycanın bütün ictimaiyyəti, bütün Azərbaycan xalqı bilməlidir ki, Böyük Vətən Müharibəsinin veteranları bizim on əziz, on mötəbər insanlarımızdır. Onlara qayğı göstərmək, hörmət etmək, onların bütün problemlərini həll etmək hər bir dövlət orqanının, hər bir namuslu Azərbaycan vətəndaşının borcudur». Ümumilli lider Heydər Əliyevin Böyük Vətən Müharibəsi veteranlarına göstərdiyi qayğı hörmətli Prezidentimiz cənab İlham Əliyev tərəfindən İyaqətlə davam etdirilir. Müharibə əllillərinə Prezident təqaüdünün verilməsi, Böyük Vətən Müharibəsi iştirakçılara, arxa cəbhədə fədakarlıq göstərmiş, orden və medallarla təltif edilmiş insanlara, Leninqrad şəhərinin müdafiəsinə görə mükafatlandırılmış şəxslərə, bir qayda olaraq, hər il Qələbə gündündə maddi kömək göstəriləməsi, onların bir çoxunun mənzil və avtomasınıla təmin edilməsi, sanatoriya və xəstəxanalarda pulsuz müalicə olunması, müharibə əllillərinin hər il, digər müharibə iştirakçlarının isə 2 ildən bir MDB ölkələrinə pulsuz gedib-gələ bilmələri, habelə 2010-cu il yanvarın 1-dən Böyük Vətən Müharibəsi iştirakçlarının yaşa görə əmək pensiyasının baza hissəsinin 30 manat artırılması buna parlaq sübutdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2009-cu il 22 iyun tarixli 319 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş «1941-1945-ci illər müharibəsində Qələbənin 65 illik yubileyinə hazırlıq və yubileyin qeyd edilməsi üzrə Milli program» cənab Prezidentin Böyük Vətən Müharibəsi veteranlarına göstərdiyi böyük qayığın parlaq təzahürüdür. Programda 1941-1945-ci illər müharibəsində qələbənin əldə edilməsində Azərbaycan xalqının xidmətlərini gənc nəslə çatdırmaq məqsədilə yerlərdə yığıncaqların və digər kütləvi tədbirlərin təşkili, Azərbaycan xalqının, xüsusən Azərbaycan neftçilərinin qələbənin təmin edilməsində müstəsnə xidmətlərini, Azərbaycan alimlərinin qələbənin əldə edilməsi üçün verdiyi töhfələri və Azərbaycan qadınlarının ön və arxa cəbhələrdə qəhrəmanlıq nümunələrini əks etdirən elmi konfransların, simpoziumların keçirilməsi, müharibədə həlak olanların, sonradan vəfat etmiş müharibə veteranlarının respublikanın ərazisində yerləşən qəbirlərinin, xatirə komplekslərinin, qardaşlıq qəbiristanlıqlarının ziyarət edilməsi, oraya əklililər qoyulması, müharibə veteranlarının, əllillərin, qələbənin 65 illiyi ilə əlaqədar 1941-1945-ci illər müharibəsi iştirakçılara, həlak olmuş və ya sonradan vəfat etmiş döyüşçülərin dul qadınlarına, müharibə illərində arxa cəbhədə fədakar əməyinə görə orden və medallarla təltif edilmiş şəxslərə birdəfəlik maddi yardımın verilməsi ilə bağlı tədbirlərin görülməsi və digər məsələlər öz əksini tapmışdır. Programda nəzərdə tutulan tədbirlər müvəffəqiyyətlə həyata keçirilmişdir.

Biz bu gün, faşizm üzərində qələbənin 65-ci ildönümü gündündə müharibədə həlak olmuş insanların, elcə də Qarabağ müharibəsində şəhid olanların əziz xatirəsinə böyük ehtiram hissi ilə yad edirik. İnanırıq ki, cənab Prezidentin həyata keçirdiyi siyaset nəticəsində respublikamızın ərazi bütövlüyü tezliklə bərpa olunacaq və Azərbaycan Respublikası qüdrətli bir dövlət kimi tanınacaqdır.

DAHİ BƏSTƏKAR

Azərbaycan professional musiqisinin banisi, Şərqdə ilk opera janrinin yaradıcısı, respublikamızda bəstəkarlıq məktəbinin bünövrəsini qoymuş və bu məktəbə uzun müddət rəhbərlik etmiş Üzeyir Əbdülhüseyn oğlu Hacıbəyov 1885-ci il sentyabrın 15-də Ağcabədi kəndində mirzə ailəsində anadan olmuşdur.

Üzeyir körpə ikən ailələri ilə Şuşaya köçür. Balaca Üzeyir orada təhsil almağa başlayır. Gələcək bəstəkarın ilk musiqi müəllimi əmisi Ağalar Əliverdibəyov olmuşdur. Öz dövrünün gözəl, bilikli musiqiçisi və pedaqoqu olan Ağalar Əliverdibəyov balaca Üzeyirdə xalq musiqimizə, muğamlarımıza, aşıq musiqisine böyük maraq yaradır və gələcək bəstəkarə eйтdiyi musiqi nümunələrini tarda çalmağı öyrədirdi. İkisinifli rus-tatar məktəbini bitirən Ü.Hacıbəyov 1899-1904-cü illərdə Gürcüstanın Qori şəhərindəki seminariyada ibtidai məktəb üçün müəllimlik sənəti-nə yiyələnməklə bərabər, skripka, violonçel, nəfəsləri alətlərdə çalmağı da öyrənir, orkestr və xorda fəal iştirak edirdi.

Elə bu dövrdə Üzeyir xalq musiqisi üzərində işləməyə başlamışdır. 1904-cü ildə Qori Seminariyasını bitirdikdən sonra Ü.Hacıbəyov Hadrut kəndində müəllimlik edir. 1905-ci ildə isə Bakıya gəlib Sabunçuda müəllimlik etməyə başlayır. Bakının musiqi həyatında fəal iştirak edən gənc Üzeyir bəy 1908-ci ildə ilk operası olan «Leyli və Məcnun»u tam-şaya qoyur. Operanın librettosunu XVI əsr Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin eyni adlı poeması əsasında bəstəkarın özü yazmışdır. Muğam və xalq mahnları əsasında yazılmış bu operada feodalizm dövrünü xas olan ailə-məisət adətlərinə qarşı çıxaraq məhəbbət, etibar, sevgiyo-sədaqət kimi hissələr tərənnüm edilir. 23 yaşlı bəstəkar «Leyli Məcnun» operasında Məhəmməd Füzulinin lirikasını, romantizmini, ruhunu tam saxlaya bilmış və klassik muğamlarımızdan, xalq mahnılarımızdan, mərsi-yolordən geniş istifadə etməklə, dünyada muğam-opera adlanan yeni bir musiqi janrinin yaranmasına nail olmuşdur. Bu operadan sonra bəstəkar «Şeyx Sənan» (1909), «Rüstəm və Zöhrab» (1910), «Şah Abbas və Xurşud Banu» (1912), «Əsli və Kərəm» (1912), «Harun və Leyla» (1915) kimi muğam operalarını yaratmışdır.

Bu dövrde bəstəkar müğam operaları ilə yanaşı, musiqili komediyalar üzərində də işləməyə başlayır. Həmin komediyalarda böyük bəstəkar öz dövrünün mənfi cəhətlərini təqnid edirdi. O, 1909-cu ildə «Ər və arvad», 1910-cu ildə «O olmasın, bu olsun», 1913-cü ildə isə dünya şöhrətli «Arşın mal alan» musiqili komediyalarını yazar.

Musiqi təhsilini təkmilləşdirmək məqsədilə Ü.Hacıbəyov 1911-ci ildə Moskvada musiqi kurslarında məşğələlər keçir. 1913-cü ildə isə Peterburq konservatoriyasına daxil olur. Bəstəkarın «Arşın mal alan» komediyası da məhz həmin şəhərdə yaranmışdır. Bu musiqili komediya tezliklə şöhrət tapdı. 34 dilə tərcümə edilərək bir sıra xarici ölkələrdə, o cümlədən keçmiş SSRİ-nin müxtəlif respublikalarında tamaşaşa qoyuldu.

Moskva və Peterburq şəhərlərində təhsil alarkən bəstəkara Azərbaycanın böyük bəstəkarı Müslüm Maqomayev maliyyə dəstəyi göstərmişdir. Buna baxmayaraq, maliyyə çətinliyi üzündən Ü.Hacıbəyov Bakıya qayıdır və gərgin musiqi yaradıcılığı ilə məşğul olur.

Azərbaycanda ilk demokratik respublika yaradıldıqda Ü.Hacıbəyov onun himnini bəstələyir. Himn şair Əhməd Cavadın sözlərinə bəstələnmişdir. 11-ci Qızıl Ordu Azərbaycanı zəbt etdikdən sonra himnin müəllifi Üzeyir Hacıbəyov həbs olunur, lakin 24 saatdan sonra Nəriman Nərimanov onu həbsdən azad etdirir. Həmin himn bu gün də dövlətimizin himni kimi yaşayır.

Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduğdan sonra Ü.Hacıbəyov vətənpərvərlik və mübarizə motivlərində əsərlər yazar və respublikamızda musiqi təhsili sisteminin yaradılmasında fəal iştirak edir.

Bu dövrə o, kaməra-instrumental janının əsasını qoyaraq, xalq çalğı alətləri orkestri üçün I və II fantaziyalar, Firdovsinin min illiyinə həsr edilmiş kantata, bir sıra kütləvi mahnilər yazar və xalq melodiyaları üzərində işləyir.

Bəstəkar xalq musiqisini dərindən öyrənir, özünün ölməz əsərlərini məhz onun əsasında yaradır. Onun yaradıcılığının zirvəsi olan «Koroğlu» operası milli mövzuya əsaslanan, Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq salnaməsini öks etdirən ölməz bir əsərdir. «Koroğlu» operası uvertüra və 5 pərdədən ibarətdir.

Operanın librettosunu böyük yazıçı M.S.Ordubadi yazmışdır. Bu əsər 1938-ci ildə əvvəlcə Bakı şəhərində, M.F.Axundov adına Opera və Balet Teatrının səhnəsində, sonra Moskva şəhərində, «Böyük teatr»ın səhnəsində tamaşaşa qoyulur. Bu əsərə görə bəstəkar Dövlət Mükafatı Laureati adına layiq görülür. Operada Koroğlu rolunu böyük vokal ifaçısı Bülbül ifa edirdi.

Böyük bəstəkarın yaradıcılığında «Sənsiz» və «Sevgili canan» romans-qəzəlləri də bu janrda yazılmış ilk nümunələrdir. Bu əsərlər üçün bəstə-

kar dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin qəzəllərindən istifadə etmişdir. Adı çəkilən romans-qəzəllər məşhur vokalçılar, o cümlədən Bülbül, Rəşid Behbudov, Müslüm Maqomayev və digərləri tərəfindən yüksək səviyyədə ifa olunmuşdur.

Bəstəkar Böyük Vətən Müharibəsi illərində də gərgin işləyərək «Vətən və cəbhə» kantatasını, «Çağırış», «Şəfqət bacısı», «Ananın oğluna nəsihəti» kimi kütləvi mahnilar yaratmışdır. 1945-ci ildə bəstəkar müharibənin qurtarması şərəfinə «Qələbə himni» vokal-simfonik əsərini bəstələyir. Eyni zamanda bu ildə onun 25 illik axtarışlarının bəhrəsi olan «Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları» kitabı çapdan çıxır.

Ömrünün son illərində dahi bəstəkar «Firuzə» operası üzərində işləmiş, lakin onu qurtara bilməmişdir.

Üzeyir Hacıbəyov ağır xəstəlikdən sonra 1948-ci il noyabrın 23-də vəfat etmişdir. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının akt zalında bəstəkarla son dəfə görüşən xalqımız onu son mənzilə – Fəxri xiyabana öz çiyinlərində aparmışdır. Dahi bəstəkarın əziz xatirəsi xalqımızın qəlbində daim yaşayacaqdır.

Oktay RƏCƏBOV,

bəstəkar, pedaqoji elmlər doktoru, professor,
əməkdar müəllim, Rusiya Pedaqoji və Sosial Elmlər
Akademiyasının həqiqi üzvü;

Sevinc ƏLİYEVA,
Sumqayıt Musiqi Kollecinin müəllimi

QORİ MÜƏLLİMLƏR SEMİNARIYASININ
NAXÇIVANLI MƏZUNLARI

Rüfət HÜSEYNZADƏ,
pedaqoji elmlər doktoru, professor, əməkdar müəllim

Azərbaycanda elmi-pedaqoji kadrların yetişməsində, xalqın mədəni inkişafında XIX əsrin 70-ci illərinin ortalarında yaradılmış Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının (ZMS) – Qorı Seminariyاسının böyük rolü olmuşdur. Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin dediyi kimi – «Bu təhsil məbədi özündən sonra böyük mədəni irs qoymaqla adını Azərbaycan maarifi tarixinə əbədi həkk etmişdir».

Seminariyanın Azərbaycan şöbəsi təxminən 40 illik fəaliyyəti dövründə Azərbaycan məktəbləri üçün 300-ə yaxın pedaqoji kadr hazırlamışdır. Bu məzunlar Azərbaycanın müxtəlif guşələrində Qoriya gələrək təhsillərini başa vurmuş və yurdlarına dönerək xalqın maariflənməsində, tərəqqi etməsində, yeni nəslin təhsil və tərbiyəsinin inkişafında faydalı işlər görmüşlər.

Zaqafqaziya (Qorı) Müəllimlər Seminariyasına uzaq Naxçıvan diyarından təhsil almağa gedənlər və bu seminariyani bitirib Naxçıvanda işləyənlər də olmuşdur. Bu barədə akademik İsa Həbibbəylinin, akademik Hüseyin Əhmədovun, prof. Əziz Şərifin, prof. Məmməd Rzayevin, prof. Fikrat Seyidovun, prof. Əjdər Ağayevin, prof. Fərrux Rüstəmovun, prof. Əmrulla Paşayevin, prof. Hüseyin Həşimlinin, dosent Vahid Rzayevin, dosent Vaqif Məmmədovun və başqalarının çox qiymətli tədqiqatları vardır. Bu yazıda onlardan əsaslı bir mənbə kimi istifadə edilmişdir.

Azərbaycan MEA-nın həqiqi üzvü, professor İsa Həbibbəylinin tədqiqatlarından məlum olur ki, seminariyanın yarandığı vaxtdan Azərbaycan şöbəsinin açıldığı günlərdə (1897-ci ilin yazında) inspektor A.O.Çernyayevski (sonralar 1905-1908-ci illərdə S.M.Qənizadə, 1917-ci ildən isə F.Köçərli şöbəyə rəhbərlik etmişdir) müdavim toplamaq üçün Naxçıvan şəhərinə gəlmışdır.

Qorı Müəllimlər Seminariyاسının naxçıvanlı məzunlarından **Mirzə Əliməmməd Xəlilov** Naxçıvanın mötəbər ziyahılarından olmuşdur. O, 1862-ci ildə Naxçıvan şəhərində anadan olmuşdur. M. Ə. Xəlilov şəhər ikisiniqli məktəbini bitirdikdən sonra 1879-cu ildə Qorı Seminariyاسının ilk müdavimlərindən olmuş və xüsusi istedadı sayəsində beşillik seminariya təhsilini iki ildə (1881-ci ildə) əla qiymətlərlə başa vurmuş, seminariyani bitirən ilk naxçıvanlı və ilk azərbaycanlı məzun olmuşdur. M. Ə. Xəlilov 1881-1885-ci illərdə Naxçıvan şəhər üçsinifli məktəbində müəllim və inspektor köməkçisi kimi çalışmışdır. M. Ə. Xəlilov rusdilli qəzet və jurnalların fəal oxucusu olmuş, mətbuat orqanları ilə six əməkdaşlıq etmiş, şərq və qərb cərəyanlarının, yeniliklərin Naxçıvanda yayılmasına şərait yaratmışdır. A.O.Çernyayevski M. Ə. Xəlilovu nəşr etmək istədiyi "Fikir" adlı qəzetdə

əməkdaşlıq dəvət etmiş, lakin, o zaman qəzeti nəşrinə çox səy göstərilsə də, nəşr baş tutmamışdır. Bu gün Naxçıvan Dövlət Universitetinin çox təxirajlı «Fikir» adlı qəzeti o illərin yadigarı kimi uğurla nəşr olunmaqdadir.

Naxçıvandan Qori Müəllimlər Seminariyasına yollananlardan və oranın Azərbaycan şöbəsinin ilk məzunlarından biri də **Mirzə Ələkbər Süleymanov** (1862-1921) olmuşdur. O, birinci buraxılış ilində – 1882-ci ildə seminariyanı bitirərək Naxçıvana qayıtmış, Şərur rayonunun Yengicə kənd məktəbinə müdir təyin edilmiş, 1890-1894-cü illərdə Baş Noraşen ikisiniqli zemstvo məktəbində müəllimlik etmiş, 1894-1906-ci illərdə M.T.Sidqinin Naxçıvanda etdiyi məşhur «Tərbiyə» məktəbində rus dili dərsi demişdir. M.Ə.Süleymanov Naxçıvanın ictimai-siyasi, elmi-pedaqoji və ədəbi həyatında fəal iştirak etmiş, xalqı tərəqqiye, elmə, maarifə çağırmışdır. O, 1882-ci ildə yazıçı, şair, dramaturq, publisist, tərcüməçi, pedaqoq, teatr tənqidçisi Eynəlibəy Sultanovun (1866-1935) evində yaratdığı «Ziyah cəmiyyəti»nin fəal üzvü olmuşdur. Cəmiyyət dövrün ictimai-siyasi məsələlərini, qadın azadlığı, qadın təhsili məsələlərini müzakirə etmiş, yeni məktəblər, kitabxanalar açmış, elmi-ədəbi müzakirə və mübahisələr, şeir məclisləri keçirmişdir.

C. Məmmədquluzadənin yaxın qohumlarından **Ələsgər Şeyxhəsənov** (1862-?) 1883-cü ildə Qori Seminariyasını bitirərək İrəvan quberniyasının Böyük Vedi kənd məktəbində pedaqoji fəaliyyətə başlamış, sonralar Şərurda və Naxçıvanda da pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuş, Naxçıvanda teatr tamaşalarında aktyor kimi fəaliyyət göstərmişdir.

Böyük demokrat yazıçı, dramaturq, böyük müəllim və pedaqoq **Cəlil Məmmədquluzadə** (1869-1932) Qori Müəllimlər Seminariyasına daxil olmaq arzusunda olanların ən fəali, ən səbatlısı və ən inadlı olmuşdur. C.Məmmədquluzadənin Qori Müəllimlər Seminariyasına müraciət kimi yazılması hələ 1879-cu ildə – A.O.Cernyayevski Naxçıvana müraciət toplamağa gələrkən qeyd alınmış, lakin o zaman gələcək dahanın yaşıının az olması (10 yaş) buna imkan verməmişdi. Atası Məmmədqulu Məşədi Hüseynqulu oğlu övladının Qori Müəllimlər Seminariyasına daxil olmaq arzusunu yerinə yetirmək üçün üç dəfə (1880, 1881, 1882-ci illərdə) ərizə ilə seminariyanın rəhbərliyinə müraciət etmiş, lakin, hər dəfə yaşı çatmadığından onu seminariyaya qəbul etməmişlər. Nəhayət, sonuncu dəfə C.Məmmədquluzadənin yaşı seminariyanın tələbələrinə uyğunlaşdırılmış və o, seminariyaya qəbul edilmişdir.

Qori Müəllimlər Seminariyası Cəlil Məmmədquluzadənin həyatında mühüm məsbət dəyişikliklər yaratmış, əlamətdar izlər buraxmışdır. Seminariya dövrü Mirzə Cəlilin ümumi inkişafında, yazıçılıq taleyində, mənəvi zənginləşməsində mühüm rol oynamışdır.

Qori Seminariyasının müdavimlərdən biri **Heydər Muradəsilov** (1863-1896) olmuşdur ki, sonralar o, Naxçıvan məktəblərində 1930-cu illərdək rus dili müəllimi kimi fəaliyyət göstərmişdir. 1887-ci ildə seminariyanı bitirən Heydər Muradəsilov dövrünün maarifpərvər, ziyanlı şəxslərindən biri olmuşdur. Muradəsilov soyu qədim Naxçıvan bəylərinə mənsub soylardandır. Akademik İsmayııl Hacıyev Şopenin və K.Smirnovun yazdıqlarına əsaslanaraq və onların dilindən qeyd edir ki, Rusiya Naxçıvanı işğal edərkən orada 67 xan, 373 bəy və sultan olmuşdur. K.Smirnovun

yazdığını görə Naxçıvanda Kəngərli nəslindən başqa Muradəsilbəyovlar nəslidə olmuşdur.

Mirzə Əbülfəsəm Sultanov Mirzə Cəlilə eyni illərdə Naxçıvan şəhər üçsinifli məktəbində, daha sonra da Qori Müəllimlər Seminariyasında bir yerdə təhsil almışdır. O, seminariyada oxuduğu dövrə «Ədəbiyyatşünaslıq dəftəri» adlı dərs vəsaiti yazmışdır ki, bu gün o vəsait Naxçıvan MR Tarix- Diyarşunashlıq muzeyində saxlanılır (fond KP, № 2320). Onun «Ədəbi nümunələr müntəxəbatı» adlı başqa bir dərs vəsaiti də vardır. M.Ə. Sultanov əhali arasında pedaqoji təbliğat aparmış, geniş maarifləndirici işlər görmüş, şeirlər yazmış, tərcümələr etmiş, məktəbdarlıqla məşğul olmuş, doğma Şah taxtı kəndində 8 il (1888-1896), Baş Noraşen məktəbində isə 12 il (1896-1908) rus dili müəllimi kimi pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuşdur.

XIX əsrin 90-cı illərində (1890-1897) C.Məmmədquluzadənin müdir olduğu Nehrəm kənd məktəbində daha bir seminariya məzunu- **Kərimbəy Əsəd oğlu İsmayılov** fəaliyyət göstərmişdir. O, 1890-ci ildə Qori Müəllimlər Seminariyasını bitirmiş, əvvəlcə Vedi məktəbində müəllim - nəzarətçi, daha sonra Qafqaz Təhsil dairəsinin 15 sentyabr 1892-ci il tarixli sərəncamı ilə Nehrəm kənd məktəbinə müəllim göndərilmişdir ki, bu məktəb 1885-ci ilin dekabrın 11-də ikisinifli məktəb kimi fəaliyyətə başlamışdır. K.İsmayılov bu məktəbdə 1892-1894-cü illərdə müəllim kimi pedaqoji fəaliyyət göstərmişdir. O, 1893-cü ildə «Nehrəm kəndi» adlıri həcmli tarixi, etnoqrafik əsər meydana gətirmiş və əsər 1900-cü ildə çap olunmuşdur.

Əziz Şərifin «Keçmiş günlərdən» əsərində yazdığı bir qeydi daha bir seminaristin təsbit olunmasına imkan verir. Bu, böyük pedaqoq, məktəbdar Məhəmməd Tağı Sidqinin (1854-1903) böyük oğlu **Məmmədəli Sidqi Səfərov**dur (1888-1956). Ə.Şərif bu barədə belə yazar: «Sidqinin an yaxın dostlarından Cəlil Məmmədquluzadə onun oğlanlarından Məmmədhəsoni Tiflisdə təzəcə açdığı pansiona aparmışdı. Sidqinin Qoridəki Müəllimlər Seminariyasını qurtarmış böyük oğlu Məmmədəli isə «Tərbiyə» məktəbinə müəllim təyin edilmişdi, qızı Dostuxanım Bakıda Hacı Zeynalabdin Tağıyevin qızı məktəbinə qəbul edilmişdir». Bu qeyddən həm M.T. Sidqinin ailə üzvləri, həm Qori seminariyasının daha bir naxçıvanlı məzunu haqqında dəyərlər məlumat alır, həm də Cəlil Məmmədquluzadənin yeniyetmə və gənclərimizi gimnaziyaya hazırlamaq məqsədilə Tiflisdə xüsusi pansion açmasından xəbərdar oluruq.

Qori Müəllimlər Seminariyasının məzunlarından biri də böyük şairimiz, dramaturq Hüseyin Cavidin qardaşı **Əlirza Rasizadə** olmuşdur. O, Naxçıvanda məşhur ruhani, mərsiyyəxan Abdulla Rasizadənin (1843-?) ailəsində doğulmuşdur. Abdullanın üç oğlu - Şeyx Məhəmməd Rasizadə, Hüseyin Cavid Rasizadə və Əlirza Rasizadə yüksək təhsil almış, dövrünün mütərəqqi, ziyalı, yaradıcı şəxsiyyətlərindən olmuşdur.

Qori Seminariyasının daha bir naxçıvanlı müdavimi **Rəhim Kazimbəyov** (1883-1958) 1897-ci ildə Baş Noraşen ikisinifli məktəbini bitirdikdən sonra əvvəlcə İrəvan gimnaziyasında, sonra (1903-1908) Qori Seminariyasında təhsil almışdır. Rəhim Kazimbəyov Qoridən qaytdıqdan sonra 1908-ci ildə indiki Şərur rayonunun Qıraq kəndində, daha sonra Şərurda, Naxçıvanda orta məktəblərdə və pedaqoji texnikumda rus dili müəllimi kimi fəaliyyət göstərmişdir.

Seminariyanın naxçıvanlı məzunlarından biri də Məmmədhüseyn Mirzə Tağı oğlu Xəlilovdur. M.Xəlilov Naxçıvanda C.Məmmədquluzadənin təhsil aldığı şəhər məktəbini bitirmiş, onların böyük dostluğu elə orada başlamışdır. O, «Qafqazlı yetirmələrin Rusiya taxt - tacına və Vətənинə xidmətləri» mövzusunda yazdığı buraxılış işində sərkərdə Lazarevin, knyaz Baqratyonun və Kalbalı xan Naxçıvanskinin hərbi və maarifçilik fəaliyyətini geniş işıqlandırmışdır.

Əsər məşhur Paris sərgisində nümayiş etdirilmişdir. Müasirlərin Məmmədhüseyn Xəlilovu «Xalq müəllimi» kimi yüksək adda layiq görmüşlər. Məmmədhüseyn Xəlilov Naxçıvan teatrında aktyorluq və suflıyordu da etmişdir.

Qori Müəllimlər Seminariyasının daha bir naxçıvanlı məzunu Sidqinin “Tərbiyə” məktəbinin yetirməsi, yazıçı, jurnalist, tərcüməçi Əli Səbri Qasımov (1892-1983) olmuşdur. O, Babek rayonunun Nehrəm kəndində doğulmuş, əvvəlcə mollaxanada, sonra Sidqinin «Tərbiyə» məktəbində oxumuş, 1909-cu ildə Qori Seminariyasına daxil olmuş və 1913-cü ildə bu seminariyam bitirdikdən sonra bir müddət Bakıda rus-tatar məktəbində müəllimlik etmiş, burada C.Məmmədquluzadə, Ü.Hacıboyev, M.Maqomayev, M.Mahmudbəyov, N.Nərimanov və başqalarının fəaliyyət göstərdiyi mühitdə düşmüş və onun mütərəqqi pedaqoji, ədəbi görüşləri burada formallaşmışdır.

Qori Müəllimlər Seminariyasının daha bir naxçıvanlı məzunu Xəlil İsmayılov oğlu Hacılarovdur. (1895-1970) O, 1922-ci ildən fəaliyyətə başlayan Naxçıvan Müəllimlər Seminariyasının ilk direktoru olmuşdur ki, bu seminariya 1923-1924-cü tədris ilində pedaqoji texnikuma çevrilmişdi. Atam, əməkdar müəllim, dosent Lətif Hüseynzadənin «Rüşdiyyə» məktəbində və Müəllimlər Seminariyasındaki təhsil illeri haqqında xatirələrindən və yazılarından məlum olmuşdur ki, Xəlil Hacılarov əvvəlcə «Rüşdiyyə» məktəbinin, daha sonra da Müəllimlər Seminariyasının ilk direktoru olmuş və orada dörs demişdir. Sonralar Seminariyanın adı dəyişilərək Pedaqoji Texnikum olmuşdur. 1938-1939-cu tədris ilində ulu öndərimiz, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev bu pedaqoji texnikumu əla qiymətlərlə bitirmiştir.

Qori Müəllimlər Seminariyasının daha bir məzunu Abbasov Ələkbər Tağı oğludur (Ələkbər Qərib). O, 1893-1894-cü il xırda sənətkarlıqla məşğul olan, formasyon təriqətinin feal üzvlərindən Kərbəlayı Tağının ailəsində dünyaya gəlmış, M.T.Sidqinin «Tərbiyə» məktəbində təhsil almışdır. 1913-cü ildə Qori Seminariyasını bitirdikdən sonra bir müddət Tiflisdə, Bakıda yaradıcılıqla məşğul olmuş, hekayə və povestlər yazmış, rus dilindən tərcümələr etmişdir. Ələkbər Qərib 1917-1923-cü illərdə Naxçıvanda 1923-1927-ci illərdə Tiflisdə yaşamışdır. Tiflisdə yaşayarkən oradakı Azərbaycan ziyahlarını birləşdirən «Tiflis türk ədəbi dərnəyi»nın təşkilatçılarından və idarə heyətinin üzvlərindən biri olmuşdur.

Qori Seminariyasının məzunlarından biri də Həsənov Qurban Abdulla oğludur. Nəraşen (İndiki Şərur) rayonunun Zeyvə kəndindəndir. Əqidəsinə görə həbsə alınmışdır. Krasnoyarsk ölkəsinin Şimali Yenisey rayonundakı Novaya Eruda qəsəbəsində cəzasını çəkən Q.Həsənov günahsız olaraq həbs edildiyindən həbsxananadan azad olunması üçün haqqında Mircəfər Bağırova məktub yazmışdır: «Hörmətli Bağırov yoldaş! Mən Siziñlə ilk dəfə ordu sıralarında ikən 1920-ci ildə Şuşa yolunda görüşmüşəm... Mən 1917-ci ildə Qori Müəllimlər Seminariyasında təhsil almışam. 1929-cu ildə Krupskaya adına Kommunist Tərbiyəsi Akademiyasını

bitirmiş, 1932-ci ildə həmin akademianın pedaqoji üzrə aspiranturasını qurtarmışam. 1933-cü ildə «Azərbaycanda ikinci beşillik dövründə pedaqoji kadər problemi» mövzusunda dissertasiya müdafiə etmişəm...» Q.Həsənov azad olunduqdan sonra (keçən əsrin 60-ci illərində) Azərbaycan Müəllimləri Təkmil-leşdirmə İnstitutunun direktoru vəzifəsində işləmişdir.

Qori Müəllimlər Seminariyasının məzunları Qafqazda, Azərbaycanda, o cümlədən Naxçıvanda elmin, maarif və mədəniyyətin tərəqqisinə xeyli kömək etmiş, yeni məktəblər açmış, qəzet və jurnallar buraxmış, mütərəqqi ideyaları təbliğ etmiş, dərslik və dərs vəsaitləri yazmış, qadınları təhsilə cəlb etmiş, savadsızlığı ləğvində iştirak etmiş, aktyor və rejissor kimi fəaliyyət göstərmiş, teatr tamaşaları vermişlər.

Ədəbiyyat

1. Əhmədov H.M. XIX əsr Azərbaycan məktəbi. «Təhsil», Bakı, 2006.
2. İ.Ə. Həbibbəyli. Cəlil Məmmədquluzadə mühiti və müasirləri. «Azərnəşr», Bakı, 1997.
3. Əziz Şərif. Keçmiş günlərdən. (Xatirələr). Bakı, 1977.
4. Əziz Şərif. Keçmiş günlərdən. Birinci kitab. Atam və mən. «Yaziçi», Bakı, 1983.
5. Hacıyev İ.M., Məmmədov Ş.A. Naxçıvan və naxçıvanlılar. «Elm», Bakı, 2001.
6. Seyidov F.Ə. Qori Müəllimlər Seminariyası və onun məzunları. «Maarif», Bakı, 1988.
7. Ağayev Ə.Ə., Rzayev V.M. Güney Qafqaz xalqlarının pedaqoji əlaqələri tarixindən. «Təhsil», Bakı, 2004.

Резюме

Культурное наследие великого храма образования в Закавказье в истории просвещения Азербайджана

В статье говорится о нахчivanских выпускниках семинарии Гори. Указывается что, многие выдающийся люди, такие как Дж. Мамедкулизаде, Алекпер Сулейманов, Абулкасим Султанов, Мамедали Сидги Сафаров, Али Рза Расизаде и др. были выпускниками этой семинарии.

Summary

Cultural heritage of the great education temple of the Transcaucasia in the history of enlightenment of Azerbaijan

Graduates from Gori Seminari are much spoken in this article. Many outstanding persons such as. C. Mammedquluzade, A. Suleymanov, E. Sultanov, M. A. Halilov, H. Muradasilov, R. Kazimbeyov who were very famous for their works studied in this seminary. They were graduates of thus seminary.

TANINMIŞ METODİST ALİM

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin riyaziyyat və onun ibtidai kursunun tədrisi metodikası kafedrasının müdürü Seyidağa Səif oğlu Həmidov dəyərli əməlləri, xeyirxahlığı və nəjib insani keyfiyyətləri ilə seçilən istedadlı alimlərdən biridir. O, 1938-ci ildə Azərbaycanın dilbər güşələrindən biri olan Lənkəran rayonunun Boladı kəndində anadan olmuşdur. Uşaqlığı dövrü böyük Vətən Müharibəsinin ağır illərinə təsadüf etdiyindən mənəsub olduğu nəslin qışmətinə düşmüş acılı günləri yaşamalı olmuşdur. Milyonlarla ailələrə ölüm və səlakət gətirən müharibə onlarm da ailəsindən yan keçməmişdir. Atası Şimali Qafqaz cəbhəsində 1942-ci ilin fevral ayında gedən ağır döyüşlərin birində həlak olmuşdur.

Seyidağa Həmidov 1945-ci ildə Boladı kənd orta məktəbinin I sinfinə getmiş, 1955-ci ildə X sinfi müvəffəqiyyətlə bitirmiş, elə həmin il arzularının qanadında Bakıya gəlmış, V.İ.Lenin adına API-nin (indiki ADPU) fizika-riyaziyyat fakültəsinə qəbul olunmuşdur. Çoxları kimi sadə tələbə həyatı yaşamış, vaxtının çoxunu kitabxanalarda oxuyub-öyrənməklə keçirmiş, gərgin zəhməti nəticəsində təhsil əlaçısı olmuş, tələbə yoldaşlarının və müəllimlərinin sevimlisinə çevrilmişdir.

1960-ci ildə API-ni müvəffəqiyyətlə bitirən Seyidağa Həmidov Bakının Qaradağ rayonunda müəllimlik fəaliyyətinə başlamışdır. O, Qaradağ rayonundakı 223, 166 və 233 nömrəli məktəblərdə fizika və riyaziyyat müəllimi işləməklə yanaşı, həm də API-nin elementar riyaziyyat və onun tədrisi metodikası kafedrasında saathesabı dərs demişdir. Elmi-pedaqoji işə maraq onu yenidən təhsil aldığı doğma instituta gətirmiş, o, 1966-ci ildə müsabiqə yolu ilə elementar riyaziyyat və onun tədrisi metodikası kafedrasında müəllim vəzifəsini tutmuşdur. İbtidai təhsil pedaqogikası və metodikası fakültəsinin nəzdində riyaziyyat və onun ibtidai kursunun tədrisi metodikası kafedrası təşkil olunarkən Seyidağa Həmidov həmin kafedraya köçürülmüşdür. İndi Seyidağa Həmidovun rəhbəri olduğu həmin kafedraya o vaxtlar dosent Nüsrət Sadıqov rəhbərlik edirdi.

Seyidağa müəllimin xoşbəxtliyi ondadır ki, o, orta məktəbdə respublikanın əməkdar müəllimi Həmid Hüscynovdan, ali məktəbdə isə professor Bəylər Ağayevdən riyaziyyat elminin sırlarını mənimsemmişdir. Seyidağa müəllimin taleyində, riyaziyyatçı metodist-alim kimi formallaşmasında, ilkin tədqiqatçılıq bacarıqlarına yiyələnməsində, SSRİ-də tanınmış riyaziyyat metodisti, professor Bəylər Ağayevin böyük xidmətləri olmuşdur. Seyidağa Həmidov 1972-ci ildə professor B.Ağayevin rəhbərliyi altında «VII-VIII siniflərdə nəzəri hesab elementlərinin tədrisi metodikası» mövzusunda namizədlik, 1992-ci ildə «Gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin riyazi hazırlığının peşə-pedaqoji istiqamətləri» mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Dissertasiyada aşağıdakı məsələlər öz əksini tapmışdır:

1) pedaqoji fakültə tələbələrinin riyazi hazırlığının məzmununu və onun təkmilləşdirilməsi (yeni mövzuların daxil edilməsi, o cümlədən, ədədlər nəzəriyyəsi elementlərinin gücləndirilməsi, praktik məşğalələrdə məsələ həllinə diqqətin artırılması və s.);

2) riyaziyyatın tədrisi metodikası fənninin həcmi və məzmununun təkmilləşdirilməsi, müasir təlimmə metodlarından istifadə olunması;

3) tələbələrin riyazi-tədqiqat işlərinə və tədris-tədqiqat işlərinə cəlb olunması;

4) tələbələrin pedaqoji təcrübəsinin müasir tələblərə uyğun təşkili və həyata keçirilməsi;

5) pedaqoji fakültədə riyaziyyatın tədrisinin təşkili formalarının təkmilləşdirilməsi.

Dissertasiyada irəli sürdüyü ideyaların, təklif və tövsiyələrin əsas hissəsi onun "Müqayisə nəzəriyyəsi elementlərinin riyazi isbat və hesablamalara tətbiqi" (1984), «Elementar riyazi təsəvvürlerin formalasdırılması kursunun nəzəri əsasları» (1987), «Uşaqlarda elementar riyazi təsəvvürlerin formalasdırılması metodikası» (1988), «Pedaqoji fakültədə riyaziyyatın tədrisi metodikası» (1990), «Riyaziyyatın tədrisi metodikası (I-IV siniflər)» (şərikli, 1994), «Həndəsədən didaktik materiallər» (1994), «Riyaziyyatın tədrisi metodikası (I-IV siniflər)» (1997), «Riyaziyyatın tədrisi metodikası» (2001), «Riyaziyyatdan məsələ və misallar» (şərikli, 1983), «İbtidai siniflərdə məsələ həlli təliminin aktual problemləri» (şərikli, 2008) adlı dərslik və dərs vəsaitlərində, respublikada və ondan kənarda nüfuzlu elmi jurnallarda nəşr olunmuş 200-dən artıq elmi və metodik məqalədə öz əksini tapmışdır.

Seyidağa Həmidovun ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai sinifləri üçün riyaziyyat dərsliklərinin rus dilindən tərcümə edilməsində və nəşrə hazırlanmasında da böyük xidmətləri olmuşdur. Ona 1994-cü ildə professor elmi adı verilmişdir. O, pedaqoji kadr hazırlığı ilə yanaşı, elmi-pedaqoji kadr hazırlığına da xüsusi diqqət yetirir, kafedrada yaranmış ənənəni uğurla davam etdirir. İndiyə kimi onun rəhbərliyi altında 12 nəfər namizədlik dissertasiyası müdafiə etmiş 3 nəfər namizədlik dissertasiyası üzərində çalışır.

Seyidağa müəllim hələ tələbəlik illərində institutda fəaliyyət göstərən riyaziyyat dərnəyinin fəal üzvlərindən olmuş, pedaqoji mətbuatda maraqlı məqalələrlə çıxış etmişdir. Onun riyaziyyatın tədrisi metodikasına aid ilk məqalələri 1958-60-ci illərdə təsadüf edir. O, hələ orta məktəbdə müəllim işlədiyi illərdə də təcrübəsi ilə bağlı «Fizika və riyaziyyatın tədrisi» jurnalında metodiki məqalələrlə çıxış etmişdir. İnstitutda elmi-pedaqoji fəaliyyətə başladığı ilk illərdən isə məhsuldar yaradıcılığı ilə həmkarlarından seçilmiş, həm respublikanın, həm də İttifaqın elmi nəşrlərində elmi-pedaqoji məqalələrlə müntəzəm çıxış etmişdir. Onun «Naçalğnaç şkola» və «Matematika v şcole» jurnallarında çap olılmış məqalələri indi də aktuallığı ilə diqqəti cəlb edir.

Seyidağa Həmidov ibtidai siniflərdə riyaziyyatın tədrisinin tədqiqi, təbliği və tədrisi sahəsində diqqətəlayiq uğurlar qazanmış, Bakı, Moskva, Kiiev, Xarkov, Riqa, Tbilisi şəhərlərdə keçirilən konfranslarda və elmi seminarlarda həmkarlarının diqqətini cəlb edən məruzələrlə çıxış etmişdir.

Seyidağa müəllim ali pedaqoji məktəblərin sinif müəllimliyi və məktəbəqpədər təhsil ixtisasları üçün onlarla tədris programının, dərslik və dərs vəsaitinin müəllifidir. İndi onun rəhbərliyi ilə «Azərbaycan respublikasında ali təhsilin bakalavr pilləsində ibtidai sinif müəllimlərinin hazırlığı üzrə çərçivə kurrikulumu»nın tələblərinə uyğun

nyaziyata dair dörslik və dərs vəsaitlərinin yeni nöslinin hazırlanması istiqamətində işlər aparılır.

Seyidağa Həmidov universitetimizin elmi-pedaqoji və ictimai-siyasi həyatında yaxından iştirak edir. O, pedaqoji fakültənin həmkarlar təşkilatının sədri, ilk partiya təşkilatının katibi, universitet elmi şurasının elmi katibi (1994-2000-ci illər), ümumi pedaqogika, pedaqogika və təhsilin tarixi ixtisası üzrə dissertasiya şurasının elmi katibi (2000-2005-ci illər), Ali Attestasiya Komissiyasında ekspert şurasının elmi katibi (1995-2000-ci illər) vəzifələrində çalışmışdır. O, 1973-cü ildən indiyə kimi namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının müdafiə şuralarının üzvü olmuşdur.

Seyidağa müəllimin şəxsiyyəti və elmi-pedaqoji fəaliyyəti həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. O, 1973-cü ildə Təhsil Nazirliyinin fəxri fərmanı ilə təltif olunmuş, 2006-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə «Əməkdar müəllim» fəxri adına layiq görülmüşdür.

Professor Seyidağa Həmidov zəhmətsevər, dostluqda sədaqətli, sözündə bütün insandır. O, zəngin biliyi, geniş elmi erudisiyaya malik alim, özünə hörmət edən, öz şəxsiyyətini qoruyan, təvazökar insan, bacarıqlı kafedra müdürüdür. Onun 70 illik ömür yolunun bütün pillələri zəhmətə, əziyyətlə fəth olunub. Mənəvi saflıq, insanlara sonsuz məhəbbət, xeyirxahlı onu ucalığa aparan yolun əsas bələdvisi olub. Xoşbəxt ziyalı ömrü yaşayan Seyidağa Həmidovun pedaqoji və elmi pedaqoji fəaliyyətdə qazandığı uğurlar onu deməyə əsas verir ki, o, həqiqətən də mənəni bir alım ömrü yaşayır.

Ferrux RÜSTƏMOV,
ADPU-nun pedaqoji fakültəsinin dekanı,
pedaqoji elmlər doktoru, professor.

SİZİN KİTAB RƏFİNİZ

MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRİMİZ

Pedaqoji elmlər doktoru, professor Ağahüscyn Həsənovun ümummilli lider Heydər Əliyevin əbədiyəşar xatirəsinə ithaf etdiyi «Milli-mənəvi dəyərimiz» adlı kitabı çapdan çıxmışdır. Onun 1993-cü ildən başlayaraq mətbuat-dakı çıxışlarının toplusundan ibarət bu kitab gələcək nəsil-lərə qiymətli bir töhfədir.

Ulu öndər haqqında onlarla kitab və kitabça yazılmışdır. A. Həsənovun kitabı məzmunu və əhəmiyyətinə görə onlardan fərqlənir.

Əsər üç fəsildən ibarətdir. «İnkışafımızın qızıl dövrü» adlanan birinci fəsildə «Milli dövlətciliyimizin banisi», «Vətən, xalq naminədəkarlıq», «Dilimizin, milli-mənəvi dəyərlərimizin inkışafı Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır», «Zəmanəmin və gələcəyin tərbiyə meyari» və s.

Kitabın «Azərbaycanla yaşayır adın» adlanan ikinci fəsli ulu öndərin əbədiyyatına qovuşmasına həsr olunub. Fəsil «Göz yaşları ilə açılan səhər» məqaləsi ilə başlanır.

Müəllif fəsli adına uyğun olaraq «Adınla fəxr edir vətən», «Zamanın qüdrətli övladı», «Xalq üçün yaşayan ömür əbədidir» və s. mətnlərlə zənginləşdirir.

Kitabın üçüncü fəsli «Xalqa bəxş olunan ömrün bəhrəsi» adlanır. Fəsil İlham Əliyevin Heydar Əliyevin davamçısı olması haqqında məqala ilə başlanır. «O, Azərbaycanı yeni zirvələrə yüksəldəcək», «Dünya İlham Əliyevi yetkin siyasetçi kimi qəbul edib», «İlham Əliyevə rəqib ola biləcək siyasetçi yoxdur» və s. məqalələr Azərbaycanın müasir uğurlarından xəbor verir. Müəllif İlham Əliyevin hakimiyyyətə gəlişini zəruri qanuna uyğunluq hesab edir.

A.Həsənovun bu əsəri gənc nəslin mənəvi təbiyəsində mühüm rol oynayacaqdır.

Vaqif KƏRİMÖV,
pedaqoji elmlər namizədi.

FİZİKİ TƏRBİYƏ ÜZRƏ İLK DƏRS VƏSAITİ

Bu yaxılarda pedaqoji elmlər namizədi, ADPU-nun dosenti Azərbaycan respublikasının fəxri bədən təbiyəsi və idman işçisi, tanınmış tədqiqatçı-alim Baloğlan Quliyevin «Fiziki tərbiyanın nəzəri-metodik və praktik işlərinə əsaslar» adlı dərs vəsaiti naşr olunmuşdur (elmi redaktor, prof. M. Nəsrullayev, rəyçilər pedaqoji elmlər doktoru, prof. F. Rüstəmov, psixologiya elmlər doktoru prof. R. Əliyev, A. Əmirəslanov, Ə. Mehdiyev). Dərs vəsaiti «ibtidai təhsilin pedaqogikası və metodikası» ixtisası alan tələbələr üçün nəzərdə tutulmuş olsa da, kitabdan sinif və bədən təbiyəsi müəllimləri, tədqiqatçılar da faydalana bilərlər.

Vəsait 3 bölmə, 10 fəsil və əlavələrdən ibarətdir. I bölmədə fiziki tərbiyənin təşkilinin nəzəri-metodik imkanları araşdırılır, onun mövzusunun mahiyyəti, məzmunu, tədris fənni və elm sahəsi olması izah edilir. Bundan əlavə, fənnin anatomik-fizioloji, psixoloji xüsusiyyətləri, tədris prosesində onların nəzərə alınması

yolları aşkarlanır. Bədən təbiyəsi üzrə tədris planı və proqramlar təhlil olunur, tərtibi formaları göstərilir.

II bölmədə fiziki tərbiya üzrə biliklər, ilk tibbi yardım göstərmək qaydaları, xüsusi məktəb və qurplarda fiziki tərbiyənin əhəmiyyəti, təşkili, məzmunu, idarə olunması verilir. Gimnastika, yüngül atletika, Azərbaycan xalq mütəhərrik oyunları, rəqs elementləri, üzgüçülük və kross hazırlığı hərəkətlərinin icraolunma metodikasının səmərəli yolları şörh edilir.

III bölmədə tədris günü rejimində aid tədbirlərin təşkili və keçirilməsi imkanları izah olunur, burda səhər gigyenik gimnastikasından, bədən təbiyəsi dəqiqliksindən, mütəhərrik oyunlardan və digər tədbirlərdən bahs olunur.

Dərs vəsaитində məktəb, ailə və ictimaiyyətin fiziki tərbiya sahəsində birgə işinə geniş yer ayrılmış, ailədə kiçik yaşlı məktəblilərin fiziki tərbiyəsinin təşkili imkanları açıqlanmışdır.

Kitabın əlavələr hissəsi praktik cəhətdən gələcək sinif müəllimləri üçün çox vacibdir. Burada qabaqcıl təcrübəyə istinadən bədən təbiyəsi üzrə bir neçə dərsin gedisi-nümunəsi öz əksini tapır.

Nəhayət, dərs vəsaitində I-IV siniflər üçün mütəhərrik oyunlar verilir. Müəllim və tələbələr üçün bunların praktik köməyi əvəzolunmazdır.

Vaqif SADIQOV,
ADPU-nun baş müəllimi